

IUSTITIA

Časopis Udruženja sudijskih i tužilačkih pomoćnika Srbije

DOKAZNA RADNJA – VEŠTAČENJE U SUDSKIM POSTUPCIMA

Uloga veštaka u krivičnom postupku i ekonomsko finansijsko
veštačenje kod izbegavanja plaćanja poreskih obaveza

Mane dokazne radnje veštačenja u krivičnom postupku

Načelo naročite hitnosti u krivičnom postupku prema
maloletnicima kroz primenu vaspitnih naloga

Pravo da se ne doprinosi sopstvenoj inkriminaciji u praksi
Evropskog suda za ljudska prava

U SLEDEĆEM BROJU:

Ugovori o kreditu - prikaz problema

Pravna i ekonomska izdanja
za uspešno i zakonito poslovanje

BROJ 2/2018

april-jun 2018.

BUDITE NA
PRAVNOJ STRANI

**NAŠ
TIM**

Za uspešno poslovanje potrebna je
kvalitetna pravno-ekonomska baza.
Za kvalitetnu bazu potreban je profesionalan tim.
Naš tim broji preko:

- ♦ 180 zaposlenih koji se svakodnevno brinu o tome da dobijete blagovremenu i tačnu informaciju
- ♦ 200 stalnih autora iz oblasti pravnih, ekonomskih i ostalih nauka
- ♦ 17.000 višegodišnjih korisnika koji svojim sugestijama doprinose kvalitetu baze "Paragraf Lex"

**BUDŽETSKI
INSTRUKTOR**

**SUDSKA
PRAKSA**

**SLUŽBENA
MIŠLJENJA**

**PRAVNO-
EKONOMSKE
VESTI**

OBRASCI

**CARINSKA
TARIFA**

**STRANA
SUDSKA
PRAKSA**

PROPISI

MODELI

**PRAVNIK
U PRAVOSUĐU**

**EVROPSKO
ZAKONODAVSTVO**

**PORESKO
RAČUNOVODSTVENI
INSTRUKTOR**

INSPEKTOR

**PRAVNIK
U JAVNOM
SEKTORU**

**PRAVNIK
U PRIVREDI**

**SPECIJALIS
ZA CARINE**

Želite pouzdanu pravno-ekonomsku bazu na koju možete
da se oslonite i koja će Vam ponuditi stručne tekstove,
pronaći odgovore i biti Vaš virtuelni saradnik?

IMAMO REŠENJE ZA VAS!

www.paragraf.rs

IUSTITIA

PARAGRAF LEX d.o.o.

21000 Novi Sad

Kej žrtava racije 4a/III

Tel: 021/457-421

Direktor Paragraf Lex d.o.o: Bratislav Milovanović

Supervizor svih redakcija "Paragraf Lex"
i glavni i odgovorni urednik izdanja

„Pravnik u pravosuđu“: Dušan Pavlović

Autor Pravne baze "Paragraf Lex": Pjevač Pejović Ljiljana

Dizajn: Paragraf Lex d.o.o.

Copyright © Paragraf Lex www.paragraf.rs

ZA SVE TEKSTOVE U ČASOPISU ODGOVORNO JE
UDRUŽENJE SUDIJSKIH I TUŽILAČKIH POMOĆNIKA SRBIJE

Glavni i odgovorni urednik

izdanja "Iustitia": Ivana Stojiljković

Članovi redakcije izdanja "Iustitia": Gordana Krstić

Jelena Gajić

Jelena Stevančević

Željana Garić

Milan Todorović

Nikola Pantelić

Darko Prstić

Lazar Lazović

Jasmina Minić

Milovan Nikolić

Snežana Zvonarić

CIP - Каталогизација у публикацији

Библиотека Матице српске, Нови Сад

347.9(497.11)

IUSTITIA : časopis Udruženja sudijskih i tužilačkih pomoćnika Srbije
/ glavni i odgovorni urednik Ivana Stojiljković.

- 2015, br. 1 (feb.) - . - Novi Sad : Paragraf Lex, 2015-. - 30 cm

Tromesečno.

ISSN 2406-2103 = Iustitia

COBISS.SR-ID 294146823

Sadržaj

Iustitia 2 • april-jun 2018.

UVODNA REČ3

RAZGOVARALI SMO SA
SUDIJOM USTAVNOG SUDA REPUBLIKE SRBIJE
PROF. DR MILANOM ŠKULIĆEM5

ANTROPOLOŠKO VEŠTAČENJE ODNOSNO
MANUELNA BIOMETRIJA
I KOMPARATIVNO VEŠTAČENJE LICA9

DOKAZNA RADNJA - VEŠTAČENJE
U SUDSKIM POSTUPCIMA.....12

MANE DOKAZNE RADNJE VEŠTAČENJA U
KRIVIČNOM POSTUPKU.....16

POSEBNI SLUČAJEVI VEŠTAČENJA.....21

UVIĐAJ KAO DOKAZNA RADNJA.....24

УЛОГА ВЕШТАКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ И
ЕКОНОМСКО ФИНАНСИЈСКОМ ВЕШТАЧЕЊУ
КОД ИЗБЕГАВАЊА ПЛАЋАЊА ПОРЕСКИХ
ОБАВЕЗА29

NEUROPSIHIJATRIJSKO VEŠTAČENJE
U SUDSKIM POSTUPCIMA.....46

VEŠTAČENJE U OBLASTI ELEKTROTEHNIKE.....48

NAČELO NAROČITE HITNOSTI U KRIVIČNOM
POSTUPKU PREMA MALOLETNICIMA KROZ
PRIMENU VASPITNIH NALOGA.....49

KRIVIČNO DELO ŠPIJUNAŽA
(ČLAN 315. KRIVIČNOG ZAKONIKA REPUBLIKE
SRBIJE).....56

NEDOSTACI PRAVNOG INSTITUTA OPORTUNITETA
- ODLAGANJA KRIVIČNOG GONJENJA59

O OSTVARIVANJU PRAVA NA IZNOŠENJE ODBRANE
U PREKRŠAJNOM POSTUPKU62

VREDNOST PREDMETA SPORA KADA SE TUŽBENIM
ZAHTEVOM TRAŽI UTVRĐENJE PRAVA SVOJINE NA
NEPOKRETNOSTIMA
I REVIZIJSKI CENZUS67

PRAVO DA SE NE DOPRINOSI SOPSTVENOJ
INKRIMINACIJI U PRAKSI EVROPSKOG SUDA ZA
LJUDSKA PRAVA.....70

JEZIČKI KUTAK.....77

UVODNA REČ

Poštovani čitaoci i čitateljke,

U ovom broju Justicije, koja se nalazi pred Vama, predstavljena je nezaobilazna tema kako savremenog procesnog zakonodavstva, tako i pravne nauke, a reč je o dokaznoj radnji veštačenja u sudskim postupcima.

S obzirom na značaj ove teme, zadatak redakcije je ovog puta bio da se, zajedno sa autorima, teoretski i praktično pozabavi ovom problematikom, a u okviru ove teme, pre svega teoretskoj i normativnoj razradi iste, u kojima su stručnjaci iz različitih oblasti pravne nauke dali svoj doprinos, odnosno predložili takva rešenja koja će biti u funkciji adekvatnog vođenja sudskih postupaka, a time i u funkciji njegove efikasnosti kao celine posmatrano sa aspekta značaja dokazne radnje veštačenja u sudskim postupcima.

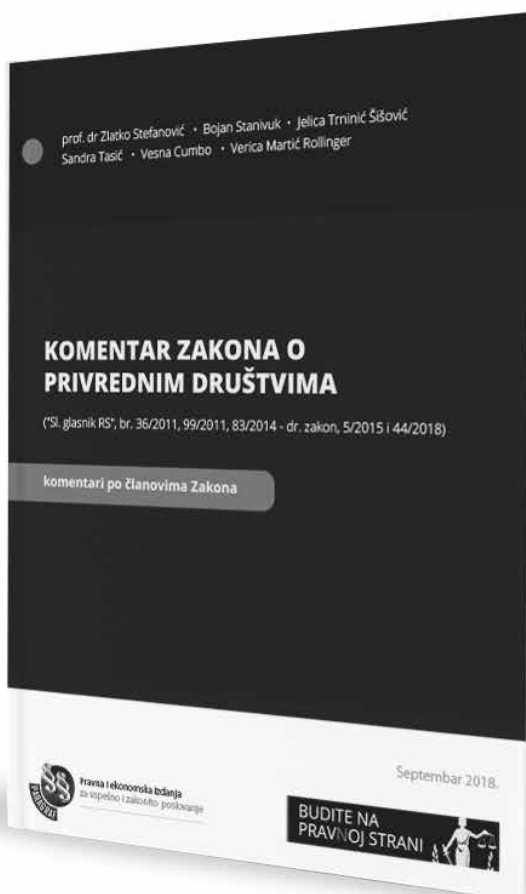
Jedan od bitnih preduslova za ostvarenje ovako formulisanog zadatka, a time i bitnih preduslova za uspešno sprovođenje dokazne radnje veštačenja jeste i adekvatna normativna osnova. Dobra normativna regulativa, uz ostale uslove, je garancija profesionalnog i efikasnog rada u sudskom postupku, a time i garancija njegove zakonitosti kao celine. Zbog svega navedenog, ovoj temi je posvećena posebna pažnja.

glavna i odgovorna urednica časopisa "Iustitia"

Ivana Stojiljković

Pravna i ekonomska izdanja
za uspješno i zakonito poslovanje

RAZGOVARALI SMO SA SUDIJOM USTAVNOG SUDA REPUBLIKE SRBIJE PROF. DR MILANOM ŠKULIĆEM

*Intervju priredila
Ivana Stojiljković*

1.) Koju ulogu, po Vašem mišljenju, veštačenje zauzima kao sredstvo dokaznog postupka?

Veštačenje je izuzetno značajna dokazna radnja, čija je uloga da se sudu, odnosno organu postupka uopšte, što je u istrazi, kada je reč o krivičnom postupku i javni tužilac, pruži potrebna pomoć, onda kada se radi o važnim pitanjima u pogledu kojih sam organ postupka ne poseduje potrebna stručna znanja, a svakako se mora raditi o pitanjima koja su vanpravnog karaktera, jer od davnina važi pravilo da „sud poznaje pravo”.

2.) Na koji način sudovi prihvataju rezultat veštačenja, te da li je, po Vašem mišljenju, isti u određenom procentu sudskih postupaka odlučujući prilikom donošenja odluke?

Iako se formalno i nalaz i mišljenje veštaka, kao i svaki dokaz u postupku, bilo krivičnom, bilo parničnom, odnosno uopšte, u bilo kojem sudskom postupku, vrednuje kao i svaki dokaz, prema slobodnoj oceni suda i na temelju na-

čela slobodne ocene dokaza, činjenica je da u praksi kada se radi o ovoj vrsti dokaza, to faktički nije uvek tako. Sudovi koji sami nemaju potrebna stručna znanja u odnosu na određena stručna pitanja, koja su vanpravnog karaktera, su skloni da ponekad mehanički i apriorno prihvate nalaz i mišljenje veštaka, te se onda nekada čini da u odnosu na određeno ključno pitanje od kojeg zavisi i ishod postupka, odnosno rešavanje njegovog predmeta, faktički iako naravno, ne i formalno „presuđuje veštak” umesto suda. To naravno nije dobro, jer bez obzira što sud sam po sebi nema određena stručna znanja iz oblasti kojom se bavi veštak, sud bi morao da u potrebnoj meri uvek ispolji i odgovarajući kritički odnos prema nalazu i mišljenju, te da ako se postavi pitanje njegove tačnosti, pribegne postojećim procesnim mogućnostima, poput naknadnog i dopunskog veštačenja. Takođe, kao i svaki dokaz u postupku i nalaz i mišljenje veštaka se dokazno cene ne samo pojedinačno sami za sebe, već i u vezi sa svim drugim relevantnim dokazima, što u praksi, takođe, može da bude način i provere kvaliteta veštačenja.

3.) Kada govorimo o jednoj od vrsti medicinskog veštačenja u krivičnom postupku, o veštačenju telesnih povreda, pitanje je koliko je pouzdan nalaz veštaka na osnovu medicinske dokumentacije ili drugih podataka u spisima, kada nije moguće telesno pregledati povređenog, odnosno koliko je u ovakvim situacijama ova dokazna radnja pouzdana?

I ova vrsta veštačenja, kao i svako drugo veštačenje, zahteva odgovarajući kritičko preispitivanje suda. Sama kvalifikacija određene povrede kao lake ili teške, odnosno osobito teške, uopšte i nije pitanje za veštaka, već je to deo pravne kvalifikacije krivičnog dela koje je predmet postupka, o čemu odlučuje sud a ne veštak. Zadatak veštaka je da objasni karakter konkretne povrede sa stanovišta medicinske struke, te da objasni njen efekat na telesno stanje povređenog i njegovo zdravlje, a sud treba onda na osnovu toga da izvede zaključak o stečenoj povреди u krivičnom pravnom smislu. U praksi to najčešće nije tako, već veštaci ponekad i sasvim šablonski vrše i pravnu kvalifikaciju takvih povreda, a sudovima je lakše da to mehanički prihvate, nego da se sami upuštaju u pitanje koje im, deluje previše složeno, jer zahteva i izvesno poznavanje medicine. Stoga je veoma važno da sudije, a pre svega sudije krivičari, bar elementarno poznaju i sudsku medicinu, kao naravno i kriminalistiku, jer tako mogu lakše da primene i krivičnopravne norme, kada se radi o određenim situacijama, a naročito kada su u pitanju one vrste veštačenja, čiji rezultati neposredno ili posredno utiču na pravnu kvalifikaciju krivičnog dela, kao i druga pravna pitanja.

4.) Kako tumačite odredbu člana 134. Zakonika o krivičnom postupku kojom se preciziraju uslovi pod kojima se može izvršiti uviđaj lica (veštačenje na osnovu telesnog pregleda), tj. koji se pregled može preduzeti i bez pristanka okrivljenog, te da li je ova odredba u suprotnosti sa pravom okrivljenog da ne doprinosi sopstvenoj inkriminaciji?

Pravo okrivljenog da se ne samooptužuje ipak ima svoje granice, koje su logične i odnose se kako na potrebu zaštite svih prava okrivljenog, ali i neophodnost postojanja efikasnih mogućnosti razjašnjavanja i dokazivanja krivičnih dela. Pravo na nesamoinkriminisanje se tiče pre svega, radnji koje podrazumevaju da je okrivljeni tzv. aktivno dokazno sredstvo, što znači onda kada okrivljeni daje iskaz prilikom saslušanja, a tada okrivljeni može da se brani na bilo koji način i naravno, ima pravo da se uzdrži od bilo kakvog iskaza, što se u praksi označava kao tzv. odbrana ćutanjem, iako to u stvari, predstavlja izostanak bilo kakve aktivne odbrane. Onda kada je okrivljeni tzv. pasivno dokazno sredstvo, kao kada se na njemu, odnosno njegovom telu prikupljaju određeni tragovi, odnosno vrši telesni pregled, tada okrivljeni nema takvo pravo na nesamoinkriminisanje i to je logično, jer bi u protivnom, neka krivična dela bilo veoma teško ili čak nemoguće dokazati, a pri tom, takav

telesni pregled okrivljenog ne škodi njegovom zdravlju, vrši se na način koji nije ponižavajući i naravno, obavljaju ga lica odgovarajuće struke. Pored toga, okrivljeni se ni na koji način ne samoinkriminiše u ovoj situaciji, jer je reč o potpuno objektivnoj aktivnosti, sam okrivljeni ni na koji način telesnom pregledu aktivno ne doprinosi, ništa ne iskazuje, odnosno nema dužnosti iskazivanja, a ako se na njegovom telu pronađu određeni tragovi, odnosno dokazi uopšte, radi se o materijalnim dokazima sa odgovarajućim stepenom dokazne verodostojnosti. Teško je zamisliti razjašnjenje nekih krivičnih dela u konkretnim životnim situacijama, kada bi okrivljeni svojom voljom potpuno slobodno mogao da se ne saglasi sa telesnim pregledom, pozivajući se na pravo nesamooptuživanja, iako on nije skopčan sa bilo kakvim ugrožavanjem njegovog zdravlja, ponižavanjem, mučenjem i sl. Na primer, krivična dela kao što su silovanje, ali često i ubistvo, ali i niz drugih krivičnih dela, kada postoji neposredan kontakt između učinioca i žrtve, podrazumevaju ostavljanje tragova na telu, poput bioloških tragova podobnih za DNK analizu ili modrica, povreda i sl., koje ukazuju na indicijalnom nivou da je postojao određeni kontakt i sl., bi se veoma teško mogla razjasniti i dokazati, bez mogućnosti telesnog pregleda okrivljenog.

5.) Da li je potrebno u ovom slučaju utvrditi kriterijume koji se smatraju opravdanim prilikom zadiranja u tuđ telesni integritet?

Već je prethodno objašnjeno da u ovom slučaju nema opasnosti od kršenja prava na nesamooptuživanje, a mislim da su postojeći kriterijumi sami po sebi, sasvim dovoljni.

6.) Koja je dokazna snaga dokazne radnje uzimanje uzoraka biološkog porekla, predviđenog odredbom člana 141. Zakonika o krivičnom postupku u odnosu na dokaznu radnju uzimanja uzorka za forenzičko-genetičku analizu u smislu utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku?

Dokazna snaga DNK analize je sama po sebi izuzetno velika, ali i ovde kao i inače, formalno važi pravilo da se svaki dokaz ocenjuje na temelju načala slobodne ocene dokaza i prema slobodnom sudijskom uverenju. Kada je reč o uzorcima biološkog porekla, odnosno DNK registru, postoji jedna greška u ZKP-u, koja nema veliki praktični značaj, ali ukazuje na izvesnu površnost. Naime, u odluci o izricanju krivične sankcije koja se sastoji u lišenju slobode, prvostepeni sud može po službenoj dužnosti odrediti da se uzorak za forenzičko-genetičku analizu uzme, između ostalog i od okrivljenog - koji je oglašen krivim za umišljajno krivično delo protiv polne slobode. Kada ovde kao uslov navodi da se mora raditi o umišljajnom krivičnom delu protiv polne slobode, zakonodavac pravi grubu i skoro neverovatnu laičku grešku, jer su krivična dela protiv polne slobode po definiciji isključivo umišljajna. Na primer, kada je reč o najtipičnijem (klasičnom) krivičnom delu protiv polne slobode, nemoguće je zamisliti silovanje koje bi se izvršilo iz nehata.

7.) Na kojim principima se mora vršiti uviđaj, da bi kao dokazna radnja ostvario svoj cilj koji se odnosi na otkrivanje i prikupljanje dokaza o postojanju krivičnog dela, okolnosti važnih za kvalifikaciju krivičnog dela, dokaza važnih za pronalaženje učinioca i ustanovljavanje njegove odgovornosti?

Kod uviđaja je najvažnije postupanje prema principu hitnosti, jer od davnina važi poznato pravilo koje je formulisao čuveni kriminalista Lokar, koji je zaključio da je „vreme koje prolazi, istina koja nam izmiče“. Što više vremena prođe, to je teže doći do dokaza na mestu događaja, jer protek vremena uvek „čini svoje“, u vidu delovanja niza destruktivnih faktora u odnosu na tragove i predmete na mestu događaja. Tu spada kako uticaj vremenskih prilika, poput kiše, snega, vetra itd. ali i delovanje ljudi koji često iz radoznalosti mogu da unište originalne tragove, ostave svoje tragove, odnesu predmete koji su vezani za krivično delo itd. Naravno, brzina se ne sme pretvoriti u štetnu brzopletost, pa je stoga brzina uvek poželjna, ali se mora kombinovati sa pažljivim planiranjem, te metodičnim i sistematskim pristupom prilikom sprovođenja uviđaja.

8.) Da li smatrate da su odredbe o uviđaju kao dokaznoj radnji u Zakoniku o krivičnom postupku potpune i određene ili smatrate da postoje određeni propusti i nepreciznosti zakonskog rešenja o uviđaju kao dokaznoj radnji koje je potrebno otkloniti?

Kod uviđaja nije problem u zakonskom rešenju, koliko ponekad u nedovoljno savesnom postupanju u praksi. Veoma je važno da ne samo policajci, već i javni tužioci, koji postupaju u istrazi i predistražnom postupku, ali i sudije u kasnijem toku postupka, osim poznavanja krivičnog materijalnog i procesnog prava, solidno poznaju i kriminalistiku.

9.) Koliki je značaj uvođenja instituta stručnog savetnika u Zakonik o krivičnom postupku, te na koji način se, po Vašem mišljenju, najbolje može ostvariti uloga i svrha angažovanja istog u krivičnom postupku?

Taj institut ima odgovarajući značaj, naročito u kontekstu izvesnog „oponiranja“ nedovoljno kvalitetnim veštačenjima, ali je on sam po sebi u ZKP-u takođe donekle sporno definisan. Iako formalno, obe stranke mogu angažovati stručnog savetnika, po logici stvari, to po pravilu, skoro uvek, čini isključivo odbrana, Naime, javni tužilac nije samo stranka, već je i organ postupka, te on može svojom naredbom narediti veštačenje, pa nije logično da još angažuje i stručnog savetnika. Kada je reč o angažovanju stručnog savetnika od strane odbrane, onda je to po logici stvari, dostupno isključivo okrivljenima koji su dovoljno imućni, što znači naravno, da takvo pravo ne može da ostvari veliki broj okrivljenih, koji za tako nešto nemaju dovoljno finansijskih sredstava. Ovo pitanje je skopčano i sa u ZKP-u veoma problematično definisanoj tzv. paralelnoj istrazi, što nije zakonski termin, već jedna vrsta teorijskog objašnjenja nekih zakonskih mehanizama. Naime, osumnjičeni i njegov branilac mogu samostalno prikupljati dokaze u korist odbrane (član 301). Radi se o normativnoj razradi teorijske koncepcije o tzv. paralelnoj istrazi, bez obzira što se sam izraz „paralelna istraga“ striktno ne spominje u Zakoniku o krivičnom postupku. Kakve su šanse osumnjičenog bez branioca, pa i onda kada ima branioca da samostalno obezbeđuje dokaze? Kako bi na primer, osumnjičeni saslušavao svedoke? Radi se o potpuno nerealnoj i poprilično besmislenoj normi. Konačno, šta to okrivljeni uopšte i istražuje, tj. prema kome je usmerena takva paralelna istraga, kada za okrivljenog važi pretpostavka nevinosti? Ovde treba posebno imati u vidu i slučaj sa okrivljenim koji se nalazi u pritvoru. Naime i on bi u skladu sa članom 301, imao pravo da prikuplja dokaze, a kako pritvoreni okrivljeni to svoje pravo može ostvariti, kada, ne samo da se nalazi u pritvoru, već se jedan broj razloga za pritvor baš i tiče opasnosti od dokazne opstrukcije usled delovanja okrivljenog koji bi bio na slobodi, kao kada je u pitanju određivanje pritvora zbog koluzione opasnosti ili kada se radi o postojanju okolnosti koje ukazuju da će uništiti, sakriti, izmeniti ili falsifikovati dokaze. Zamislimo samo kako bi se osećao prosečan građanin da od njega okrivljeni za krivično delo organizovanog kriminala, a medijski već eksponiran kao „opasan čovek“ (možda višestruki povratnik i sl.), ili što bi bilo tipičnije privatni „detektiv“, odnosno branilac takvog okrivljenog, „ljubazno ili manje učtivo“, zatraže izjavu ili „zamole“ da uđu u privatne prostorije, odnosno da preuzimaju predmet i isprave koje mogu koristiti kao „pomoćni“ materijal u toku ispitivanja svedoka ili provere verodostojnosti iskaza svedoka. Zar ne bi to mnogi građani doživeli kao svojevrsnu neprijatnost ili čak kao opasnost, odnosno u nekim situacijama skoro specifično „iznuđivanje iskaza“?

Dalje se koncept „paralelne istrage” detaljnije razrađuje u Zakoniku o krivičnom postupku tako što je propisano da ako osumnjičeni ili njegov branilac, smatra da je potrebno preduzeti određenu dokaznu radnju, predložiće javnom tužiocu da je preduzme (član 302. stav 1). Dakle, stranka se obraća protivnoj stranci koja bi trebalo da u njenu korist preduzme određene dokazne radnje. Ne zvuči baš realno i ostvarljivo, a da ne govorimo o pravičnosti. Ako javni tužilac odbije predlog osumnjičenog, odnosno njegovog branioca ili o takvom predlogu ne odluči u roku od osam dana od dana podnošenja predloga, osumnjičeni ili njegov branilac, može podneti predlog sudiji za prethodni postupak koji odluku o tome donosi u roku od osam dana. Ako sudija za prethodni postupak usvoji takav predlog naložiće javnom tužiocu da preduzme dokaznu radnju i odrediti mu za to rok. Bilo bi mnogo logičnije da, kada u smislu člana 302. stav 3, sudija za prethodni postupak usvoji predlog osumnjičenog i njegovog branioca da se preduzme određena dokazna radnja, tu radnju tada izvede sam sudija za prethodni postupak, nego što on u takvoj situaciji, to nalaže javnom tužiocu. Kakve su šanse da javni tužilac koga sudija za prethodni postupak praktično „primorava” na sprovođenje dokazne radnje, koju on prethodno nije želeo da izvede, te je i formalno odbio predlog odbrane da se takva radnja preduzme, prilikom njenog vršenja postupka na kvalitetan način? To će naravno u praksi zavisiti i od ličnosti konkretnog javnog tužioca, njegove savesnosti i drugih pretežno subjektivnih faktora, ali se i iz tog razloga načelno radi o veoma lošem rešenju, jer ne može zakonodavac takvo pitanje rešavati po „sistemu lepih želja”, tj. nadati se da će svaki konkretan javni tužilac dobronamerno prihvatiti nalog sudije za prethodni postupak i „dati sve od sebe” da najkvalitetnije moguće sprovede dokaznu radnju, koju prethodno nije smatrao potrebnom, a na šta ga zatim, izdavanjem naloga „primorava” sudija za prethodni postupak. Pored toga, zakonodavac nije rešio ni pitanje mogućeg oglašavanja javnog tužioca o nalog sudije za prethodni postupak odnosno o rok koji mu je dat za preduzimanje konkretne dokazne radnje u smislu člana 302. stav 3. Radi se o instruktivnom roku, isto kao što ne postoji ni konkretan procesni mehanizam kojim bi sudija za prethodni postupak efektivno „primorao” javnog tužioca da postupi po njegovom „dokaznom nalogu”, onda kada javni tužilac ne postupi po njemu, ili drastično prekoračuje rok koji mu je za to dat u smislu člana 302. stav 3. Dakle, očigledno

je u pitanju sasvim nerealna norma, čiji ratio legis pri tom uopšte nije jasan.

Osumnjičeni koji je saslušan i njegov branilac su dužni da odmah po svom samostalnom pribavljanju dokaza, obaveste javnog tužioca o tome, te da mu pre završetka istrage omoguće razmatranje spisa i razgledanje predmeta koji služe kao dokaz (član 303. stav 3. ZKP/11). Ovo znači da osumnjičeni (koji može biti i nepismen), odnosno njegov branilac (koji uopšte ne mora biti advokat-krivičar), moraju, odnosno mogu voditi neku vrstu svoje „istrage”, u vidu prikupljanja dokaza u prilog odbrane, te o njenim rezultatima obavestiti protivnu stranku, tj. javnog tužioca. Ovim se u formi navodne potpune stranačke ravnopravnosti, te uz pokušaj da se i sama istraga, protivno njenoj procesnoj logici, adverzijalno tj. stranački ustroji, praktično uvodi kategorija odgovarajuće „kooperativnosti” odbrane, u odnosu na javnog tužioca tokom istrage koju on formalno vodi. Ipak je u pitanju prazna norma, jer kakve bi konsekvence snosila odbrana, ako ne bi u istrazi na ovakav način sarađivala sa javnim tužiocem, tj. pokazala kooperativnost u odnosu na suprotnu stranku. Ni ranije u vreme važenja prethodnog ZKP-a, niko nije branio okrivljenom i njegovom braniocu da razgovaraju sa ljudima koji na to pristaju, ili da ulaze u bilo koje prostorije uz dozvolu držaoca, ali to ni onda, kao ni sada, ne predstavlja dokaz u krivičnom postupku, ali ono što je novo je da sada važeći ZKP, obavezuje odbranu da o onome što je saznala, informiše javnog tužioca, što je u stvari, besmisleno i potencijalno suprotno delovanju pretpostavke nevinosti, ali i pravu na nesamoinkriminisanje, tim pre, što ne postoji bilo kakva procesna sankcija za oglašavanje o takvu obavezu.

10.) Koji je način prevazilaženja problema u kom se nalazi sud u fazi glavnog pretresa kada stranke imaju suprotstavljeno mišljenje po pitanju nalaza i mišljenja veštaka i kada jedna od stranaka predlaže dopunsko ili novo veštačenje, koje je po mišljenju suda nepotrebno?

Tu nema nekog definitivnog i univerzalno važećeg rešenja. Sud je taj koji donosi odluku u odnosu na bilo koji dokazni predlog stranke, pa i u ovoj situaciji. Sud se pri tom, rukovodi svojim slobodnim uverenjem i načelom slobodne ocene dokaza, a naravno, ako je prvostepeni sud pogrešio, to pitanje će se potom, rešavati u žalbenom postupku. •

ANTROPOLOŠKO VEŠTAČENJE ODNOSNO MANUELNA BIOMETRIJA I KOMPARATIVNO VEŠTAČENJE LICA

Dunja Stojadinović

Prvo osnovno javno tužilaštvo u Beogradu

Tužilački pomoćnik

Pre uvoda koristim priliku da se zahvalim Bojanu Ružiću i MUP RS, Upravi kriminalističke policije, Nacionalno kriminalističko-tehničkom centru na pruženim informacijama, kao i omogućavanju uvida u metode koje se koriste od strane grupe operativne forenzike za obradu foto i video materijala, radi obavljanja manuelne biometrije i komparativnog veštačenja lica.

Uvod

Zakonikom o krivičnom postupku predviđeno je da se dokazi prikupljaju i izvode u skladu sa zakonom. Predmet dokazivanja čine materijalno pravno relevantne činjenice i procesno pravno relevantne činjenice, a koje činjenice jesu sporne. Putem dokaznih radnji koje su sistematizovane Zakonikom o krivičnom postupku prikupljaju se dokazi.

Zakonik o krivičnom postupku predviđa da se veštačenju, kao dokaznoj radnji, pribegava ukoliko je potrebno, radi

utvrđivanja određene činjenice ili ocene, stručno znanje koje stranke u krivičnom postupku ne poseduju. Veštačenje se poverava veštaku ili stručnoj ustanovi ili državnom organu putem pismene naredbe i može biti naređeno od strane javnog tužioca, odnosno od strane sudije u fazi glavnog pretresa, bilo predlog stranaka, bilo po oceni suda.

Osim posebnih slučajeva veštačenja, a koja podrazumevaju veštačenje telesnih povreda, psihijatrijsko veštačenje i veštačenje leša, Zakonikom o krivičnom postupku nisu taksonomski navedene vrste veštačenja čije se vršenje može naredbom naložiti u toku krivičnog postupka. Upravo iz tog razloga često se veštačenje koje je predmet analize ovog članka titulira kao „antropološko“, „antropometrijsko“ itd.

Najispravnije bi bilo veštačenje, koje je predmet analize ovog članka, nasloviti kao manuelnu biometriju i komparativno veštačenje lica s obzirom na to da je pojavom utvrđivanja identiteta lica putem DNK analize u velikoj meri prestala potreba za vršenjem antropološkog veštačenja u cilju utvrđivanja identiteta.

Antropološko veštačenje

Antropologija jeste disciplina koja proučava ljudski život i kulturu, te sličnosti i razlike među ljudima. Upravo antropologija, u službi identifikacije lica, služi da se identifikacija vrši na osnovu prethodno utvrđenih posebnih obeležja određenog lica koja će kasnije poslužiti za poređenje.

Antropološko veštačenje podrazumeva utvrđivanje identiteta lica putem parametara kao što su raspon ruku, oblik lobanje, visina itd. Metode koje se koriste prilikom antropoloških veštačenja su npr. metode komparacije, metode superpozicije, rekonstrukcija lica po kostima lobanje itd.

Pored identifikacije živih često se koristi radi identifikacije mrtvih prilikom masovnih katastrofa kada se pored lekara sudske medicine, angažuju stomatolozi, kriminalistički tehničari, stručnjaci za nakit i sl.

I pored nemerljivog značaja antropološkog veštačenja, u cilju utvrđivanja identiteta, pojavom identifikacije lica putem DNK analize i daktiloskopiranja gubi na značaju, mada često izvršiocu krivičnih dela uspevaju da postignu to da ne postoje dokazi u vidu DNK materijala i evidentiranih papilarnih linija. Pod okriljem antropološkog veštačenja iskristalisala se manuelna biometrija i komparativno veštačenje lica kao vrsta veštačenja koja služi identifikaciji eventualnih izvršilaca krivičnih dela.

Pojam biometrije

Biometrija predstavlja metod identifikacije određenog lica po osnovu određenih karakteristika bilo fizičkih bilo u vidu određenih karakterističnih ponašanja osobe. Kvalifikacija određenih karakteristika kao biometrijskih podrazumeva da su one univerzalne, jedinstvene, nepromenljive, takve da im se može pristupiti i koje moraju biti merljive.

Jedan od aspekata identiteta ličnosti jeste i biometrijski identitet. Biometrijski identitet predstavlja skup podataka o biološkim, fiziološkim, anatomskim i ponašajnim karakteristikama određene osobe, koji podaci su specifični baš za tu osobu. U cilju što preciznijeg određivanja biometrijskog identiteta potrebno je uključiti više biometrijskih komponenti kao što su otisak prsta, otisak dlana, analiza fotografije lica osobe, skeniranje irisa i mrežnjače oka, analiza DNK uzorka, analiza glasa, analiza hoda i drugo.

Biometrijski podaci

Putem forenzičkih radnji, koje preduzimaju mahom radnici kriminalističke tehnike MUP RS, prikupljaju se biometrijski podaci koji će kasnije biti polazna osnova za vršenje manuelne biometrije i komparativnog veštačenja lica. Postoji više vrsta forenzičkih radnji, a u daljem izlaganju predstavitiću bliže neku od mnogobrojnih forenzičkih radnji.

Zakonikom o krivičnom postupku kao relativno nova dokazna radnja predviđeno je uzimanje biometrijskih uzora-

ka čiji će rezultati kasnije služiti za forenzičku registraciju i identifikaciju lica, te svako uzimanje biometrijskih uzoraka jeste forenzička radnja.

U tu svrhu se uzimaju papilarne linije (otisci prstiju leve i desne ruke), otisci dlanova desne i leve ruke, bukalni bris, mogu se uzimati i lični podaci, sastaviti lični opis i napraviti fotografija osumnjičenog (fotografisanje se vrši u tri poze - anfas, desni profil i levi polu-profil).

Odluku o uzimanju uzoraka za forenzičku registraciju lica donosi javni tužilac ili sud, zavisno od faze u kojoj se krivični postupak nalazi. Uzimanje tih uzoraka poverava se stručnom licu, koje nema svojstvo veštaka u postupku. Registracija lica regulisana je Pravilnikom o kriminalističko-tehničkoj registraciji i identifikaciji lica i leševa. Lica i leševe registruju radnici organa unutrašnjih poslova koji su obučeni za to.

U današnje vreme dominantna je daktiloskopija, odnosno uzimanje papilarnih linija, otisaka, radi registracije određenog lica koja kasnije može poslužiti za identifikaciju.

Pored navedenih načina za registraciju lica predviđa se da će u budućnosti značajno mesto zauzimati registracija lica putem iridoskopije, odnosno skeniranja dužice oka, koja ima tendenciju i da preuzme primat daktiloskopiji kao za sada najpouzdanijem načinu identifikacije lica. Iridoskopija podrazumeva najpre mapiranje oka, koje se vrši po osnovu krvnih sudova koji se nalaze u čovečijem oku, a svaki čovek ima mapu krvnih sudova u oku koja je individualna i posebna. Dok je daktiloskopija dvodimenzionalna metoda, iridoskopija je trodimenzionalna, te je bogatija u koloritu i omogućava preciznije rezultate prilikom identifikacije.

Pored navedenih biometrijskih podataka forenzičari mogu vršiti i registraciju i drugih biometrijskih podataka, koji će i te kako poslužiti svrsi. Ti podaci podrazumevaju anatomske karakteristike - oblik i crte lica na specifičnim mestima, posebno maksilofacijalne specifičnosti (npr. nemogućnost potpunog zatvaranja usta usled određenih urođenih anomalija), razmak među očima, te one koje predstavljaju ponašajne ili bihevioralne karakteristike - svojeručni potpis, način i dinamika hoda i slično.

Metode vršenja manuelne biometrije i komparativnog veštačenja lica

Manuelnu biometriju i komparativno veštačenje lica u Republici Srbiji obavlja MUP RS, UKP, Nacionalni kriminalističko-tehnički centar (u daljem delu članka NKTC), koji ima svoje ogranke u Novom Sadu, Užicu i Nišu.

Predmetno veštačenje poverava se NKTC-u putem Naredbe donete bilo od strane suda bilo od strane javnog tužilaštva. Uz naredbu NKTC-u se dostavljaju svi raspoloživi video snimci na kojima je zabeleženo izvršenje određenog krivičnog dela ili postoje indicije da imaju veze sa izvršenjem, zatim fotografije, te sve što može poslužiti u svrhu obavljanja veštačenja.

NKTC vrši manuelnu biometriju i komparativno veštačenje lica na osnovu određenih biometrijskih tačaka, na osnovu kojih je kasnije moguće odgovoriti na pitanje da li je određeno lice eventualni izvršilac krivičnog dela, odnosno da li se pojavljuje na dostavljenom video zapisu. Za utvrđivanje biometrijskih tačaka koriste se fotografije eventualnih izvršilaca, te je ultimativno ukoliko bi postojala registraciona sinjaletička fotografija, koja podrazumeva da je fotografisano lice osobe u poziciji anfas, desni profil i levi polu-profil. Po osnovu utvrđenih biometrijskih tačaka lice zaduženo za komparaciju vrši poređenje putem određenih kompjuterskih programa i daje odgovor na pitanje u kom procentu se poklapaju lica evidentirana na dostavljenom materijalu sa eventualnim izvršiocem. Ukoliko je materijal takav da na osnovu njega nije moguće vršiti poređenje o tome se obaveštava javni tužilac, odnosno sud.

Takođe, pored biometrijskih tačaka, ova vrsta veštačenja se može vršiti na osnovu komparacije garderobe koja je oduzeta eventualnom izvršiocu krivičnog dela. Oduzeta garderoba se posmatra i poredi kroz prizmu toga što svako lice određenu vrstu garderobe nosi drugačije iz kog razloga na toj garderobi ostavlja određeni „lični pečat“ u vidu pregiba, habanja itd.

U svrhu obavljanja ovog veštačenja, zaposleni u NKTC-u koriste i merenje visine određenog lica za koje postoje osnovi sumnje da je izvršilo krivično delo. Merenje visine se obavlja na taj način što se najpre fotografišu lica za koja postoje osnovi sumnje da su izvršila određeno krivično delo, te se kasnije komparacija radi između tih fotografija i npr. fotografija izrađenih na osnovu video zapisa sa mesta događaja. Lice kome je povereno veštačenje uzima određeni reper u vidu objekata koji se nalaze u blizini i vrši poređenja. Kompjuterski program putem kojeg se vrši merenje visine zove se RASTER.

Pored navedenog kompjuterskog programa, lica zaposlena u NKTC-u, za vršenje manuelne biometrije i komparativnog veštačenja lica, koriste i kompjuterski program Adobe Photoshop, kao i navedeni Raster grafički uređivač itd., s tim da uspešnost i kvalitet izvršenog veštačenja najviše zavisi od veštine ljudi kojima se to veštačenje poverava.

KORIŠĆENA LITERATURA:

- Forenzička antropologija u službi pravosudnih organa, Glasnik Antropološkog društva Srbije, Niš, vol. 52, str. 1-8, 2017.*
Priručnik za primenu Zakonika o krivičnom postupku, Prof. dr Stanko Bejatović, prof. dr Milan Škuljić, dr Goran Ilić, Beograd, 2013.
Vodič za primenu Zakonika o krivičnom postupku, Delegacija Evropske unije i Pravosudna Akademija, Beograd, 2015.
Zakonik o krivičnom postupku, Sl. gl. RS br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/12 i 55/14
Primena multimodalne biometrije u sistemima za utvrđivanje identiteta, Doktorska disertacija, Saša R. Paunović, Univerzitet u Beogradu, Fakultet organizacionih nauka, Beograd, 2013.
https://en.wikipedia.org/wiki/Automated_fingerprint_identification
https://sr.wikipedia.org/wiki/Adobe_Photoshop
<https://www.mup.hr/UserDocsImages/muzej/izlozbe/2010/Fotoidentiti.pdf>
https://en.wikipedia.org/wiki/Raster_graphics_editor

Značaj ovog veštačenja u krivičnim postupcima

Svedoci smo značajnog porasta stope kriminaliteta, te povećanja brojke izvršenih krivičnih dela koja bi se mogla svrstati u grupu, uslovno rečeno, težih krivičnih dela. Takođe, sa povećanom stopom kriminaliteta, došlo je paralelno do nezastavljivog progressa tehnologije na polju svakodnevnog monitoringa, što ulica gradova u kojima živimo, to i privatnih objekata, i možemo sa sigurnošću tvrditi da su tendencije takve da će u dolednoj budućnosti sve biti pod kakvim takvim video nadzorom. Upravo je to ispunjenje jednog od bitnijih preduslova radi ostvarivanja značajnih rezultata u domenu dokazivanja i sankcionisanja izvršenja određenih krivičnih dela putem manuelne biometrije i komparativnog veštačenja lica.

Veštak prilikom vršenja veštačenja, odnosno manuelne biometrije i komparativnog veštačenja lica, ne identifikuje lica koje veštači u smislu da ga imenuje, već dostavlja svoje mišljenje u vidu procenta podudaranja eventualnog izvršiooca krivičnog dela sa licem koje se nalazi na dostavljenim video zapisima, fotografijama, itd. Na sudu je i dalje ocena vrednosti dostavljenog veštačenja u korist ili na štetu lica koje je titulirano kao eventualni izvršilac krivičnog dela.

U cilju što preciznijeg identifikovanja određenog lica, stranke u postupku se moraju osloniti na sve raspoložive metode identifikacije, među kojima vodeće pozicije zauzimaju - DNK analiza, daktiloskopija, odontogram i antropologija. U prilog jačanju dokazne vrednosti veštačenja, sprovedenih primenom navedenih metoda identifikacije, govori i činjenica da MUP RS još od početka dvadesetog veka vodi evidenciju svih lica koja su forenzički registrovana, te je još od Arčibalda Rajsa počelo sistematsko evidentiranje daktiloskopiranih lica, koje je svoju svrhu dakako ispunilo upotrebom AFIS-a, programa za automatsku obradu papilarnih linija.

Upravo postojeća evidencija biometrijskih podataka i razvoj tehnologije mora dovesti do toga da sud počne da ceni, kao vrlo pouzdan dokaz, rezultate manuelne biometrije i komparativnog veštačenja lica. Kvalitetu tih rezultata takođe značajno doprinose veštine i znanja zaposlenih u MUP RS, NKTC-u koja su zadužena za manuelnu biometriju i komparativno veštačenje lica.

DOKAZNA RADNJA - VEŠTAČENJE U SUDSKIM POSTUPCIMA

*dr Ivan Raonić
sudski veštak
ekonomsko-finansijska oblast*

UVOD

Dokazna radnja - veštačenje se u domaćem pravnom sistemu može sresti u različitim sferama, što znači da se veštak određene struke može izjašnjavati u odnosu na više različitih aspekata. To dalje znači da veštak mora imati što preciznije definisanu oblast veštačenja, a kada se radi veštačenje koje za osnov ima opštu kategoriju, isto mora biti što primerenije oblasti koja se veštači.

U nastavku teksta daće se kraći osvrt na problematiku ekonomsko-finansijskog veštačenja, gledano sa aspekta krivičnog i obligacionog zakonodavstva. Pojam ekonomsko-finansijska oblast je dosta široka definicija, što se najbolje može videti iz primera da se na ekonomskim studijama danas pojavljuje više od desetak specijalnosti. U tehničkim naukama na primer, inženjer termodinamike ne može rešavati probleme aerodinamike ili železničkog mašinstva, ali je u ekonomiji to gotovo postalo pravilo.

1. NALOG ZA VEŠTAČENJE

Jedan od glavnih problema sa kojim se mnogi veštaci susreću jeste sadržaj naloga za veštačenje. Navedeni problem je u suštini objektivna činjenica, iz prostog razloga što nalog za veštačenje po pravilu daju lica koja nemaju profesionalno znanje iz oblasti koja se veštači. Dakle, problem je vrlo ozbiljan jer kada bi pomenuta lica imala dovoljno znanja veštak ne bi ni bio potreban.

Nije redak slučaj da se u praksi ekonomsko-finansijskih veštačenja od strane suda, ili tužilaštva, veštaku da nalog koji je nepotpun i ne dodiruje suštinu problema. Problem posebno dobija na značaju kada se dogodi situacija da se suština problema nalazi izvan one građe koju veštak po naredbama treba da pregleda. Drugim rečima, i kod najsavesnijeg izvršenja naloga za veštačenje, ukoliko se ne obuhvati celina problema, veštačenje će izgubiti smisao zbog koga se i radi.

Navedena situacija dovodi veštaka u prilično nezavidan položaj koji otvara dilemu, da li da veštak obavi veštačenje bez posebnog unošenja u problematiku, ili da izdavaoca naloga upozori na njihovu nepotpunost. Pomenuta dilema može rezultovati aktivnostima koje pak mogu za posledicu imati reakcije vrlo nepovoljne po veštaka. Postupajući u dobroj veri, elementarna korektnost nalaže veštaku da izdavaoca naloga upozori na sadržaj naloga o veštačenju, ali takav postupak se može protumačiti kao njegovo mešanje u spor na strani jedne ili druge strane u sporu. Time se dovodi u pitanje njegov neutralan stav koji opet, sa druge strane, predstavlja deo njegove profesionalne savesti. Ovaj problem se posebno komplikuje u situaciji da nalaz veštaka ukazuje na to da se prava istina o sadržini predmeta nalazi izvan naloga za veštačenje.

Kao poseban problem kod naloga za veštačenje jeste situacija kada sudije, ili tužioci, u nalogu za veštačenje daju uopštenu konstataciju po kojoj se veštaku nalaže da utvrdi i ostale elemente od značaja za sadržinu predmeta veštačenja. Navedena kategorija je prilično fleksibilna, i obično podrazumeva sve i ništa konkretno. Veštak koji se nađe u situaciji da treba da se bavi tim ostalim elementima po pravilu može da bude u nevolji zbog toga što ih nije zapazio, i u isto vreme ima prostor da se ponaša neodgovorno zato što nema preciziran nalog za veštačenje. Sve su to razlozi zbog kojih veštak mora da insistira na strogoj preciznosti zadatka kao i da se striktno pridržava naloga za veštačenje.

Nalog za veštačenje, odnosno njegovo izdavanje, predstavlja jedan deo problema. Drugi deo problema predstavlja nepostupanje veštaka po zadatom nalogu. Pri tome, potpuno je nebitno da li veštak nije shvatio zadati nalog, ili su u pitanju neki drugi razlozi.

Praksa nepridržavanja naloga za veštačenje je vrlo čest slučaj, što značajno komplikuje dalje procese posebno ako su pravni zastupnici tužioca i tuženog, odnosno branioci, neiskusni ili ako ne poznaju oblast koja je predmet veštačenja.

Na žalost, primera je puno, a na ovom mestu će se pomenuti jedan od primera kao ilustracija koliko težinu ima ovakvo postupanje veštaka, imajući u vidu da se na osnovu takvog veštačenja zasnivala presuda suda.

Komisija veštaka je imala zadatak da utvrdi „*koja je vrsta i visina javnih prihoda morala biti obračunata i plaćena pri uvozu robe X, kao i pri prodaji robe X krajnjim potrošačima na teritoriji Republike Srbije, a imajući u vidu količine i cene robe X kako je navedeno u ispravama koje se nalaze u spisima predmeta, te na osnovu faktura ino - dobavljača i jedinstvenih carinskih isprava, te koliki je iznos ostvarene dobiti preduzeća XYZ Beograd na osnovu prodaje robe X u slobodnim carinskim prodavnicama*”.

U svom nalazu i mišljenju pomenuta komisija veštaka konstatuje „... u dokumentaciji koja je dostavljena uz spise predmeta nema adekvatne knjigovodstveno-finansijske

dokumentacije o zaduženju i razduženju carinskog skladišta, niti o zaduženju i razduženju slobodnih carinskih prodavnica. Nema dokumentacije o eventualnoj prodaji robe drugim držaocima slobodnih carinskih prodavnica, niti o eventualnim izmirenjima obaveza drugih držalaca slobodnih carinskih prodavnica prema preduzeću XYZ Beograd, kao i na koji način - gotovinski ili preko računa. Zbog nedostatka navedene dokumentacije nije moguće utvrditi koje količine privremeno uvezene robe X je, i u kojoj vrednosti, prodato preko slobodnih carinskih prodavnica, gde je držalac preduzeće XYZ Beograd, kao i koliko je eventualno prodato i u kojoj vrednosti na drugi način van slobodnih carinskih prodavnica”. Pri tome, umesto da postupa po nalogu za veštačenje, komisija izvlači zaključke koji uopšte ne proizilaze iz zadatog naloga, koji su potpuno netačni, i koji zadiru u okvire pravnih pitanja.

Dakle, radi se o eklatantnom primeru nepoštovanja naloga za veštačenje koji proizvodi niz negativnih posledica po okrivljenog.

2. DOKUMENTACIJA

Nije potrebno previše objašnjavati da poslovna dokumentacija čini srž ekonomsko-finansijskog veštačenja. Međutim, problem se otvara u pokušaju definisanja poslovne dokumentacije. Naime, ogromna je razlika između poslovne dokumentacije, u računovodstvenom smislu, od „dokumentacije iz spisa predmeta”, koja se daje veštaku na veštačenje. Problem je posebno prisutan u shvatanju pojma verodostojnosti dokumentacije u krivično pravnom smislu i u smislu onih propisa koji regulišu računovodstvenu oblast. U takvoj situaciji organi gonjenja i tužilaštva svoje stavove i dokaznu građu baziraju na krivičnom zakonodavstvu.

Kada je u pitanju verodostojna isprava od značaja je da se obrati pažnja na definiciju ovog pojma. Bolje rečeno, mora se precizno postaviti pitanje: šta je verodostojna isprava pošto se mnoštvo dokumenta može pojaviti u tom obliku. Tako na primer, kao verodostojna isprava mogu se pojaviti:

- fakture,
- otpremnice,
- prijemnice,
- nalozi magacinu da primi ili izda robu/materijal,
- predugovor,
- ugovor,
- zapisnik o prijemu,
- privremene situacije i dr.

Pojedini od pobrojanih dokumenata proizvode isto pravno dejstvo, iako nose različite nazive, ali u svakom slučaju svaki od njih za jednu od strana iz poslovnog odnosa predstavljaju ili osnov za iskazivanje potraživanja, ili osnov

za iskazivanje obaveze, odnosno zaduženje ili razduženje materijalnim sredstvima.

Svi nabrojani dokumenti, kao i čitav niz drugih koji nisu sadržani u ovom tekstu čine predmet finansijskog veštačenja. U tu svrhu značajno je da veštak raspolaze sa svim mogućim dokumentima koji čine verodostojnu ispravu i da ih prethodno međusobno usaglasa.

Usaglašavanje različitih dokumenata je prvi uslov kvalitetnog veštačenja. Verodostojnost se najbolje izvodi na osnovu usaglašene dokumentacije.

Naravno, veštaku nije u opisu posla da ceni dokaze koji su mu uručeni, ali sa druge strane ima obavezu da postupi u skladu sa pravilima struke. U tom smislu, nije redak slučaj da se veštaci ne ograde u odnosu na dostavljenu dokumentaciju, u smislu da ista predstavlja dokaz za tužilaštvo, ali da ista ne može predstavljati dokumentaciju u računovodstvenom smislu.

Primeru radi, po nalogu tužilaštva veštak je imao zadatak da „*utvrdi iznos neobračunatog i neuplaćenog poreza na osnovu prikupljene dokumentacije i dokaza u toku istražnog postupka*”. Prikupljena dokumentacija, u toku terenske kontrole inspektora Poreske uprave, se odnosi na „branon (smeđi) rokovnik” u kome je vođena interna evidencija za poslovnu 2005, 2006. i 2007. godinu, u smislu opštih činjenica vezanih za poslovanje ustanove, utroška materijala vezanog za poslovanje, plaćeni zakupi poslovnih prostorija, kontakt telefoni poslovnih partnera, itd.

Dakle, po svemu navedenom, navedena dokumentacija ne može biti knjigovodstveno-poslovna dokumentacija, u računovodstvenom smislu, niti se po osnovu iste mogu knjižiti poslovne promene kroz poslovne knjige pravnog lica.

Sa druge strane, ista predstavlja dokaz da su se u pravnom licu odvijale protiv zakonite radnje, u smislu da se promene nisu knjižile kroz poslovne knjige, kao i da se nisu obračunavale pripadajuće poreske obaveze.

U ovakvom slučaju, na veštaku je da konstatuje koju dokumentaciju je imao u vidu prilikom izrade nalaza i mišljenja, da istu opiše sa aspekta računovodstvene regulative, i na kraju da ukaže da analizirana dokumentacija sa računovodstvenog aspekta ne predstavlja verodostojnu knjigovodstvenu dokumentaciju.

3. KOMPETENTNOST SUDSKOG VEŠTAKA

Kao što je već pomenuto u uvodnom delu teksta, pojam ekonomsko-finansijska oblast je dosta širok pojam, pa se iz tog razloga mora pristupiti strogoj definiciji kako se ne bi događale greške i propusti koje se susreću u mnogim spornim situacijama. Naime, sama činjenica da je neko proglašen kompetentnim za veštačenje u ekonomsko-finansijskoj

oblasti, dovodi do toga da se u praksi sreću situacije da veštaci olako pristupaju veštačenju predmeta iz uže oblasti za koju nisu profesionalno osposobljeni. U svakom slučaju, kada se govori o navedenoj problematici veoma je teško napraviti jasnu razliku između nekompetentnosti i skrivenih motiva veštaka.

Kako god bilo, kada se govori o prihvatljivom nivou kompetentnosti veštaka, mora se početi od toga da veštak na prvom mestu mora ispitati formalnu autentičnost dokumentacije, dakle proveriti ispravnost sa aspekta originalnosti. To praktično znači da se vrši provera u smislu odgovora na sledeća pitanja, u domenu u kome postupi veštak:

- da li uopšte postoji finansijska dokumentacija?
- da li je postojeća dokumentacija potpuna i dovoljna za veštačenje?
- da li su dokumenti uredni i ispravni?
- da li su dokumenti formalno usaglašeni sa zakonskim propisima?
- da li su dokumenti proknjiženi u poslovnim knjigama i na koji način?
- da li obe strane poseduju iste dokumente?

Veštaci se često susreću sa situacijom da im finansijska dokumentacija uopšte nije dostupna, pa im se nude razni surrogati (fotokopije, štampani pregledi i dokumenti iz računara koji nisu overeni i potpisani i sl.). Ova konstatacija je osobito značajna iz čisto formalnih razloga pošto je bez nje praktično nemoguće izvoditi valjane zaključke.

Što se tiče pitanja da li je postojeća dokumentacija potpuna i dovoljna za veštačenje, veštak mora da zauzme jasan stav. Ako ona nije dovoljna veštak mora da konstatuje u čemu je manjkava i da učini napor da tu manjkavost neposredno ili posredno otkloni, na način što će zahtevati dostavljanje dodatnih dokaza koji pokrivaju nedostatke manjkavosti dokumentacije.

U ovakvom slučaju veštak je dužan da svoju konstataciju o manjkavosti dokumentacije potpunije obrazloži kako ne bi upadao u procesne zamke. Nepotpuna dokumentacija je otežavajuća okolnost u veštačenju i rizik za izvođenje valjanih zaključaka.

Dokumentacija koja se veštaci mora biti uredna i ispravna, a veštak mora da obezbedi jasne dokaze o formalnoj ispravnosti. Na taj način se eliminiše rizik procesnih zamki koje slede u daljim dokaznim postupcima. U ovom slučaju posebno se mora obratiti pažnja na korišćenje kopija kada se one tretiraju kao izvorni dokument.

Verodostojna knjigovodstvena dokumentacija je samo ona dokumentacija koja je formalno usaglašena sa zakonskim propisima. To dalje znači da veštak mora imati u vidu način na koji je dokumentacija sačinjena, a to znači i proveriti njen sadržaj sa aspekta zakonskih propisa i podzakonskih akata. Vrlo je česta pojava da se u postupcima veštačenja

koristi uopštena formulacija tipa „... u skladu sa važećim zakonskim propisima i podzakonskim aktima...”. Suština je u tome da se mora jasno naglasiti procedura formiranja dokumentacije, sa preciznim pozivanjem akta iz kojih ona proizlazi.

Da li je dokumentacija proknjižena u poslovnim knjigama, i na koji način, veštak je dužan da konstatuje, i da pojasni način knjiženja predmetnog dokumenta, kao i da ga detaljno obrazloži. To znači da je dužan da razjasni pitanje pravilnosti daljeg tretmana predmetne dokumentacije. U načinu knjiženja dokumentacije koja čini predmetnost veštačenja često se nalazi odgovor na zadati nalog za veštačenje.

Jedan od čestih problema koji se javljaju u praksi jeste činjenica da obe strane ne poseduju istu dokumentaciju, kao i da istu nisu sravnile. Ovakva situacija za veštaka nije povoljna jer onda veštak mora da izvrši sravnjene dokaznih argumenata obeju strana, i da konstatuje postojanje eventualnih razlika u dokumentacionim dokazima, što vrlo često nije moguće uraditi. Na žalost, to su česte situacije u praksi, i one predstavljaju velike teškoće za veštaka koji po prirodi svog posla mora da se izjasni o nesaglasnosti u dokumentima.

ZAKLJUČAK

Izvan finansijske dokumentacije ne nalazi se nadležnost finansijskog veštaka. Sud, odnosno tužilaštvo, veštaku mora dati takav nalog za veštačenje koji je potpun i tiče se one dokazne građe koju veštak po naredbama treba da pregleda.

Dokumentacijsku građu mora da čini poslovna dokumentacija u smislu onih propisa koji regulišu računovodstvenu oblast. U tu svrhu značajno je da veštak raspolaže sa svim mogućim dokumentima koji čine verodostojnu ispravu i da ih prethodno međusobno usaglasi.

Verodostojna knjigovodstvena dokumentacija je samo ona dokumentacija koja je formalno usaglašena sa zakonskim propisima. U tom smislu, mora se imati u vidu način na koji je dokumentacija sačinjena, a to znači proveriti njen sadržaj sa aspekta zakonskih propisa i podzakonskih akata. Suština je u tome da se mora jasno naglasiti procedura formiranja dokumentacije, sa preciznim pozivanjem akata iz kojih ona proizlazi.

U svakom slučaju, veštak ekonomsko-finansijske struke nije ovlašćen da zaključuje i presuđuje, pa se samim tim njegova ovlašćenja kreću u pravcu obezbeđenja stručnog mišljenja namenjeno sudu, na osnovu koga, između ostalih dokaza, treba da donese presudu. •

**PREDSTAVITE SE
STRUČNO
I KVALITETNO
VAŠIM
POTENCIJALNIM
KLIJENTIMA**

REGISTRUJTE SE BESPLATNO!

www.nadjiadvokata.com

MANE DOKAZNE RADNJE VEŠTAČENJA U KRIVIČNOM POSTUPKU

*Macanović Sijetlana
Advokatski saradnik*

Veštačenje kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku predviđeno je i regulisano odredbama Zakonika o krivičnom postupku ¹⁾(član 113. do člana 132). Veštačenje se određuje kada je za utvrđivanje ili ocenu neke činjenice potrebno stručno znanje, s tim da se veštačenje nikada ne može odrediti radi utvrđivanja ili ocene neke pravne činjenice o kojoj se u postupku odlučuje, s obzirom na to da pravne činjenice i sva pravna pitanja utvrđuje i o njima raspravlja organ postupka.

Iako je veštačenje samo jedno od dokaznih sredstava u krivičnom postupku, u sudskoj praksi se veštačenju kao dokaznom sredstvu vrlo često daje odlučujući značaj prilikom donošenja sudskih odluka, što predstavlja zapravo najveću manu ovog dokaznog sredstva. Neretko se celokupne odluke krivičnih sudova zasnivaju isključivo na nalazu i mišljenju veštaka, što ne bi trebalo da bude slučaj.

Notorna je činjenica da je pravosudni sistem u Republici Srbiji preopterećen, da postoji veliki broj nerešenih predmeta, a nedovoljan broj sudija i da sudije vrlo često nema-

ju vremena da se upuštaju u razmatranje svakog dokaza detaljno, pa se uglavnom odlučuje da u potpunosti prihvate mišljenje veštaka koji neretko u svom nalazu i mišljenju opredeli odgovornost okrivljenog.

Takav pristup i stav u današnjem pravosuđu predstavlja ogroman problem, ali sudska praksa uglavnom prihvata takav način rešavanja predmeta i zbog toga ponekad nastaju ogromne posledice kako za okrivljene tako i za oštećene u krivičnim postupcima.

Izuzetan broj krivičnih postupaka zbog prirode krivičnih dela i okolnosti pod kojima su izvršena, a radi potpunijeg i pravilnijeg razjašnjenja stvari, zahtevaju veštačenja od strane stručnih lica. Neke činjenice je jednostavno nemoguće utvrditi bez veštačenja.

Organ postupka, kada utvrdi da je veštačenje u određenom predmetu neophodno izvršiti, izdaje naredbu veštaku ili timu veštaka, kojom nalaže da se izvrši veštačenje i da se nakon toga, sudu dostavi nalaz i mišljenje u određenom roku. Već u toj fazi, pre izrade nalaza i mišljenja ponekad

1) Zakonik o krivičnom postupku, "Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

dođe do greške. Desi se da postupajući javni tužilac ili sudija u određenom krivičnom postupku, zbog nedovoljnog upuštanja u problematiku konkretnog predmeta, ne definiše precizno zadatak veštačenja, zbog čega ni veštak ne izradi potreban nalaz i mišljenje, što u daljem toku postupka može da dovede do nepravilne odluke.

Takođe, ono što je nesporno velika mana kod dokazne radnje veštačenja jeste vreme potrebno da bi se završio ceo proces vezan za veštačenje. Kod nekih složenijih predmeta, najčešće u vezi sa krivičnim delima protiv privrede ili kod krivičnih dela protiv službene dužnosti, kada je potrebno izvršiti ekonomsko-finansijsko veštačenje poslovne dokumentacije za nekoliko godina unazad, prođe i po više meseci dok veštak ne dostavi postupajućem organu nalaz i mišljenje.

Pored toga, na tako dostavljeni nalaz i mišljenje stranka može izneti primedbe, a organ postupka može po službenoj dužnosti ili na predlog stranke da naloži veštaku da ponovi veštačenje, za šta je takođe potrebno vreme kako bi se veštak izjasnio na primedbe, izradio dopunu veštačenja ili uradio potpuno novo veštačenje.

Ukoliko nalaz veštaka bude nejasan, nepotpun, pogrešan i u protivrečnosti sam sa sobom ili sa okolnostima o kojima je veštačeno ili se pojavi sumnja u njegovu istinitost ili ako je mišljenje nejasno i protivrečno, organ postupka može naložiti drugom veštaku da uradi potpuno novo veštačenje, a što je decidirano regulisano u odredbama člana 124. Zakonika o krivičnom postupku.²⁾ Navedeno ukazuje na to da veštačenje kao samo jedna od više dokaznih radnji u postupku ponekad može znatno da produži dužinu trajanja krivičnog postupka, što dovodi do neefikasnosti krivičnog postupka, a ponekad i do povrede prava na suđenje u razumnom roku koje je zagarantovano članom 6 stavom 1 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Ono što se vrlo često slučajno ili namerno zanemaruje u krivičnim, a i svim drugim sudskim postupcima, odnosno prilikom donošenja odluka jeste to da mišljenje veštaka nije obavezno za sud, već predstavlja dokaz koji treba ceniti kao i svaki drugi dokaz u postupku. Međutim, neophodno je uzeti u obzir i specifičnost koja prati veštačenje. Naime, potreba da se primeni posebno stručno znanje u krivičnom postupku nastaje iz činjenice da organ koji vodi postupak takvim znanjima ne raspolaže. Budući da ne poseduje znanja iz oblasti veštačenja postaje paradoksalno da sud ceni značaj mišljenja veštaka, kao što ceni sve druge dokaze po slobodnom sudijskom uverenju. Međutim, ako se ima u vidu na koja pitanja treba odgovoriti da bi se ocenio nalaz i mišljenje veštaka, onda se sigurno može zanemariti pomi-

sao da je primena principa slobodne sudijske ocene ovde nemoguća.³⁾

Takođe, ako se osvrnemo na pojedine u praksi poznate krivične postupke koji se vode protiv određenih veštaka zbog opravdane sumnje da posao veštaka nisu obavljali u skladu sa zakonom, opravdano se nažalost postavlja pitanje savesnosti i poštenja pojedinih veštaka sa jedne strane i podložnosti nečasnim radnjama, odnosno mitu i korupciji sa druge strane, što definitivno utiče na ugled veštaka i dovodi u sumnju kvalitet veštačenja kao dokaznog sredstva. S obzirom na to da ne postoje izgrađeni mehanizmi i instrumenti kontrole praćenja rada veštaka, niti mesto na kojem bi se evidentirali podaci o radu, broju angažovanja, efikasnosti i kvalitetu rada veštaka, teško je u svakom konkretnom slučaju utvrditi zakonitost i stručnost rada veštaka. Veštaci deluju samostalno zbog čega uglavnom ne postoji usaglašavanje stila i metoda rada veštaka pojedinca.

Takođe, jedan od problema koji se u procesima veštačenja nameće jeste ponekad i nedovoljna stručnost veštaka. Naime, u današnje vreme kada se tehnologija razvija velikom brzinom pojedini veštaci ne mogu da „uhvate korak“ sa tim razvojem i zbog toga njihovi nalazi i mišljenja ne budu potpuni i sveobuhvatni kako bi možda bili da su prilikom izrade svog nalaza primenili najnoviju tehnologiju. Blagovremeno uvedene informacione tehnologije i primene istih na pravilan način mogu da stvore pogodno tle za izradu kvalitetnijih nalaza koji će efikasnije poslužiti kasnije za utvrđivanje relevantnih činjenica radi dokazivanja i utvrđivanja istine, uz pretpostavku da su veštaci obučeni da koriste najnovija tehnološka dostignuća. Veštaci u okviru svoje struke moraju imati sve veći stepen specijalizacije za specifične konkretne probleme, svoje znanje moraju stalno nadograđivati i istraživati nove pristupe i metode veštačenja.

Veštaci se tokom izrade nalaza i mišljenja susreću sa raznim problemima, s obzirom na činjenicu da ne postoji identična životna situacija odnosno identičan slučaj u konkretnom predmetu. Nažalost, pojedini veštaci često zbog nedostatka vremena ili iz nekih drugih razloga nalaze i mišljenja izrađuju po principu „copy-paste“, menjajući samo podatke karakteristične za svaki slučaj, ne upuštajući se u detaljnu analizu svakog predmeta ponaosob, što je izuzetno pogrešno, naročito u krivičnom postupku, u kojem samo jedno veštačenje može da opredeli krivicu ili nevinost okrivljenog.

Javna tajna je da mnogi veštaci nalaze i mišljenja izrađuju u dogovoru sa advokatima, što dovodi u pitanje objektivnost, pouzdanost i tačnost takvih nalaza i mišljenja, a samim tim i njihovu podobnost da predstavljaju temelje jedne sudske odluke. Nažalost ne postoje mehanizmi kako

2) Zakonik o krivičnom postupku, "Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

3) <http://www.advokatdjukic.co.rs/veštacenja.html>

bi se to otkrilo i sprečilo, jer postupajuće sudije i tužioci, zbog nedostatka znanja iz oblasti veštačenja, ne mogu da znaju da li je određen nalaz dat u skladu sa pravilima struke i veštine, zbog čega se savesnost i poštenje veštaka uvek pretpostavlja.

Međutim, novi Zakonik o krivičnom postupku⁴⁾ odredbom člana 125. donekle je ublažio takvu situaciju uvođenjem stručnog savetnika, koji se pored suda, tužioca i odbrane uključuje u ispitivanje veštaka u krivičnom postupku.

Uvođenjem stručnog savetnika unekoliko je olakšan položaj stranaka budući da odbrana, ni tužioci, kao ni sudije, nisu stručni da postavljaju pitanja iz oblasti u kojoj je vršeno veštačenje, te da putem stručnog savetnika može da se kontroliše nalaz i mišljenje veštaka sa naučne tačke gledišta, čime se znatno smanjuje mogućnost davanja neobjektivnih i nestručnih nalaza veštaka.

Ali kao što i veštačenje ima svoje dobre i loše strane isto tako postoje i određene mane kod uvođenja stručnog savetnika kao učesnika u postupku, a koje je veoma dobro prezentovao stalni veštak sudske medicine dr Đorđe Alempijević, vanredni profesor Medicinskog fakulteta u Beogradu i šef Katedre za sudsku medicinu, u razgovoru obavljenim sa Majić Miodragom, sudijom Apelacionog suda u Beogradu, u podcast serijalu „Izdvojeno mišljenje” na temu Veštačenje i nova dokazna pravila na sajtu www.ekademija.com⁵⁾, koji je kao neke od mana uvođenja stručnog savetnika u krivični postupak naveo sledeće: „Što se tiče sudija nekako imam utisak da pogotovo kada postoji stručni savetnik jedan broj sudija nekako nije u stanju da stavi tu situaciju pod kontrolu, jer zapravo pitanja koja stručni savetnik postavlja veštaku, meni na primer, nekada idu čak na teren veoma stručnih detalja koje nisam siguran da učesnici u postupku, uključujući i sudiju, mogu u potpunosti da prate, tako da ima situacija u kojima, ako mi to bude dozvoljeno da kažem, nekako sudija prepusti da se prosto ispred njega odigrava ta razmena, odnosno postavljanje pitanja, odgovaranje i sve ostalo.”... Ono što mi smeta jeste kada stručni savetnici unose šum, da tako kažem, i prosto pokušavaju da neke minorne detalje dovedu u pitanje, posebno imajući u vidu da i oni kao ljudi koji su od te struke znaju da nije taj detalj ključan niti bitan za mišljenje koje je dato u konačnici. Dakle, to je samo jedan element i promenom takvog elementa ili uopšte dovođenjem u pitanje takvog elementa pa čak i da ukaže stručni savetnik veštaku i da veštak prihvati da je tu, da dozvoli neku drugu mogućnost, to neće u konačnici uticati na mišljenje koje je samo u jednom delu zasnovano na toj činjenici. Recimo, stručni savetnici nekada prosto idu za tim da nebrojano puta vr-

te jedno isto pitanje što mislim da je kontraproduktivno i tu vidim nekako ulogu predsednika veća, odnosno sudije da jednostavno kada vidi da ta diskusija između, odnosno razmena pitanja i odgovora između stručnog savetnika i veštaka ide u neki ćorsokak, da to jednostavno nekako kanališe.”

Imajući u vidu navedeno, može se izvesti zaključak da angažovanjem stručnog savetnika ponekad postupak može bespotrebno znatno da se produži, a što opet nepovoljno utiče na efikasnost i ekonomičnost postupka.

U pomenutom intervjuu dr Đorđe Alempijević se osvrnuo na još neke probleme koji se javljaju u sudskoj praksi vezano za veštačenje kao procesnu radnju u krivičnom postupku, pa je između ostalog istakao da se često dešava da veštaci zbog svog primarnog zaposlenja i drugih obaveza ne mogu da prisustvuju zakazanim ročištima na koja su pozvani da iznesu svoj nalaz i mišljenje i odgovaraju na postavljena pitanja, zbog čega konkretan glavni pretres mora da se odloži, što takođe dovodi do neefikasnosti postupka.

Takođe, naveo je da značajan problem kod izvođenja dokazne radnje veštačenja predstavlja i način unošenja radnje veštačenja u zapisnik, te je u tom delu izneo sledeće: „Međutim ono što mi se ne sviđa, ta praksa je postojala i ranije i pre novog Zakonika o krivičnom postupku i sada, dakle vezujem je pre svega za ličnost pojedinih sudija je u tome da jednostavno i kada tražim ne bude mi omogućeno da ja direktno unosim u zapisnik, već odgovaram na pitanja i onda to sudija parafrizira i unosi. Međutim, ono što mene brine zapravo kod ovakvog stanja stvari je to što recimo u takvim predmetima, u nekim predmetima je moguće da dođe do angažovanja drugog veštaka ili tima veštaka nakon što sam ja dao mišljenje. Oni će se dakle suočiti sa onim što sam ja u pisanoj formi podneo sudu, ali i sa mojim iskazima datim na glavnim pretresima. Dakle ti iskazi mogu u stručnom smislu da dožive značajnu distorziju time što su, da kažem, parafrizirani od nekoga ko nema medicinsko znanje. Zapravo u tom delu sam ja najveći protivnik takve prakse”.⁶⁾

Mane dokazne radnje veštačenja kod pojedinih vrsta veštačenja

Pored opštih mana koje su manje-više karakteristične za sva veštačenja postoje mane koje su specifične za pojedine vrste veštačenja.

4) Zakonik o krivičnom postupku, „Sl. glasnik RS”, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

5) <http://misamajic.com/2017/01/17/veštacenje-i-nova-dokazna-pravila/>.

6) <http://misamajic.com/2017/01/17/veštacenje-i-nova-dokazna-pravila/>.

Recimo, jedno od najučestalijih veštačenja koje se izvodi u krivičnim postupcima jeste svakako saobraćajno-tehničko veštačenje. Saobraćajno tehnička veštačenja pružaju važnu pomoć u istraživanju mehanizma nastanka saobraćajne nezgode, budući da zaključci veštaka doprinose određivanju stvarnih uzroka, drugih okolnosti i faktora nastanka saobraćajne nezgode. S obzirom na to da je najučestalije logično je da se kod ove vrste veštačenja javlja i najveći broj problema.

Naime, veštačenje saobraćajnih nezgoda se često zasniva na neadekvatno formulisanom zadatku veštačenja u naredbi suda ili tužilaštva što za posledicu može imati različite metodološke pristupe veštačenju, a posebno izradi pisanog izveštaja o ekspertizi saobraćajne nezgode. U delu mišljenja i zaključka veštaka, izostaje element stručnog tumačenja uzročno posledičnih veza toka nastajanja saobraćajne nezgode, a često se ulazi u sferu krivično-pravne uzročne veze nastajanja nezgode. Nije redak slučaj da se dobijaju različiti rezultati veštačenja na osnovu istih ulaznih podataka, kao i različito interpretiranje dobijenih podataka u pisanom izveštaju o ekspertizi saobraćajne nezgode, a javljaju se i drugi problemi suštinski vezani za nedovoljno razrađenu i nejedinstvenu metodologiju izrade saobraćajno-tehničkog veštačenja.⁷⁾

Takođe, s obzirom na to da se saobraćajno-tehničko veštačenje uglavnom vrši na osnovu dokumentacije u spisu, nedovoljno dobro odrađen uviđaj od strane policijskih službenika i loše obeleženi i prikupljeni tragovi na mestu saobraćajne nezgode mogu saobraćajno-tehničko veštačenje da odvedu u potpuno pogrešnom smeru, od čega dalje zavisi utvrđivanje odgovornosti i krivice okrivljenog.

Slobodno se može reći da je kod krivičnih dela iz oblasti ugrožavanja javnog saobraćaja možda i najizraženije da se odluke zasnivaju isključivo na nalazu i mišljenju veštaka. Ako je veštak u svom nalazu i mišljenju naveo da se odgovornost za prouzrokovanje određene saobraćajne nezgode nalazi na strani okrivljenog, on će gotovo uvek biti oglašen krivim čime se u konkretnom krivičnom postupku daje potpuni primat veštačenju u odnosu na druga dokazna sredstva.

Neprocenjivi značaj u krivičnom postupku svakako ima DNK veštačenje, čije je uvođenje omogućilo otkrivanje identiteta velikog broja učinilaca krivičnih dela izvršenih pre mnogo godina. Rezultati DNK veštačenja često su od-

lučujući u rasvetljavanju pojedinih krivičnih dela gde ne postoji nijedan drugi dokaz.

Da bi DNK veštačenje bilo uspešno izvedeno od presudne je važnosti način prikupljanja biološkog materijala koji će se veštačiti. Ukoliko lica koja prikupljaju biološke tragove na licu mesta nisu dovoljno stručna i pažljiva može doći do kontaminacije uzoraka bioloških tragova, kada DNK veštačenje ne može dati pouzdane rezultate.

Najveća mana DNK veštačenja ogleda se u tome što u praksi vlada shvatanje da se DNK veštačenjem dobijaju nepo- grešivi rezultati i da na primer ako je nečija DNK pronađena na nekom predmetu kojim je izvršeno krivično delo to automatski znači da je to lice izvršilac krivičnog dela, što nikako ne bi smelo da se tako olako prihvata, jer se nečija DNK na predmetu kojim je konkretno krivično delo izvršeno mogla naći iz bezbroj drugih razloga i na mnoštvo drugih načina. Pretpostavljam da se rezultati DNK veštačenja olako prihvataju jer sudije i tužioci imaju izuzetno malo znanja kada je DNK veštačenje u pitanju.

Slobodno se može reći da najveći značaj u krivičnom postupku imaju medicinska veštačenja. Koliki je njihov značaj govori i činjenica da su određenim vrstama medicinskog veštačenja posvećene posebne odredbe Zakonika o krivičnom postupku (b. Posebni slučajevi veštačenja - članovi 127. do člana 132).⁸⁾

Pored opštih mana koje su karakteristične i za sva druga veštačenja kod medicinskih veštačenja je posebno specifično da veštaci vrlo često ne mogu da se opredele između dve ili više različitih mogućnosti, što dalje organu postupka stvara problem prilikom donošenja odluke. Iz tog razloga sudije i tužioci često zahtevaju od veštaka da se opredeli za jednu od više različitih mogućnosti, čak neretko latentno vrše pritisak na veštaka, jer opredeljivanjem veštaka za jednu mogućnost lakše će moći da obrazlože svoje odluke.

Recimo, veštaci medicinske struke vrlo često ne mogu da opredele tačno vreme nastupanja smrti žrtve ili mehanizam nastanka određene povrede, ne mogu sa sigurnošću da tvrde kakva je bila uračunljivost okrivljenog u vreme izvršenja krivičnog dela, što izaziva brojne probleme u krivičnom postupku prilikom utvrđivanja odlučnih činjenica i širok prostor odbrani da to iskoristi u cilju osujećenja dostizanja nivoa izvesnosti koji je potreban kod utvrđivanja odlučnih činjenica, jer sud svoju odluku može zasnovati samo na činjenicama u čiju je izvesnost uveren.

7) Svetozar Kostić, Nenad Ruškić *Naučno-stručni postupci i tehnike saobraćajne ekspertize*, VII Simpozijum o saobraćajno-tehničkom veštačenju i proceni štete, Vrnjačka Banja 2009. godine.

8) Zakonik o krivičnom postupku, "Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

Zaključak

Nesumnjivo je da je značaj veštačenja kao dokaznog sredstva u krivičnom postupku ogroman i da je zahvaljujući veštačenjima rasvetljen ogroman broj krivičnih dela i otkriven veliki broj učinilaca, ali i pored svih pozitivnih strana, veštačenje, kao dokazno sredstvo u našem pravosudnom sistemu ima dosta mana. Najveća greška koju može da prozrokuje loše veštačenje jeste da nevin čovek bude prav-

nosnažno oglašen krivim. Tada je šteta nenadoknativa. Baš zbog toga veštaci prilikom svakog veštačenja moraju da postupaju pažljivo, nepristrasno i po pravilima struke i veštine, a sud prilikom donošenja odluke veštačenje treba da ceni samo kao jedno od dokaznih sredstava, a nikako da mu daje primat u odnosu na druga dokazna sredstva, jer uvek treba imati u vidu da su i veštaci samo ljudi kojima se greške dešavaju.

POSEBNI SLUČAJEVI VEŠTAČENJA

Mara Pavlović
Tužilački pomoćnik

Drugo osnovno javno tužilaštvo u Beogradu

Pojam veštačenja - Veštačenje ili ekspertiza predstavlja dokaznu radnju i označava stručni pregled, ispitivanje kao i davanje mišljenja od strane stručnog lica za to, odnosno veštaka. U teoriji se definiše kao korišćenje znanja i iskustva različitih nauka i struka u cilju utvrđivanja i razjašnjavanja nekog činjeničnog stanja koje je predmet dokazivanja.

Upotrebljava se u postupcima uvek kada je neophodno utvrditi one činjenice koje ne spadaju u domen prava, dakle ne može se odrediti radi utvrđivanja ili ocene pravnih pitanja, shodno maksimi *iura novit curia*, niti se može odrediti u odnosu na činjenice koje predstavljaju znanje svakog prosečno obrazovanog čoveka. Nalazi se u širokoj primeni u praksi u svim vrstama postupka, a često je njegova uloga od ključnog značaja za rešavanje velikog broja predmeta kako u sudovima tako i u tužilaštvima.

Vrste veštačenja su zaista mnogobrojne u zavisnosti od vrste predmeta, npr. finansijsko, grafološko, saobraćajno, medicinsko, balističko itd, a posebnu pažnju u nastavku ovog teksta posvetićemo posebnim slučajevima veštačenja u krivičnom postupku predviđenim čl. 127-132. Zakonika o krivičnom postupku, odnosno reč je o veštačenju telesnih povreda, veštačenju leša i psihijatrijskom veštačenju.

Veštačenje telesnih povreda predstavlja jedan od najčešćih predmeta veštačenja, koje se prema zakonodavcu određuje uvek kada postoji sumnja u odnosu na vrstu i način nastanka povrede, a vrši se pregledom oštećenog, odnosno na osnovu medicinske dokumentacije ukoliko pregled nije moguć ili nije neophodan.

Veštaka, odnosno lekara koji će izvršiti kvalifikaciju povrede, određuje organ koji vodi postupak odnosno sud ili tužilaštvo, a tako određen veštak ima pravo da zahteva od organa koji je odredio veštačenje da pribavi svu neophodnu medicinsku dokumentaciju kao i druge neophodne podatke potrebne za kvalifikaciju povreda. Pošto se kvalifikacija vrši za potrebe postupka, ona se mora obavljati u skladu sa odredbama ZKP-a i KZ-a. Medicinska kvalifikacija povrede podrazumeva utvrđivanje težine povrede na osnovu stepena oštećenja tela odnosno zdravlja, koje je tom povredom prouzrokovano, kako lokalno tako i opštom reakcijom organizma. Naime, lekari tj. veštaci su tu da kvalifikuju telesnu povredu, dok tužilaštvo ili sud kvalifikuju delo. Dakle, svako u svom domenu.

Za lekare se kao čest problem javlja kako da na adekvatan način formulišu mišljenje o težini telesnih povreda. Osnov-

ni je princip da se moraju koristiti termini koji su navedeni u Krivičnom zakoniku. Prema tome, dok važe postojeće zakonske formulacije, lekari ih se moraju pridržavati. Ali u praksi se neretko dešava da lekari koji veštačenje obavljaju bez dovoljnog poznavanja važećih zakonskih odredbi, pogrešno koriste izraze koji ne postoje u Krivičnom zakoniku (npr. lakša ili teža telesna povreda, srednje teška telesna povreda i sl.). Ovakva praksa je naravno potpuno neprihvatljiva i organ postupka koji zahteva veštačenje dužan je da na to upozori veštaka.

Od kolikog je značaja kvalifikacija povreda možemo videti na primeru jednom od najrasprostranjenijih krivičnih dela tj. Ugrožavanje javnog saobraćaja iz člana 289. KZ-a u kome je nanošenje lake telesne povrede objektivni uslov inkriminacije, u praksi se često prilikom određivanja vrste i težine telesnih povreda utvrdi da je reč o teškoj telesnoj povredi što zapravo dovodi i do druge kvalifikacije krivičnog dela, odnosno prekvalifikacije u krivično delo Teško delo protiv bezbednosti javnog saobraćaja iz člana 297. KZ-a. A kada uzmemo u obzir zaprećene kazne za ova dva krivična dela, vidimo koliko je pravilno utvrđivanje telesnih povreda od velikog značaja u postupku.

Veštačenje leša se prema članu 129. ZKP-a određuje ako postoji sumnja da je smrt određenog lica neposredna ili posredna posledica krivičnog dela ili je u trenutku smrti lice bilo lišeno slobode ili je nepoznat identitet leša.

Pregled leša, utvrđivanje smrti i procenjivanje vremena smrti naziva se sudskomedicinska obdukcija, odnosno sudskomedicinska ekshumacija ukoliko je prethodno neophodno izvršiti ekshumaciju, radi vršenja navedenog. Obdukcija se koristi i za identifikaciju leševa, delova leševa, utvrđivanje alkoholisanosti, trovanja... itd. Sudsko medicinska obdukcija predstavlja jedan od vidova sudskomedicinskog veštačenja koje određuje organ koji vodi postupak, a obavlja ga lekar specijalista sudske medicine.

Najčešće se obavlja kod sledećih grupa krivičnih dela:

- Krivična dela protiv života i tela - ubistvo i dr.
- Krivična dela protiv polne slobode
- Krivična dela protiv braka i porodice
- Krivična dela protiv zdravlja ljudi
- Krivična dela protiv bezbednosti javnog saobraćaja.

Osim Zakonika o krivičnom postupku zakonske odredbe o vršenju obdukcije nalaze se i u Zakonu o zdravstvenoj zaštiti u članu 222. prema kome se obdukcija obavezno vrši:

- Na licu umrlom u zdravstvenoj ustanovi
- Na licu umrlom pre isteka 24 sata od početka lečenja u stacionarnoj ustanovi
- Na novorođenčetu koje je umrlo u zdravstvenoj ustanovi odmah nakon rođenja ili tokom lečenja
- Na zahtev doktora medicine koji je lečio umrlo lice kao i na zahtev doktora medicine određenog za utvr-

đivanje uzroka smrti od strane nadležnog organa opštine, odnosno grada

- Kada je to od posebnog značaja za zaštitu zdravlja građana ili kada to nalažu epidemiološki ili sanitarni razlozi
- Na zahtev nadležnog suda, člana uže porodice
- Ako smrt nastupi u toku dijagnostičkog ili terapeutskog postupka. Značaj obdukcije u ovakvim slučajevima je važna za utvrđivanje činjenice da li je smrt u uzročnoj vezi sa postavljenom dijagnozom ili primenom terapijom.

Zbog značaja utvrđivanja uzroka smrti za procenu postojanja krivičnog dela, u ZKP-u se precizira kakva treba da bude sadržina mišljenja koje veštak treba da da na osnovu izvršene obdukcije. Postavljen je zahtev da veštak treba da se izjasni o neposrednom uzroku smrti, o njenom vremenu nastupanja, o svim uočenim telesnim povredama na lešu tj. na koji način su nastale, kojim sredstvom, da li su iste dovele do smrti u njihovom ukupnom delovanju ili je do smrti došlo samo usled jedne od povreda, da li je do smrti došlo usled naročitog stanja organizma povređenog ili zbog slučajnih okolnosti, te da li bi blagovremeno pružena pomoć mogla da spreči smrtni ishod. Prema zakonu, veštak je dužan i da prilikom pregleda i obdukcije leša obrati posebnu pažnju na pronađeni biološki materijal, da ga opiše i sačuva za neko eventualno kasnije veštačenje poput DNK veštačenja.

Psihijatrijsko veštačenje se shodno članu 131. ZKP-a određuje ako se pojavi sumnja da je isključena ili smanjena uraljivost okrivljenog, da je usled zavisnosti od upotrebe alkohola ili drugih opojnih droga učinio krivično delo ili da je zbog duševnih smetnji nesposoban da učestvuje u postupku, a takođe može se odrediti ako se posumnja u sposobnost svedoka da prenese svoja saznanja ili opažanja u vezi sa predmetom svedočenja.

Gledajući kroz praksu ova vrsta veštačenja nalaže se najčešće u slučaju sumnje u neuračunljivost učinioca krivičnog dela i ono se po pravili sprovodi u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi u koju se okrivljeni upućuje na određeni vremenski period radi posmatranja ili se već u takvoj ustanovi nalazi po nekom drugom osnovu. Ukoliko veštak utvrdi da postoji duševna poremećenost kod okrivljenog neophodno je da se izjasni o prirodi, vrsti, stepenu i trajanju poremećenosti, te da li je isti postojao u vreme izvršenja krivičnog dela, čija konstatacija dovodi do toga da zbog postojanja neuračunljivosti učinilac ne može da odgovara za učinjeno krivično delo, jer posmatrano zakonski dela nema, budući da zbog stanja neuračunljivosti nema ni krivice kao jednog od elemenata krivičnog dela. Kako se prema takvim licima ne može primeniti kazna, zakon predviđa izricanje mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi ili na slobodi, shodno čl. 81. i 82. KZ-a.

Tako je rezultat psihijatrijskog veštačenja od ključnog značaja kada je reč o podnošenju predloga, a kasnije i izricanju pomenutih mera bezbednosti, obzirom na činjenicu da se često sud slepo drži nalaza i mišljenja veštaka, kako pismenog, tako i usmenog na glavnom pretresu, naročito kada je reč o proceni njihove dužine trajanja. Kako od veštačenja zavisi da li će se prema učiniocu primeniti predviđena kazna ili ne, rezultati veštačenja mogu biti i zloupotrebjeni, što naravno predstavlja neetički postupak veštaka do koga najčešće dolazi kada odbrana sama odabere veštaka koji će „izveštačiti” u korist okrivljenog.

U cilju efikasnijeg toka postupka i brže realizacije ove vrste veštačenja, Klinika za psihijatrijske bolesti „Dr Laza Lazarević” iz Beograda je zaključila protokol o saradnju sa Prvim, Drugim i Trećim osnovnim javnim tužilaštvom u Beogradu, na osnovu koga se veštačenje obavlja u navedenoj klinici u odnosu na ona lica koja se već nalaze u istoj na lečenju i u odnosu na lica koja pokazuju simptome duševnih bolesti koja će u istu biti dovođena, a sve naravno imajući u vidu posebno stanje okrivljenih i osetljivost situacije, što se posebno ima u vidu kada je reč o trenutno vrlo medijski aktuelnom krivičnom delu Nasilje u porodici, a reč je o izvršiocu koje je već hospitalizovan ili pokazuje znake duševnih bolesti. Ovim je sprečeno do sada gubljenje vremena na izdavanje naredbe, određivanje veštaka, preuzimanje predmeta i ostalih tehničkih stvari koje su dovodile do odugovlačenja postupka budući da se dostavljanje naredbe u cilju brzine postupanja vrši putem faksa, kao i svaka druga eventualna odluka tužilaštva ili suda.

Ništa manju pažnju ne zahtevaju ni učinioci krivičnih dela učinjenih usled zavisnosti od upotrebe opojnih droga ili alkohola, kada se takođe nalaže vršenje psihijatrijskog veštačenja, jer ukoliko se utvrdi da postoji uzročna veza između učinjenog krivičnog dela i zavisnosti, postoji mogućnost izricanja mere bezbednosti obaveznog lečenja narkomana ili alkoholičara prema čl. 83. i 84. KZ-a, a koje se mogu izreći uz kaznu zatvora, novčanu kaznu, sudsku opomenu, uslovnu osudu ili čak uz oslobođenje od kazne.

Zaključak

Posmatrajući ukratko navedeno, možemo zaključiti da posebni slučajevi veštačenja spadaju u tzv. medicinska veštačenja koja predstavljaju veoma važna dokazna sredstva, a da njegova uspešnost zavisi od stručnosti lekara kao i njihovog iskustva posebno u domenu poznavanja zakona iz ove oblasti. Značaj medicinskih veštačenja je taj da se zahvaljujući njima često utvrđuje istina u krivičnim, pa i u drugim postupcima, iz kog razloga je neophodno da se veštacima obezbede i garantuju sva prava predviđena zakonom, dok sa druge strane isti treba da poštuju zakon i ispune svoju obavezu u razumnom roku, sa potrebnim kvalitetom, jer će se tada zahvaljujući uzajamnoj saradnji omogućiti uspešno donošenje pravilnih odluka od strane državnih organa.

Tužilački saradnik Drugog osnovnog javnog tužilaštva u Beogradu - Mara Pavlović

**BESPLATNO
UNAPREDITE
POSLOVNI PROFIL
VAŠE
KNJIGOVODSTVENE
AGENCIJE**

ADRESAR KNJIGOVOĐA

www.nadjiknjigovodju.com

UVIĐAJ KAO DOKAZNA RADNJA

*Leposava Vujanović Porubović
Više javno tužilaštvo u Beogradu
Zamenik javnog tužioca*

Zakonodavac je u čl. 133. st. 1. Zakonika o krivičnom postupku propisao „Uviđaj se preduzima kada je za utvrđivanje ili razjašnjenje neke činjenice u postupku potrebno neposredno opažanje organa postupka”.

Međutim, uviđaj predstavlja sistem raznovrsnih kriminalističkih radnji kojima se na osnovu odredaba Zakona o krivičnom postupku na mestu događaja opažaju sve bitne okolnosti nastupelih događaja, pronalaze se i u skladu sa kriminalističko-tehničkim pravilima stručno obrađuju tragovi i predmeti krivičnog dela uz misaonu rekonstrukciju krivičnog događaja, a u cilju prikupljanja i registrovanja svih relevantnih informacija radi razjašnjenja krivičnog dela i prikupljanja svih dostupnih dokaza.

U toku predistražnog postupka za uviđaj je primarno nadležan javni tužilac koji je shodno odredbi čl. 43. ZKP između ostalog nadležan i da rukovodi predistražnim postupkom. Čl. 46. st. 2. tač. 1. Zakonika o krivičnom postupku iz 2009. godine predviđao je da je za krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti javni tužilac nadležan da rukovodi predkrivičnim postupkom. Praksa je pokazala da je ova odredba imala samo deklaratorni karakter, jer javni tužioci iz neopravdanih razloga nisu koristili ovo svoje ovlašćenje.

Naime, uviđaj je sprovodio sud kome je za utvrđivanje ili razjašnjenje kakve važne činjenice u postupku bilo potrebno neposredno opažanje i u skladu sa ovom odredbom tadašnji istražni sudija je sačinjavao zapisnik o izvršenom uviđaju dajući uputstvo krim. tehničaru prilikom vršenja uviđaja, dok je javni tužilac najčešće bio samo pasivni posmatrač. Tumačenjem zakonskih odredbi proizilazi da je sud, odnosno istražni sudija, bio nadležan da sprovodi uviđaj, dok je javni tužilac bio nadležan da rukovodi predkrivičnim postupkom pa samim tim i uviđajem koji je bio najvažnija radnja dokazivanja u pretkrivičnom postupku. Međutim, bez obzira na to da li će vršiti uviđaj istražni sudija ili tužilac, smatram da ključnu ulogu prilikom vršenja uviđaja imaju radnici stručne kriminalističke službe obzirom da ni javni tužilac ni sudija ne raspolažu potrebnim stručnim znanjem iz oblasti kriminalistike, jer je uviđaj kompleksna dokazna radnja koju uspešno može izvršiti samo dobro osposobljena i tehnički opremljena uviđajna ekipa.

Zakonik o krivičnom postupku predviđa da će prilikom preduzimanja uviđaja organ postupka po pravilu zatražiti pomoć stručnog lica forenzičke, saobraćajne, medicinske ili druge struke koja će po potrebi preduzeti pronalaženje,

obezbeđivanje ili opisivanje tragova, izvršiti potrebna merenja i snimanja, sačiniti skice, uzeti potrebne uzorke radi analize ili prikupiti druge podatke.

PREDMET UVIĐAJA

Shodno zakonskoj definiciji predmet uviđaja može biti lice, stvar ili mesto, pa u skladu sa tim zakon propisuje uviđaj lica (čl. 134. ZKP), uviđaj stvari (čl. 135. ZKP), uviđaj mesta (čl. 136. ZKP).

UVIĐAJ LICA

Dakle, kako je u čl. 134. ZKP predviđeno da će se uviđaj okrivljenog preduzeti i bez njegovog pristanka ako je potrebno da se utvrde činjenice važne za postupak dok druga lica mogu biti predmet uviđaja ako se na njihovom telu nalazi određeni trag ili posledica krivičnog dela te u tom smislu uviđaj lica se može vršiti i bez njihovog pristanka. Ukoliko su ispunjeni uslovi za uzimanje uzoraka biološkog porekla u smislu odredaba čl. 141. ZKP od okrivljenog i drugih lica mogu se uzeti uzorci radi biološke i forenzičko-genetičke analize.

To bi dalje značilo da se radi utvrđivanja činjenica u postupku od osumnjičenog mogu i bez pristanka uzeti otisci papilarnih linija, delova tela, bukalni bris, lični podaci, sastaviti lični opis i nabaviti fotografije, odnosno izvršiti forenzička registracija osumnjičenog a radi otklanjanja sumnje o povezanosti sa krivičnim delom, dok se od oštećenog i drugog lica zatečenog na mestu krivičnog dela mogu i bez pristanka uzeti otisci papilarnih linija, delova tela i bukalni bris, ali po naredbi javnog tužioca.

Ako je potrebno utvrditi postojanje traga ili posledica krivičnog dela na drugom licu, uzimanje uzoraka biološkog porekla i preduzimanje drugih medicinskih radnji može se obaviti i bez pristanka lica izuzev ako bi nastupila kakva šteta po njegovo zdravlje. Od okrivljenog, oštećenog, svedoka i drugog lica može se radi utvrđivanja činjenica u postupku uzeti uzorak glasa ili rukopisa radi upoređivanja.

UVIĐAJ STVARI

Uviđaj stvari se preduzima nad pokretnim i nepokretnim stvarima. Zakonodavac propisuje da je svako dužan da organu postupka omogući pristup stvarima i pruži potrebna obaveštenja. Predmete koji se po krivičnom zakoniku moraju oduzeti ili koji mogu poslužiti kao dokaz u krivičnom postupku organ postupka može privremeno oduzeti i obezbediti njihovo čuvanje (čl. 147. st. 1. ZKP). Ako je radi preduzimanja uviđaja potrebno ući u zgradu, stanove ili druge prostorije uz prethodno pribavljenu naredbu o pre-

tresanju od strane suda uz ograničenje da javni tužilac ili ovlašćena službena lica mogu izuzetno i bez naredbe suda ući u stan i druge prostorije i bez prisustva svedoka preduzeti pretresanje stana i drugih prostorija ili lica koja se tu zateknu ukoliko postoje:

1. saglasnost držaoca stana i drugih prostorija
2. ako neko zove u pomoć
3. radi neposrednog hapšenja učinioca krivičnog dela
4. radi izvršenja odluke suda o pritvaranju ili dovođenju okrivljenog
5. radi otklanjanja neposredne i ozbiljne opasnosti za ljude i imovinu (čl. 158. st. 1. tač. 1. ZKP).

UVIĐAJ MESTA

Uviđaj mesta se preduzima na mestu krivičnog dela ili na drugom mestu na kome se mogu naći predmeti i tragovi krivičnog dela. Organ postupka može zadržati lice zatečeno na mestu uviđaja pod uslovom da bi ta lica mogla da daju podatke važne za postupak iako je verovatno da se njihovo ispitivanje kasnije ne bi moglo izvršiti ili bi bilo skopčano sa znatnim odugovlačenjem i drugim teškoćama. Zadržavanje ovih lica na mestu krivičnog dela ne može trajati duže od 6 (šest) časova (čl. 290. ZKP).

Zakonodavac govori o uviđaju mesta krivičnog dela, dok se u kriminalistici uviđaj mesta shvata znatno šire od mesta izvršenja krivičnog dela.

Mesto krivičnog događaja je kriminalistički termin koji označava ne samo mesto izvršenja, već i svako drugo mesto gde je učinilac radio ili propustio da učini nešto u pogledu čega je postojala obaveza kao i mesto gde je posledica nastupila, odnosno gde je posledica trebala da nastupi ili je mogla nastupiti, već i bilo koji drugi lokalitet gde se mogu naći tragovi i predmeti krivičnog dela. To znači da se uviđaj može preduzeti kako na mestu gde je delo za koje se pretpostavlja da je delo izvršeno i na svakom drugom mestu gde se neposrednim opažanjima mogu utvrditi važne činjenice koje se utvrđuju u krivičnom postupku.

Uviđaj mesta predstavlja svakako najvažniji izvor materijalnih makro i mikro tragova i predmeta krivičnog dela kao i relevantnih informacija zbog čega je od izuzetnog značaja obezbeđenje lica mesta od strane policijskih službenika. Kao deo kriminalističke obrade obezbeđenje mesta događaja počinje prvim dolaskom službenog lica na mesto događaja i traje do momenta kada se mesto događaja ostavlja bez policijskog nadzora. Obezbeđenje mesta događaja podrazumeva preduzimanje aktivnosti koje za cilj imaju očuvanje zatečenog stanja, dolaska uviđajne ekipe, tj. sprečavanje delimičnog i potpunog uništenja postojećih predmeta i tragova, promene, njihovog položaja i međusobnog odnosa, odnosno sprečavanje i prouzrokovanje i ostavljanje novih ometajućih tragova.

Detaljno razrađujući procedure kojih se moramo pridržavati na licu mesta, policajac koji prvi stigne na mesto krivičnog događaja, tzv. prvi policajac je policijski službenik Ministarstva unutrašnjih poslova koji je upućen na lice mesta ili koji se tu zatekne radi njegovog obezbeđenja, je zapravo najvažnija figura koja rukovodi obezbeđenjem lica mesta do dolaska uviđajne ekipe. Ovlašćenje i dužnosti prvog policajca su naznačeni u Uputstvu o postupanju prvog policajca kod obezbeđenja lica mesta i isto sadrži taksativno navedene radnje koje treba da se obave, a to su pre svega da se izvrši vizuelni pregled lica mesta i uvidi da ne postoji neposredna opasnost po ličnu bezbednost i bezbednost prisutnih lica, da obavesti nadležnog starešinu o događaju i zatečenom stanju radi preduzimanja daljih mera i radnji, da odredi stazu prolaza, da ne ulazi na lice mesta i ne dodiruje ništa ukoliko nije neophodno, da ogradi lice mesta postavljanjem fizičkih barijera - stop traka, konopca i slično, da upozori sva lica kao i policijske službenike da nije dozvoljen ulaz u lice mesta, a po potrebi da ih udalji van lica mesta do dolaska uviđajne ekipe, da tačno navede lica koja su ušla i izašla sa lica mesta. Uviđajna ekipa preduzima rukovođenje zaštitom lica mesta od prvog policajca i vrši uviđaj. Prvi policajac usmeno izveštava rukovodioca uviđajne ekipe o preduzetim merama i radnjama i o tome sačinjava izveštaj. Uviđajnu ekipu sačinjavaju javni tužilac, policijski službenik kriminalističko-tehničke, saobraćajne ili druge struke, veštak i drugo lice koje odredi organ postupaka. Prvi policajac preduzima i druge mere i radnje propisane Uputstvom u cilju zaštite lica mesta.

OBEZBEĐENJE LICA MESTA

S obzirom na različitost vrsta krivičnih dela i modalitete njihovog izvršenja možemo govoriti o metodikama osiguranja lica mesta. Pristup mestu događaja i ulazak u njega ne sme biti nepromišljen već promišljen i oprezan. Greške nastale kod osiguranja lica mesta su nepopravljive. Ovlašćeni policijski službenici u težim i složenijim kriminalnim slučajevima suočavaju se sa pitanjima i problemima koji zahtevaju brzu analizu i odgovarajuće postupanje. Prilazeći licu mesta dužni su da što pre procene činjenično trasološku situaciju, jer je upravo ta procena osnov za buduću odgovarajuću delatnost. Treba zapamtiti sve relevantne materijalne detalje i odmah ih zabeležiti. Ukoliko se raspolaže operativnom kriminalističkom tehnikom za registraciju zatečenog stanja treba fiksirati zatečeno stanje, bez obzira na dokazni status tih tehničkih registracija u kasnijem postupku, jer one uvek mogu poslužiti u otkrivače svrhe kao izvor informacija. Da bi policija mogla opažati relevantne detalje treba ih razlikovati od irelevantnih. Obratiti pažnju na zatečena stanja vrata, prozora, svetala, televizora, kompjutera, zapaženi mirisi ili znaci aktivnosti, čistoća, prljavština, hrana u tanjiru, drugim posudama, nalaz računa u poštanskom sandučiću, novine, količina

voda u vazama u čašama ili flašama. Važno je da se ništa ne dodiruje i da se ne pomera. Lice mesta treba sačuvati što vernijeg izgleda do dolaska uviđajnog tima. Sve neophodne intervencije koje su preduzete za zaštitu tragova i predmeta treba zabeležiti. Ne sme se nepotrebno šetati po licu mesta, koristiti sanitarne prostorije, puštati voda u sudoperama, pušiti, koristiti peškire, odbacivati žvakaće gume, opuške, konzumirati nađenu hranu, piće i slično. Upravo osiguranjem i obezbeđenjem lica mesta sprovodi se zapravo primarno osiguranje tragova i predmeta za koje se pretpostavlja da su u vezi sa krivičnim delom. Prema tome treba voditi računa o rasporedu i različitosti tehničko-taktičkih mera i radnji koje će biti preduzete i uvek treba voditi računa o situaciji tragova. Pod tim pojmom podrazumeva se položaj, oblik, forma, veličina, međusobni odnos makro tragova, te celokupni izgled lica mesta. Situacija traga omogućava izvođenje zaključka o mehanizmu nastanka traga i generalno je pravilo da tragove treba tražiti i pronaći što više relevantnih tragova, jer ispitivanje i tumačenje samo nekih tragova može dovesti do pogrešnog zaključka. Pronalaženje i osiguranje tragova koji su u vezi sa krivičnim delom je hitno i nužno i na mestu događaja, jer uvek postoji opasnost od kontaminacije traga.

Upravo, ovo uputstvo o postupanju na licu mesta i kratke smernice oko obrade samog lica mesta i njihovim poštovanjem mogli bi se u praksi prevazići problemi, jer se očigledno na terenu nejednako postupa što za posledicu ima trasološki deficit koji u mnogome šteti daljem toku dokaznog postupka.

Statička i dinamička faza uviđaja ne mogu se mehanički odvajati i zapravo ove dve faze daju odgovor na glavna pitanja na koja treba dobiti odgovore tokom samog uviđaja:

1. koji put dolaska je koristio izvršilac,
2. kuda se kretao izvršilac na licu mesta,
3. vreme zadržavanja,
4. vreme izvršenja dela,
5. atmosfere prilike,
6. kako u vreme izvršenja dela tako i u vreme sprovođenja uviđaja,
7. sredstvo i način izvršenja dela,
8. broj osoba na licu mesta u vreme izvršenja dela,
9. tačno mesto izvršenje dela i položaj izvršioca i žrtve,
10. mesta sa kojih se moglo videti ili čuti ono što se događalo na licu mesta,
11. postoje li negativne činjenice i okolnosti,
12. mere i radnje pripremanja dela i za osiguranje od iznenađenja i prepoznavanje okolnosti koje ukazuju na poznavanje lokalnih prilika, okolnosti i sl,
13. da li je na mestu događaja ostalo - odbačeno, zaboravljeno, izgubljeno, podmetnuto nešto što je pripadalo izvršiocu,
14. postoje li druge indicije na mestu uviđaja,
15. vrsta i visina štete,

16. pretpostavljeni motiv,
17. put kojim je izvršilac napustio lice mesta,
18. treba li mesto gde je vršen uviđaj staviti pod nadzor nakon završetka,
19. treba li izvršiti telesni pregled osumnjičenog,
20. treba li određenim osobama dozvoliti da budu prisutni uviđaju kako bi se posmatrao njihov govor tela.

Odredba čl. 232. ZKP govori o obavezi sastavljanja zapisnika prilikom preduzimanja svake procesne radnje, a kada govori o zapisniku koji se tiče uviđaja on pored bitnih podataka o toku i sadržini preduzete radnje unose se podaci koji su važni s obzirom na prirodu takve radnje ili za utvrđivanje istovetnosti pojedinih predmeta (opis, mere, veličina predmeta i tragova, stavljanje oznake na predmetima i dr.). Ukoliko su napravljene skice, crteži, planovi, fotografije i sl.

to će se ne samo navesti u zapisniku nego će se priključiti i postati sastavni deo zapisnika o uviđaju.

Do uvođenja tužilačke istrage ovo nije bila radnja koju su preduzimali tužioci, pa sadržina a ni forma ovog zapisnika nije bila bliska tužilačkoj ruci, što je praksa prepoznala kao problem. Nakon izvršene analize, u predmetima u kojima su vršeni uviđaji, ustanovljeno je da zapisnik o uviđaju je najčešće neprecizan i nepotpun obzirom da je sadržaj istog prepušten nahođenju uviđajnog organa.

Dakle, kako nema jasne forme zapažena je upravo šarolikost forme zapisnika o uviđaju, kao i nepotpunost sadržaja koja se na neki način loše reflektuje na tok, pa i na sam ishod krivičnog postupka. Zato je neophodno da se napravi jedna vrsta obrasca koji bi bio dostupan svim tužilaštvima i na taj način doprineo jednoobraznoj praksi. →

Paragraf Lex iOS aplikacija

Preuzmite na **AppStore**

PRIMER:

ZAPISNIK O UVIĐAJU

Javni tužilac u postupku protiv okrivljenog _____ zbog krivičnog dela _____ iz člana _____ KZ i dr., koji se vodi u postupku po naredbi za sprovođenje istrage KTI broj _____ od _____ godine, na osnovu člana 133. ZKP-a u vezi člana _____ dana _____ sačinjava

ZAPISNIK O UVIĐAJU

U vezi pronalaska leša _____ u _____ u ul. _____ broja _____ u _____ časova

PRISUTNI SU:

Javni tužilac _____

Za SBPOK ovlašćena službena lica _____

Ekipa UKP - Odeljenje za uviđajno operativne poslove _____

Ovlašćeno službeno lice Odeljenje kriminalističke tehnike _____

Započeto u _____ časova

Dana _____ godine, u _____ časova od strane dežurnog službenog lica MUP RS, PU za grad _____, obavešten sam da je u _____ u ul. _____ ispred broja _____ događaj _____ (npr. Hicima iz vatrenog oružja) lišen života _____ sam izašao na lice mesta i započeo uviđaj u _____ časova.

Uviđaj je vršen u kasnim večernjim satima, vidljivost je bila dobra, pod uličnom rasvetom, a što se tiče vremenskih prilika veče je bilo vedro, bez prisustva padavina i vetra koji bi eventualno ometali vršenje uviđaja.

Lice mesta je prethodno bilo obezbeđeno od strane ovlašćenog službenog lica SBPOK

Od strane ovlašćenog službenog lica SBPOK, do mog dolaska zadržani su _____ i _____ koji su zatečeni na mestu izvršenja krivičnog dela, a obavešten sam da su u vreme predmetnog događaja na licu mesta bili _____ i _____ koji su kritičnom prilikom povređeni i od strane hitne pomoći prebačeni u Urgentni centar gde su podvrgnuti intenzivnim merama zbrinjavanja i nisu sposobni za komunikaciju

Lice mesta se nalazi u _____ u ul. _____ ispred broja _____ gde je na trotoaru zatečeno beživotno telo _____ u ležećem položaju okrenuto licem prema zemlji, a ispod glave se nalazi velika lokva krvi. Za fiksnu tačku uzet je _____ gledano u pravcu _____ položaj i opis leša je sledeći:

Kod _____ u ruci je pronađen mobilni telefon marke _____. Pored leša se nalazi crna kapa sa prorezima za oči „fantomka” kao i pištolj marke _____ kalibra _____ sa metkom u cevi. Navedeni predmeti preuzeti su od strane ovlašćenog službenog lica OKT radi dalje obrade.

Prilikom dolaska na lice mesta zatečeni su sledeći tragovi: _____, _____, _____, _____ i _____ (udaljenost i položaj u odnosu na fiksnu tačku).

Nakon što su fiksirani svi tragovi izvršeno je okretanje leša pa se nakon njegovog okretanja moglo videti: _____.

Nakon toga, pristupilo se pregledu odeće _____. Iz desnog džepa jakne izvađen je novac kao i iz _____. Pronađena su lična dokumenta sledećih lica _____, _____ i _____. Sve ove stvari su odložene u kesu i označene su pod brojem _____.

Od _____, _____ i _____ koji su od strane SBPOK zadržani do mog dolaska dobijene su sledeće informacije:

_____.

Naložila sam da se lice mesta sa svim zatečenim tragovima fotografiše i kriminalističko tehnički obradi od strane OKT PU za grad _____.

Pored toga naložila sam UKP Odeljenje za uviđajno operativne poslove da uzmu otiske sa ruku oštećenih u Urgentnom centru radi testa na prisustvo barutnih čestica kao i da se od njih oduzme odeća koju su imali na sebi radi dalje OKT obrade.

Naložila sam da se od zatečenih lica sa ruku i odeće uzmu otisci radi testa na prisustvo barutnih čestica.

Dala sam nalog da se telo _____ prebaci u ISMu _____ radi obdukcije.

УЛОГА ВЕШТАКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ И ЕКОНОМСКО ФИНАНСИЈСКОМ ВЕШТАЧЕЊУ КОД ИЗБЕГАВАЊА ПЛАЋАЊА ПОРЕСКИХ ОБАВЕЗА

Мр Мирко Лаловић,
дип. ецц, стални судски вештак

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Свако ко одлучује о питањима финансирања својих функција из опорезивања које је у суштини одузимање једног дела дохотка пореског обвезника, чиме се утиче на њихову економску снагу, сусреће се са различитим начинима избегавања или умањења у плаћању пореских обавеза. Пореске обавезе у које спадају порези и доприноси за обавезно социјално осигурање представљају новчане износе које порески обвезници уплаћују државним органима ради покрића трошкова насталих њиховом делатношћу. Све пореске обавезе се утврђују законом, представљају основни извор за финансирање потреба државних органа и за постизање планираних економских циљева. Финансијски посматрано, ради се о инструменту јавних прихода којим држава од субјеката правних и физичких лица под њеном пореском надлежношћу узима новчана средства без непосредне противуслуге. Приликом плаћања пореских обавеза правна и физичка лица понашају се различито - у једном случају користе недоречености законодавства и избегавају плаћање пореских обавеза, али не врше повреду закона, а у другом случају избегавају плаћање пореских обавеза и врше повреду закона, што је и предмет овог рада. Против разних облика избегавања

плаћања пореских обавеза судови на бази утврђених чињеница доносе пресуде и изричу новчане казне, казне затвора, меру безбедности забране обављања делатности и слично.

У процесу утврђивања чињеница везаних за избегавање плаћања пореских обавеза учествују и вештаци економско-финансијске струке кроз вештачења висине и начина избегавања пореских обавеза и утврђују чињенице на бази доказа рачуноводствене исправе. У том процесу вештачења улога судског вештака је трострука: једном се јавља у улози непосредног доказа кроз израду налаза и мишљења као егзактан емпијски приказ чињеничног стања, други пут се јавља у улози сведока на главном претресу у циљу одбране налаза и мишљења пред судом, и трећи пут у улози тужилачког и судског помоћника у разјашњењу економских, финансијских и рачуноводствених нејасноћа избегавања пореских обавеза у кривичном поступку. У раду, у првом делу разматрана је улога вештака у кривичним поступцима везаним за евазују пореских обавеза, а у другом делу улога економско-финансијског вештачења код избегавања пореских обавеза у кривичним поступцима. Оба дела имају за циљ да аналитичким путем прикажу одређене недоречености и непрецизности кривичног поступка у овој области.

1. УЛОГА ВЕШТАКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

1.1 ПОЈАМ ВЕШТАКА И ВЕШТАЧЕЊА

У свакодневној терминологији израз **вештак економско-финансијске струке** означава лице које поседује стручно знање и вештину да научно запази поједине чињенице, својим искуством процени кретање појаве и рачунском конструкцијом и у прорачуну утврди вредност избегнуте пореске обавезе у плаћању. Сам појам вештак и стога свака дефиниција подразумева изнад свега стручност, способност и етичке квалитете да учествује по наредби тужилачког и судског органа у кривичном поступку. Осим тога, и кодекс и однос вештака према подацима из кривичног поступка до којих долази у раду на вештачењу, према органу пред којим се води поступак, према осумњиченом лицу и према свим учесницима у кривичном поступку, чини га институтом у поступку одговорним и поштованим. Уколико више што су у економској, финансијској и рачуноводственој улози вештака, као стручног физичког лица, претходно испуњени формални и суштински услови да се могу бавити утврђивањем чињеница, за које је то опште знање лица у тужилачком и судском поступку или недовољно или неадекватно. Вештак је у суштини извор продубљеног знања са посебним искуством које га чини компетентним лицем да понесе терет доказивања чињеница везаних за избегавање плаћања пореских обавеза садржаних у доказима пред учесницима у судском поступку.

У прописима који регулишу вештачења у кривичном поступку не постоји јасан став органа пред којим се води кривични поступак било да је у питању јавно тужилаштво и судови према судском вештаку у смислу ко одређује судског вештака за вештачење у кривичној одговорности као што је избегавања пореских обавеза. По природи ствари вештак може да буде само физичко лице, а не правно лице, јер сведочење не може да врши правно лице, већ судски вештак појединац, који је дужан да се одазове пред тужилашвом и судом и образложи свој налаз и мишљење као сведок. Вештак истиче да орган пред којим се води кривични поступак може ангажовати факултете, институте, стручне, научне и друге установе које могу бити укључене у кривични поступак око утврђивања избегавања пореских обавеза, али само користећи неки други институт и не засецајући у домен економско-финансијског вештачења. Исто тако, друго непознато лице одређује судског вештака, а није укључено у кривични поступак, мимо надлежних органа у кривичног поступка чиме дерогира улогу вештака. Судског вештака економско-финансијске струке одређује јавни тужилац по сопственој иницијативи, али је дата и могућност и по

предлогу странке у кривичном поступку може да одреди вештака ради економско-финансијског вештачења. Нејасан је став законодавства да ли органи кривичног поступка - јавна тужилаштва и судови могу да примењују властито знање и искуство за оцену чињеница и доказа из економско-финансијске струке без позивања вештака за вештачење, чак и условима кад поседују сасвим довољна властита стручна знања. По аутентичном тумачењу законодавца вештак треба да има најмање четврти степен стручности, што даје основа да вештачење неће бити одраз науке и струке у доказивању чињеница и прорачунима. Исто тако, нејасан је став законодавства око економско-финансијског вештачења, односно у каквој је корелацији налаз и мишљење судског вештака као доказ посебне врсте у кривичном процесу у односу на остале доказе везане за економско-финансијску и рачуноводствену област. Следећи поједине чланове кривичног законодавства који регулишу доказе, налаз економско-финансијске струке као доказ стављен је у исту равн са осталим писаним доказима као стручним мишљењима, које судови прибављају иако то у стварности није. Исто тако, у оквирима кривичног законодавства не постоје одређености радњи и поступака око утврђивања методологије и елемената које треба да има налаза и мишљења из домена економско, финансијске и рачуноводствене области по појединим спорним питањима, као што је избегавање плаћања пореске обавезе. Ово због тога, што економско-финансијска вештачења преточена у налаз и мишљење траже правилан, пажљив и савестан рад вештака по правилима струке и морају резултати вештачења као воља бити исказани у том правцу.

Резултат вештачења је значајан доказ, јер органи пред којим се води кривични поступак око избегавања пореских обавеза користећи улогу судског вештака и његов налаз и мишљење засниваће касније одлуку да га прихвати или ће резултати бити одбачени. Према томе, вештакове активности у поступцима пред јавним тужилашвом и судом представљају стручно знање обављено уз коришћење научних достигнућа из домена економије, финансија и рачуноводства, тако да пружају тужилашву и суду потребна стручна знања која се користе приликом утврђивања, оцене или разјашњења чињеница око избегавања пореских обавеза. У тим активностима судски вештак долази у тужилаштво или суд због знања - вештачења или као сведок или као помоћник суда или тужилаштва. У суд и тужилаштво долази, незаинтересовано за кривицу и без оптерећења, јер је ванстраначки субјект и није странка у кривичном поступку, који се води због пореске утаје. Долази због упућеног позива за вештачење или као сведок на које се мора одазвати под теретом доказивања ако то не учини.

На основу тога, законска регулатива потпуно је нејасна у погледу улоге судског вештака да ли је он само вештак, сведок или помоћник органа пред којим се води кривични поступак, јер за то не постоји законско одређење. Осим тога, ако у тужилаштво или суд долази због знања отворено је питање ко може установити истину и вредност исказа вештака као сведока, који је пред судом или тужилаштвом позван управо зато што поседује знања, које не поседује орган пред којим се води поступак пошто у противном не би био позван, са једне стране, и, са друге стране, да ли орган пред којим се води поступак у довољној мери разуме вештаково стручно знање код разјашњења спорних чињеница везаних за избегавање пореских обавеза. Вештачење спорног питања избегавања пореских обавеза утврђених на бази расположиве документације врше вештаци економско-финансијске струке те је у овом раду обрађена улога вештака у изради налаза и мишљења, његова улога као сведока приликом одбране налаза и мишљења пред судом и улога вештака као тужилачког и судског помоћника код утврђивања избегавања пореских обавеза на основу доказа рачуноводствене документације у списима предмета.

1.2 УЛОГА ВЕШТАКА КОД ИЗРАДЕ НАЛАЗА И МИШЉЕЊА

Вештачење је значајни извор сазнања које пружају стручна лица вештаци о кривичном делу код избегавања плаћања пореских обавеза, њиховој висини, начину извршења и учиниоцима. У условима када је истрага постала тужилачка, заменици јавног тужиоца одређују вештачење и врше избор вештака у сваком конкретном предмету. Избор вештака је важна одлука јер од квалитета налаза и мишљења зависи да ли ће орган пред којим се води поступак око избегавања плаћања пореских обавеза ваљано разјаснити и утврдити чињенице које су од значаја за одлуку о даљем току поступка. Приликом одређивања вештака води се рачуна да ли постоји неки законски услов за изузеће вештака.

Вештачење је сложен процес утврђивања чињеница из доказа - здружене документације и рачуноводствене документације на основу формулисане садржине наредбе о одређивању вештачења. Не улазећи у садржај појединих наредби о одређивању вештачења, јер свака наредба има своје специфичности, а поред конкретног задатка датог вештаку, у основи увек постоји став на којем јавни тужилац инсистира да предмет вештачења брижљиво размотри, да тачно наведе све што запази и нађе, да своје мишљење изнесе непристрасно и у складу са правилима науке или вештине, као и упозорење да давање лажног налаза представља кривично дело. Јавни тужилац обраћа посебну пажњу

на вештакове стручне квалификације, будући да се од њега очекује да својим знањем и искуством допринесе расветљавању чињеница и тачности резултата у прорачунима код избегавања пореских обавеза, које су предмет кривичног дела. Исто тако, обраћа се пажња на количину и квалитет материјала за вештачење и чињенице које могу да се утврде из тих материјала. Наиме, и поред стручности и тачности резултата добијених вештачењем понекад се не могу уклопити у доказни систем јер се не подударују са чињеницама утврђеним другим доказним средствима премда вештак није увек у могућности да током вештачења установи постојање или непостојање одређене спорне чињенице због недовољног материјала за вештачење. У том циљу, заменик јавног тужиоца даје упутства судском вештаку које чињенице треба да утврди финансијским вештачењем и на која питања треба да да одговор код избегнутих пореских обавеза.

Судски вештак тако спорну материју из расположиве кривичне документације у списима предмета претаче у извештај познат као **налаз и мишљење** како би тужилаштву, суду и странкама у кривици презентовао чињенице утврђене стручном методологијом на бази доказа. Јавни тужилац може захтевати у наредби да се да само налаз или мишљење или само налаз и мишљење. **Налаз** је детаљан опис предмета вештачења код избегавања пореске обавезе и у њему су приказани задаци дати вештаку, предмет кривичног дела, начини рада и научне методе које су коришћене у истраживању и у прорачунима на основу којих доказа су утврђене чињенице, описује начин настанка и прорачунати износи о висини избегнуте пореске обавезе утврђене рачунским путем. За разлику од налаза **мишљење** је сажета образложена стручна оцена чињеница у налазу, које су биле предмет вештачења, на јасан разумљив и непристрасан начин. У основи у налазу и мишљењу утврђују се чињенице и прорачунати износи засновани на облигационим, материјалним и формалним доказима у избегнутим пореским обавезама заснованим на фиктивним, прикривеним и непријављеним подацима.

Вештак економско-финансијске струке није увек у могућности да током вештачења дође до стварних података око избегавања пореских обавеза на основу којих ће утврдити у налазу и мишљењу њихову постојаност или спорне чињенице. До овог може доћи из више разлога, а као најважнији су: недостатак знања и неспособност судског вештака, недовољно достављена пословна документација за вештачење и недовољно дефинисани или нејасни прописи из те области, који регулишу пореске обавезе. На основу тога, правосудни органи могу да утврде да је налаз и мишљење вештака недовољан и површан код утврђивања чињеница или да су у прорачунима примењени погрешни

методи, што све доводи до неоснованих закључака и погрешних одговора на постављена питања. Утврђене чињенице о пореским обавезама које су избегнуте на такав утврђени начин из области које за тужилачку или судску страну нису познате у довољном обиму, морају бити јасни и недвосмислени, а прорачунати износи рачунски тачни уз навођење извора из којег су подаци коришћени. На основу тако сачињеног налаза и мишљења послови које обављају судски вештаци економско-финансијске струке сматрају се пословима од посебног значаја за рад правосудних органа.

1.3 УЛОГА ВЕШТАКА КАО СВЕДОКА

Сведочење у кривичном поступку је доказна радња којом одређена лица - сведоци исказују свој став о избегавању пореских обавеза и њиховим учиниоцима. После израде налаза и мишљења и предаје тужилаштву, суд цени налаз и мишљење вештака и позива га како би утврдио да ли су чињенице и прорачуни садржани у њему потврђени у целисти или га треба допунити. У начелу судски вештаци остају при изнетим и утврђеним чињеницама уколико нема нових доказа прикупљених у међувремену у које вештак није имао увида. Пошто је неспорно да судски вештак поседује стручност и знање као сведок око избегавања плаћања пореских обавеза може мериторно да даје одговоре, јер служи као доказно средство у кривичном поступку. Вештак није обичан сведок за разлику од осталих сведока и судском поступку иако налаз судског вештака као доказ за суд има исту вредност као и остали докази других лица, због тога што суд на основу слободног уверења захтева такав третман. Вештак у кривичним поступцима кроз исказ износи своје професионално мишљење о спорној чињеници везаној за кривичну одговорност код избегавања пореских обавеза датих у налазу док остали сведоци не могу у исказу давати своје мишљење. Улога вештака као сведока, који није очевидац, већ излази пред суд пред којим се води кривични поступак, штићен ауторитетом науке и достојанством за обављање вештачења потврђеним од државног органа, који га је именовао за судског вештака јер поседује извесну стручност која је утврђена на основу прописаних мерила и проверена од тог органа.

Именовање судског вештака врши се на основу конкурса уз испуњавање таксативно прописаних услова: поседовање одговарајућег образовања на студијама, поседовање радног искуства у трајању од пет година, поседовање стручног знања и практичног искуства доказом о броју објављених радова и бројем извршених вештачења које је спроводио, као и достојанством за обављање вештачења.

Вештак на главном претресу износи чињенице и сноси терет тврдњи изнетих на питања суда, тужиоца,

браниоца и оптуженог, за које је неопходно стручно знање као сведока. У току процеса одбране свог налаза вештак као сведок често трпи неаргументоване нападе браниоца, осумњичених, стручног саветника, чак и суда, који немају адекватно знање о чињеницама и доказима на основу којих сведочи и неаргументовано нападају налаз судског вештака. Сасвим је логично да судски вештак поседује стручност и знање као сведок, те може мериторно да брани свој налаз и мишљење кроз одговоре на питања која се односе на утврђене чињенице из налаза и мишљење судског вештака. Суд цени одговоре вештака и стиче уверење о његовој истинитости и логичној повезаности и исправности одговора. Вештак као сведок у кривичном поступку везан је за чињенице које је утврдио у налазу и мишљењу и одговара и разјашњава спорне чињенице уколико постоје контрадикторности у налазу и мишљењу.

Овде се отвара питање, шта је са питањима која нису предмет налаза и мишљења судског вештака и која нису садржана и дата у налазу и мишљењу за које је заинтересован и суд и странке у кривичном поступку. Спорно је и то да ли су разумели стручни одговор и одбрану налаза вештака и да ли су могли установити истинску вредност исказа вештака, који је пред суд позван управо зато што поседује знања која су суду, странкама у поступку једноставно неразумљива, јер недовољно познају материју, због чега се, иначе и позива вештак да сведочи. Исто тако, спорно је ако судски вештак као сведок даје одговоре у складу са његовом вољом који битно не доприносе сведочењу у објективном смислу. Доиста, дата је могућност у законским прописима да се уз образложени предлог може изврши разрешење вештака.

Разрешење врши орган који га је именовао због нестручног, неуредног или несавесног вештачења које суд може поднети као и орган који води поступак, односно странке или други учесници у судском или другом поступку, с обзиром да се рад вештака прати од стране суда.

Исто тако, дата је могућност да одбрана у поступку у периоду између достављеног налаза и мишљења о извршеном вештачењу и рочишта обезбеди стручног саветника, с циљем разјашњења појединих спорних чињеница између вештака и лица у поступку, са једне стране, а са друге стране, суд је у могућности да у том периоду прибави и стручна мишљења од појединих органа, као што су порески органи о судбини пореске обавезе, које је предмет кривичног дела. Осим тога, одбрана у кривичном поступку може да достави налазе и мишљење прибављене самостално, а који су снабдевени свим потребним формалностима. Стручни саветник је првенствено уведен као могућност која би олакшала сналажење код испитивања сведока вешта-

ка од стране оптуженог и његовог браниоца. То међутим, никако не би требало схватити на начин који би онемогућавао суду да искористи мишљење стручног саветника за боље разумевање вештакове одбране налаза и мишљења. **Стручни саветник и судски вештак** кроз питања и одговоре отклониће евентуалне непрецизности и мањкавости у налазу и мишљењу ако их има. Међутим, овај институт омогућава суду да ангажовањем стручног саветника испитује вештака на главном претресу, али без обавезе да судском вештаку достави питања у писаној форми, те вештак може бити доведен у неравноправан однос у кривичном поступку, јер су питања о избегавању пореске обавезе доста компликована и комплексна, а питања постављена насумице. Поступајући судија питања стручног саветника може првенствено ценити у корелацији са ставовима судског вештака датим у одговорима. Другим речима, ставове стручног саветника требало би бити узети у обзир при оцени у којој мери је могуће поклонити веру основном доказном средству налазу и мишљењу судског вештака у односу на стручног саветника од помоћи странци и браниоцу, али и суду у разумевању налаза и мишљења и отклањању случајних или намерних пропуста у њему. На основу претходно изнетих ставова о стручном саветнику и стручним мишљењима на главном рочишту намеће се логично питање улоге судског вештака, који је именован на основу спроведеног конкурса од стране државног органа и улоге стручних саветника из других органа који дају мишљење и пропитују по свом нахођењу вештаке, а нису прошли процедуру верификације, не поседују тај квалитет знања.

С тим у вези остаје непознаница у каквом је односу налаз и мишљење судског вештака и сам вештак као сведок у односу на стручног саветника као сведока. Осим тога, остаје и непознаница и какав је однос вештака као доказа и доказа стручног мишљења добијеног од лица запосленог код органа од којих суд тражи стручно мишљење или су присутни као сведоци, јер се не могу изједначити, нити упоређивати са утврђеним чињеницама за које смо раније изнели да као докази имају исту вредност у суду и ако пракса то демантује. Докази са сведочења судског вештака са доказима стручног саветника и са доказима стручним мишљењем о избегавању плаћања пореских обавеза могу да се разликују по доказној грађи и прорачунима. Нарочито су присутне разлике у доказима из списка из расположиве пословне документације на основу које је вршено вештачење и утврђивање чињенице у налазу и мишљењу и потврђено од стране судског вештака као сведока и докази које даје порески орган као стручно мишљење, јер су различити докази у плаћању пореске обавезе због протекла времена. Стручни саветник не подноси никакав писани налаз као судски вештак органима пред којим се води кривични поступак, већ насту-

па као сведок указујући на недостатке дате у налазу и мишљењу судског вештака, а његов исказ као сведока има исту доказну снагу као и сведок судски вештак. Исто тако, стручно мишљење прибављено од органа и организација има исту доказну снагу, као и налаз и мишљење судског вештака. По правилу суд посумња у стручност и резултате дате у налазу и мишљењу судског вештака и као сведока код избегавања пореских обавеза, уколико се не могу уклопити резултати из налаза и мишљења и исказа у доказном систему са којим располаже суд, а то су подударење чињеница и исказа датих од стране других сведока. Отуда сматрамо да је за правилну процену датих одговора од стране судског вештака као сведока и питања датих од стране стручног саветника и стручних мишљења неопходно претходно добро познавање предмета од стране поступајућег судије и то како чињеничног стања, тако и доказног материјално-правног стања.

1.4 УЛОГА ВЕШТАКА КАО ТУЖИЛАЧКОГ И СУДСКОГ ПОМОЋНИКА

Не улазећи у садржај кривичне пријаве везане за избегавање плаћања пореских обавеза увек постоји став на којем јавни тужилац темељи оптужни акт, којим се окривљени противи. Тужилац је дужан да предложи доказе за утврђивање чињеница на којима заснива оптужни акт, те му је у том смислу потребна помоћ судског вештака. У кривичном поступку тужилац у одређеним фазама сарађује са пореским и полицијским органима и другим органима код обезбеђења доказа везаних за пословну документацију. Докази су потребни како би се на основу њих могла сачинити наредба о одређивању економско-финансијског вештачења. Основни проблем се јавља код тужиоца приликом израде наредбе за економско-финансијско вештачење у делу који се односи на одређивање јасних и прецизних задатака судском вештаку у складу са наводима из кривичне пријаве о учињеном кривичном делу пореска утаја. Међутим, потпуно је нејасно да ли судски вештак може на основу прибављене документације дати одговор на поједина питања. Вештак у кривичном поступку не може да прикупља доказе, нити да утврђује чињенице које би ишле на штету окривљеног, без наредбе јавног тужиоца већ само може да се фокусира на задатке дате у наредби о одређивању вештачења и да пружи одговоре у складу са правилима струке.

Економско-финансијско вештачење пословне документације, односно пословних књига и евиденција било је у појединим периодима прописано као један посебан облик вештачења и био нормиран начин тог вештачења у случајевима када се пословна документација неуредно води. Питања и прорачуни који се траже вештачењем не могу бити неодређени и они се у

основи своде на потпуно или делимично избегавање плаћања појединих врста пореза и доприноса, давање фиктивних података о оствареном промету, о оствареним приходима и оствареном финансијском резултату кроз пореске пријаве. Дефинисање појединих питања представља додатни проблем, јер се не зна унапред на која питања судски вештак може дати одговор с обзиром на расположиве доказе у тужилачким списима. Тужилац може да контактира вештака пре писања наредбе за вештачење, а с циљем отклањања непознаница, како би судски вештак објаснио могућност вештачења на основу расположиве документације и по потреби другог доказног материјала и таксативно набројао недостајуће рачуноводствене исправе, које су потребне за економско-финансијско вештачење пореске утаје. Уколико је наведено у кривичној пријави да постоје основи сумње, а не сумња да је учињено кривично дело избегавања плаћања пореских обавеза онда су достављени махом сви докази, али се не зна њихова доказна вредност. Може бити наведено да се ради о оправданој сумњи, као чињеница која поткрепљује да је извршено избегавање пореских обавеза, али није поткрепљена свим доказима из ових или оних разлога. На тужиоцу је да у сарадњи са судским вештаком на основу сопствених уверења одреде се о степену расположиве документације за извођење доказа код избегавања пореских обавеза. Исто тако, судски вештак не може да мења утврђена правна питања у кривичној пријави и наредби за вештачење, али није ни у обавези да на тој основи заснива прорачуне, који су код појединих начина избегавања пореских обавеза различити, јер ће се у даљем поступку утврдити да је такав обрачун неупотребљив, али његова неупотребљивост долази због претходне процене правног питања. Помоћ се такође остварује и код достављања налаза и мишљења у тумачењу добијених резултата пошто тужилац треба да буде тај, који ће пре суда оценити ваљаност налаза као доказа и ставити га у корелацију са другим доказима, које има у тужилачком предмету и на основу тога донети одлуку о прихватању или доради налаза и мишљења и аналитичким путем испитати заснованост добијених резултата. У тим пословима од велике је важности међусобни однос јавног тужиоца и судског вештака у даљем кривичном процесу. Конкретно, комплементарност чињеница датих током вештачења у налазу и мишљењу као доказа са осталим доказима даје и саопштава чињеницу о постојању кривичног дела, дефинише његов настанак, начин и обим извршења и учиниоца конкретног кривичног дела. На тај начин, у том процесу остварује се улога вештака као тужилачког помоћника.

Однос вештака према суду је сасвим другачији и односи се не на помоћ суду око доношења судске одлуке о постојању или избегавању плаћања пореских обавеза.

Суд на основу налаз и мишљења судског вештака приликом сопствене оцене врши сопствену проверу и разматра научни начин закључивања на основу свог мишљења у погледу доказаности и недоказаности избегавања плаћања пореских обавеза. У стручној литератури развила се заморна дискусија о улози вештака као судског помоћника која се у пракси остварује и улога вештачења с циљем утврђивања реалног стања ствари на бази чињеница као доказа и као основ за доношење судске одлуке. Вештак као особа није помоћник суду у смислу суђења из разлога што су налаз и мишљење и вештаково мишљење као сведока подложни оцени суда у односу на друге доказе. Исто тако, у кривичном поступку током процесних радњи врши се оспоравање, односно побијање истинитости изнетих чињеница, које су предмет доказивања од стране вештака датих у налазу и мишљењу. У тим процесним радњама суд може да буде незадовољан резултатима из налаза и мишљења судског вештака и његовим исказом као сведока, може бити незадовољан датим резултатима поновљеног или више поновљеног вештачења од стране других вештака економско-финансијске струке, те је питање каква третман имају такви резултати у налазу и мишљењу. По једном схватању аутори полазе од тога да је налаз и мишљење судског вештака о избегавању плаћања пореских обавеза само један од доказа и да суд има на располагању и друге доказе и не мора усвајати посебно стручно мишљење судског вештака економско-финансијске струке, већ може спорне чињенице сам утврдити на бази других доказа или сопственим мишљењем. Када судски вештак као сведок да исказ у складу са резултатима из вештачења садржаних у налазу и мишљењу, суд у коначној оцени доказа или може доћи до уверења да спорне чињенице нису утврђене и налаз и мишљење вештака заменити својим супротним сопственим мишљењем у погледу доказа спорних чињеница. По другом схватању аутора је да суд цени утврђене чињенице у налазу и мишљењу судског вештака економско-финансијске струке око избегавања плаћања пореских обавеза по свом слободном судијском уверењу и ако утврди да иду на штету окривљеног, може их сматрати недоказаним и непостојећим чињеницама и не узимати их као основ за доношење судске одлуке. Суд ће поступити на исти начин и у случају кад се чињенице које се траже не могу утврдити другим доказом. У оба случаја аутор заступа став да је суд слободан приликом оцене налаза и мишљења и да га може одбацити по свом сопственом судијском убеђењу и тако одбацити ставове о законској вредности доказа налаза и мишљења у кривичном поступку. Сложеност овог питања проистиче из самог доказа који захтева посебна стручна знања које суд нема, те је на тај начин ограничена и могућност суда да налаз и мишљење третира као и друге доказе и да их одбацује по судијском уверењу. Сматрам да се спорне чињенице у вези са избегавањем плаћања или неплаћања порес-

ких обавеза, које су биле предмет вештачења, не могу утврђивати супротно чињеницама које су биле утврђене у налазу и мишљењу судског вештака, јер је у питању повреда института вештачења, насупрот судијама који гаје илузију о својој независности према налазу и мишљењу судског вештака, наводећи став да се вештак придржавао слободног уверења, а не знања. Исто тако, суд не рангира вредност доказа, које добија из различитих извора, те и од судског вештака услед слободне судске процене о вредности доказа, а познато је из праксе да се доказима судског вештака даје предност у односу на остале.

Сматрам да би институт вештачења из домена економско-финансијске струке у кривичном процесу требало да има једнак третман и значај у односу на статус и значај свих страна у процесу. Дакле, третман судских вештака мора бити на нивоу третмана судија и адвоката, као и њихова награда у процесу вештачења, а не арбитрарног и споредног ранга. Вештак се често сусреће са императивним захтевима од стране наручиоца вештачења, а вештак мора у свом налазу да искаже само чињенице и економске величине у прорачуну, које су му доступне у току вештачења, засноване на правима струке и кодекса вештачења. У току процеса одбране свог налаза вештак често трпи и бруталне неаргументоване нападе, осумњиченог и браниоца, који баш никаквог знања о материји која се вештачи немају, па чак и вређају вештаке, а можда је то њихова уходана пракса да се вештачи дезавуишу као вештачи, да би поступке пред судовима продужавали у недоглед. Аргументоване примедбе тужиоца, браниоца, осумњиченог, стручног саветника и других у кривичном поступку вештак у принципу треба да прихвати, с обзиром на то да нема непогрешивих у раду, сваку своју грешку у прорачуну исправи, али да брани резултате струке и науке код утврђивања и изношења чињеница у кривичном поступку. Вештачи се у току кривичног поступка сусрећу и са проблемом да оптужени ставља на увид суду додатну документацију истичући да вештак није узео у обзир релевантну документацију, те се поступак одуговлачи допунским вештачењем релевантности те накнадне документације и поновним одбранама свог налаза пред судом, што не доприноси ефикасности вештачења у судским поступцима.

Из свега напред наведеног сматрам да није уређен правни оквир, јер законске одредбе из кривичнопроцесног права не дефинишу међусобни однос улоге јавног тужилаштва и судова према вештаку економско-финансијске струке и обратно, нити однос адвоката који заступају окривљеног и окривљеног према вештачењу, нити вештачење као процес доказивања у кривичном поступку код избегавања плаћања пореских обавеза, нити улогу вештака у односу на друге органе код утврђивања избегавања пореских обавеза.

2. ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИЈСКО ВЕШТАЧЕЊЕ У ИЗБЕГАВАЊУ ПЛАЋАЊА ПОРЕСКИХ ОБАВЕЗА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

2.1 ОБЛИЦИ ИЗБЕГАВАЊА ПОРЕСКИХ ОБАВЕЗА

Под појмом избегавања пореских обавеза подразумева се законита и противзаконита радња предузета с циљем мањег плаћања или неплаћања разних пореза и доприноса за обавезно социјално осигурање и у суштини се своди на **евазију**, која значи бежање од тих пореских обавеза због недоречености пореских закона или на **утају**, која има карактер посебне преварне делатности, која се испољава као чињење или нечињење ради избегавања пореске обавезе. У оба случаја ради се о радњама где се закони директно крше како да се не плати пореска обавеза или да се плати мање него што је прописано, уз санкционисање или не. Између евазије и утаје веома је мала граница. Евазијом се избегава плаћање пореских обавеза као последица недоречености пореских прописа и користе се сви легални начини ради избегавања плаћања, који се не санкционишу, јер не представљају повреду закона. Утајом се директно крше законске одредбе са циљем да се не плати или делимично плати пореска обавеза, те се у стручној литератури сусреће као незаконита евазија или утаја, али постигнута у промету од прихода и пословне активности и приказивањем у финансијским извештајима на законит начин пошто се не може легализовати плаћање пореске обавезе на нешто што подлеже одузимању.

Тако је ранијим чланом 229. Кривичног законика Републике Србије радња извршења кривичног дела пореске утаје дефинисана као избегавање законске обавезе плаћања законом одређеног новчаног износа на име пореза, а новом изменом у члану 225. реч „законито” је изостављена, јер је логично да незаконите радње нико не пријављује. Како би се спречило избегавање плаћања пореских обавеза, на располагању су репресивне мере и то кроз вођење прекршајног поступка и подношење кривичне пријаве против пореског обвезника.

Избегавање пореских обавеза праћено је са субјективном околношћу, да радња буде скривена и да постоји свесна намера учиниоца да се преузимањем тих радњи делимично или у потпуности приступи избегавању плаћања пореских обавеза. Питање да ли је неко са субјективним мишљењем учинио кривично дело како би платио мање пореску обавезу или је то направио из незнања или ненамерно, што није могуће утврдити, јер се не зна по којем би се правилу та разлика могла

уочити и тако избећи евентуални проблеми у примени у економско-финансијском вештачењу.

Честа је дилема код овлашћених полицијских и пореских органа везано за избегавање плаћања пореских обавеза окарактерисати као прекршај, а када као кривично дело и користи висина новчаног износа, као мерило, тако да се цензус мањи од оног прописан у кривици санкционише у прекршајима. Пошто поједине вредности нису арбитрарне, величина висина избегнутих пореских обавеза утврђује се економско-финансијским вештачењем, те ако се утврди да је пореска обавеза за одређени порески период утврђена у већем износу од оних који су приказани у пореској пријави, третира се као кривично дело без обзира да ли је извршена та чињеница на законит или незаконит начин, јер то утврђује суд.

Избегавање пореских обавеза је **бланкетна кривична норма**, јер је употпуњују норме садржане у другим прописима који регулишу порезе на промет, порез на приходе и доприносе за обавезно социјално осигурање и порез на финансијски резултат, односно порез на добит. С циљем спречавања неплаћања пореских обавеза на располагању су репресивне мере везане за прекршајни и кривични поступак, али је потребно претходно утврдити чињенице како се не би водио поступак за исти порез. Потребно је пре поднете кривичне пријаве утврдити услове који морају бити испуњени да би избегавање плаћања пореских обавеза било кривично дело.

Кривични законик Републике Србије у члану 225. став 1. прописује **кривично дело пореска утаја и неуплаћивање пореза по одбитку против привреде** и подразумева следеће: (1) Ко у намери да он или друго лице потпуно или делимично избегне плаћање пореза, доприноса или других прописаних дажбина, даје лажне податке о стеченим приходима, о предметима или другим чињеницама које су од утицаја на утврђивање оваквих обавеза или ко у истој намери, у случају обавезне пријаве, не пријави стечени приход, односно предмете или друге чињенице које су од утицаја на утврђивање оваквих обавеза или ко у истој намери на други начин прикрива податке који се односе на утврђивање наведених обавеза, а износ обавезе чије се плаћање избегава прелази петсто хиљада динара, казниће се затвором од шест месеци до пет година и новчаном казном. (2) Ако износ обавезе из става 1. овог члана чије се плаћање избегава прелази милион и петсто хиљада динара, учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година и новчаном казном. (3) Ако износ обавезе из става 1. овог члана чије се плаћање избегава прелази седам милиона и петсто хиљада динара, учинилац ће се казнити затвором од три до десет година и новчаном казном.

У члану 226. такође систематизовано као **неуплаћивање пореза по одбитку** подразумева следеће: (1) Од-

говорно лице у правном лицу - пореском плацу, као и предузетник - порески платац који, у намери да избегне плаћање пореза по одбитку, доприноса за обавезно социјално осигурање по одбитку или других прописаних дажбина, не уплати износ који је обрачунат на име пореза по одбитку, односно доприноса за обавезно социјално осигурање по одбитку, на прописани уплатни рачун јавних прихода или не уплати друге прописане дажбине, казниће се затвором до три године и новчаном казном. (2) Ако износ обрачунатог, а неуплаћеног пореза, односно доприноса из става 1. овог члана прелази милион и петсто хиљада динара, учинилац ће се казнити затвором од шест месеци до пет година и новчаном казном. (3) Ако износ обрачунатог, а неуплаћеног пореза, односно доприноса из става 1. овог члана прелази седам милиона и петсто хиљада динара, учинилац ће се казнити затвором од једне до десет година и новчаном казном. На основу ове законске формулације облици кривичног дела настају на основу следећих инкриминисаних радњи:

- а) давањем фиктивних података о стеченим приходима, предметима и другим чињеницама које су од утицаја за утврђивање пореских обавеза;
- б) не пријављивањем законито стечених прихода, односно предмета и других чињеница које су од утицаја за утврђивање пореских обавеза;
- в) на други начин прикривањем података који се односе на утврђивање пореза и доприноса и
- г) не уплати износ који је обрачунат на име пореза по одбитку, односно доприноса за обавезно социјално осигурање по одбитку, на прописане уплатне рачуне јавних прихода или не уплати друге прописане дажбине.

Први и најраспрострањенији облик је **давање фиктивних података о извршеном промету, стеченим приходима, предметима, приказаном добити у извештајима и другим чињеницама које су од утицаја за утврђивање пореске обавезе**. Начин извршења се у основи своди на то да учинилац подноси пријаву на основу које треба да му се утврди плаћање пореза, али у ту пријаву уноси неистините податке о обрачунатој пореској обавези. Подаци ће бити неистинити када не одговарају објективном, правом чињеничном стању у погледу материјалних доказа као рачуноводствених исправа. Под овим се подразумева и **сакривање пословних књига**, јер се и на тај начин спречава да се дође до података о промету, приходима и финансијском резултату и обрачунатим пореским обавезама. Таквим фиктивним приказивањем чињеница о промету, приходу резултатима пословања и предметима на који се обрачунавају пореске обавезе учинилац пореских обавеза доводи у заблуду порески орган у погледу утврђивања пореске обавезе. Осим тога, за постојање овог кривичног дела није од значаја на који начин и у ком облику и када је

поднета пореска пријава, она може бити поднета писмено или дата усмено на записник, или накнадним давањем података на тражење пореског органа. Дакле, важно је да подаци који се дају не одговарају стварном промету, стеченим приходима и предметима, нити оствареном финансијском резултату, односно другим чињеницама које су релевантне за утврђивање износа пореских обавеза пореза и доприноса за обавезно социјално осигурање. Пореске пријаве као рачуноводствене исправе прописане су појединим законима који регулишу врсте пореза и врсте доприноса за обавезно осигурање. Законом о пореском поступку и пореској администрацији прописано је да се доставља пореском органу који је надлежан за утврђивање пореза, односно Пореској управи. Порески обвезник фиктивне податке може дати како у основној, тако и у измењеној пореској пријави, наиме, уколико порески обвезник у првобитно поднетој пореској пријави наведе тачне податке, а затим накнадно, у року поднетој измењеној пореској пријави, о истим предметима опорезивања, наведе фиктивне податке, такође ће се радити о овом облику кривичног дела избегавања пореске обавезе.

Други облик избегавања пореских обавеза је **не-пријављивање чињеница које су од значаја за утврђивање пореских обавеза у намери делимичног или потпуног избегавања плаћања ових обавеза**. Порески обвезник не испуњава обавезу пријављивања чињеница за утврђивање пореза и доприноса, јер не подноси пореску пријаву или податак који служи као основ за утврђивање пореза и доприноса у прописаном року, када је то законом или подзаконским актом изричито прописано. Дакле, овај облик кривичног дела се може огледати у изостављању, односно ненавођењу чињеница које су битне за утврђивање пореза и доприноса у пореској пријави или у неподношењу пореске пријаве у прописаном року. Реч је о **радњама нечињења**, које постоје како смо већ рекли приликом неподношења пореске пријаве или неуношења података битних за висину пореске обавезе. У првом случају, за разлику од претходног облика извршења овог кривичног дела, порески обвезник не наводи фиктивне чињенице, већ изоставља, односно уопште не наводи чињенице које су од значаја за утврђивање пореске обавезе. С тим у вези, као и код првог облика и код овог облика извршења кривичног дела врши се изостављање и неподношење чињеница које су од значаја за утврђивање висине пореских обавеза. Само изостављање података у пријави о промету, приходима производима и финансијском резултату не значи да су испуњени услови потребни за постојање овог кривичног дела, већ је потребно да ти подаци буду релевантни докази и у смислу утврђивања пореске обавезе и утврђених чињеница да ли уопште није поднета пореска пријава или је пропуштено да се у прописаном року поднесе. Наиме, као што смо већ истакли, помену-

тим чланом 38. Закона о пореском поступку и пореској администрацији, прописано је да се пореска пријава подноси у року прописаном пореским законом Пореској управи у месту у којем је поднета пријава за регистрацију. Овде такође треба напоменути да је у члану 39. Закона о пореском поступку и пореској администрацији предвиђена **могућност продужења рока за подношење пореске пријаве**. Наиме, Пореска управа може пореском обвезнику, на његов писмени захтев, поднет пре истека рока за подношење пореске пријаве, да одобри продужење рока подношења из оправданих разлога док разлози не престану. О захтеву за продужење рока за подношење пореске пријаве решава закључком Пореска управа у месту у којем се подноси пореска пријава, у допуштеном року од дана пријема захтева. Ако порески обвезник и после продужетка рока, ако је таквог продужетка било, не поднесе пореску пријаву, онда се такође ради о овом облику извршења кривичног дела избегавања плаћања пореских обавеза. На крају, спорно је и самопријављивање промета, прихода, предмета и финансијског резултата који су извршени на нелегалан и незаконит начин, јер то нико не ради. Пореска обавеза не може се обрачунавати и опорезивати и тако одобравати и легализовати оно што подлеже одузимању или кажњавању ако промет, приход, добит у финансијском извештају нису извршени у складу са прописима.

Трећи облик избегавања пореских обавеза односи се на **све друге облике који настају чињењем или нечињењем** - прикривањем или на други начин избегавањем плаћања пореске обавезе, а обухватају све оне радње којима се прикривају подаци о промету, приходу, производима и финансијском резултату који се односе на утврђивање пореза и доприноса, а које нису обухваћене радњама из претходна два наведена облика. Овај начин извршења прикривањем облика кривичног дела углавном се огледа у томе да надлежне органе онемогући да дођу до података који су од значаја за неправилно обрачунавање и утврђивање пореских обавеза код оних пореских облика код којих је прописано самоопорезивање. Најраспрострањенији начин је када **порески обвезник сакрије пословне књиге** и на тај начин спречи утврђивање његове пореске обавезе. Порески обвезник сам утврђује пореску обавезу и сам треба да је плаћа, а он је не утврђује или је утврђује у мањем износу или врши исплату по обрачуну остварених прихода, али се на те приходе у моменту исплате не уплаћују и порези и доприноси за обавезно социјално осигурање по одбитку на прописани рачун јавних прихода већ се прикривају. Овде, као у претходним облицима, спорно је да ли је прикривање као облик радње могуће извршити када су промет, приход, финансијски резултат и производ остварени на незаконит начин, јер учинилац кривичног дела и не помишља да пријави нешто што је стекао незаконито.

Четврти облик избегавања пореске обавезе је у суштини **минимизирање пореске обавезе**, јер се не испуњавају циљеви због којих су порески прописи и донети. Такви случајеви постоје код ослобођења од дела пореза на зараде и ослобођења од дела доприноса за обавезно социјално осигурање за прве две године од датума оснивања фирме, запошљавања инвалида рада, прописивања неопорезивог износа за поједина давања, коришћења права на порески кредит и пореске подстицаје у одређеном проценту од извршеног улагања у основна средства и слично. Осим ових пореских олакшица користе се и савети дати уз накнаду од стране професионалних пореских саветника о начинима избегавања пореске обавезе.

У споредном кривичном законодавству у Закону о пореском поступку и пореској администрацији наведена су четири пореска кривична дела и то у члану 173а **неосновано исказивање износа за повраћај пореза и порески кредит**, у члану 175. **угрожавање наплате пореза и пореска контрола**, у члану 176. **недозвољен промет акцизних производа** и чланом 176а **недозвољено складиштење робе**. Осим тога, за постојање овог кривичног дела потребно је испунити и кумулативне услови и то *први*, да се пореске обавезе, порези и доприноси плаћају на законски стечене приходе и предмете, јер незаконито стечена имовина, приходи и предмети не могу бити опорезовани, већ је предмет одузимања и сасвим је логично да порески обвезник не подноси пореску пријаву против себе за такво кривично дело. *Други услов* је постојање свесне намере учиниоца за избегавањем плаћања пореских обавеза као обележје овог кривичног дела. Та се намера доказује на бази материјалних доказа о њеној висини кроз прикривање, непријављивање или фиктивно приказивање у пореским пријавама. *Трећи услов* је материјалноправна претпоставка за услов кажњивости, а то је да висина избегнуте пореске обавезе не подлеже прекршајној, већ кривичној одговорности.

2.1 Докази код економско-финансијског вештачења у избегавању плаћања пореских обавеза

На основу претходно изнетих облика избегавања плаћања пореских обавеза јасно је да се ради о специфичности овог кривичног дела, потпомогнуто честом променом законске регулативе која се бави опорезивањем физичких и правних лица, супротстављене одредбе појединих закона са одредбама других чини економско-финансијско вештачење сложеним задатком. Кривичне пријаве које подносе порески и други органи и прилоге из пословне документације као и браниоци о утврђеном кривичном делу нису некада довољни доказ о избега-

вању плаћања пореских обавеза него се у току кривичног поступка тражи економско-финансијско вештачење како би се дао одговор на основу расположиве пословне документације за конкретно кривично дело. **Вештачење од стране вештака економско-финансијске струке** у основи своди се на извођење доказа и чињеница везаних за економске величине из књиговодствене документације да је за државни орган настала штета и размере те штете. Доказивање чињеница је централно питање које вештак у налазу и мишљењу треба да утврди користећи знање, стручност и умешност приликом коришћења расположиве документације у тужилачким и судским списима. Нерегулисана улога вештака у кривичном поступку неминовно доводи до тога да поједине радње и поступци економско-финансијским вештачењем не буду потпуне и усклађене у свим елементима који процес вештачења са собом носи. На основу наредбе о одређивању вештачења, вештак заузима одређени став у смислу доказа и утврђених чињеница. Економско-финансијско вештачење заснива се на доказима утврђеним у пословним књигама и веродостојним рачуноводственим и другим исправама у којима је приказано материјално и финансијско пословање код правног или физичког лица на кога се кривична одговорност односи код избегавања пореских обавеза. **Рачуноводствене и друге исправе** као што су пословне књиге су писани докази о насталој пословној промени везано за избегавање плаћања пореске обавезе. Из рачуноводствене исправе као доказа могу се сазнати сви потребни подаци за књижење у пословним књигама уколико је овлашћено лице које је задужено за састављање и контролу рачуноводствене исправе њу оверило својим потписом било у писаном или електронском облику. Веродостојна исправа, која мора бити *потпуна* у смислу да садржи све податке за књижење, *истинита*, рачунски тачна и да одражава пословну промену, служи као доказ на основу којег се утврђују чињенице које се вештачењем траже. На основу рачуноводствене исправе врши се књижење и доносе се друге исправе и воде пословне књиге, као што је пореска пријава која са пореског становишта представља извештај о насталој пореској обавези у пореском периоду. Веродостојна рачуноводствена исправа требало би да садржи све податке које рубрике предвиђају, а нарочито о правним и физичким лицима који издају исправу и између којих се успоставља робни и платни промет. Пореске обавезе везане су за новчане износе са којима могу располагати само наредбодавци и рачунопологачи. Подаци као што су потписи, овера од стране надлежних лица, предмет и сврха робног или платног промета, подаци о месту и времену извршења, врста, обим и садржај пословне промене са подацима о исказаној вредности пословног догађаја, чине основ за економско-финансијско вештачење. Веродостојне рачуноводствене исправе нису све строго прописане зависно од тога да ли су везане за материјално или финансијско пословање, али се из њих могу на недвосмислен и јасан

начин сазнати чињенице о пословним променама. **Веродостојне рачуноводствене исправе** као доказ у писаном облику издају државни органи и организације, привредни субјекти, банке у оквиру својих надлежности утврђених кривичним прописима. **Пословне књиге** привредног субјекта било да је у питању правно лице или предузетник имају карактер јавне исправе и воде се у складу са законском, професионалном и интерном регулативом. У оквиру пословних књига све пословне промене књиже се на рачунима контног оквира које настају код промена на имовини, капиталу, обавезама, приходима, расходима и резултатима пословања у складу са међународним рачуноводственим стандардима. Пословне књиге чине *дневник*, у којем се хронолошки евидентирају пословне промене према редоследу дешавања. *Главна књига* је систем евиденције по рачунима из контног оквира са својством равнотеже у променама на имовини, обавезама, капиталу, приходима и расходима. *Помоћне књиге* су рашчлањена евиденција са рачуна из главне књиге и сачињава се аналитичка евиденција, као што је евиденција о купцима или добављачима и представљају евиденције за конкретне потребе, као што је књига улазних и излазних рачуна, књигу доспећа меница, књигу мањкова и оштећења и слично. Како се на основу рачуноводствених исправа врши књижење и обрада података на рачунару, привредни субјекти су дужни да у ту сврху користе рачуноводствени софтвер који омогућава систем разних интерних контрола појединих рачуна и онемогућава брисање прокњижених пословних промена. На основу наведених рачуноводствених исправа као доказа вештак ступа у процес вештачења користећи своја стручна знања и примењујући стручну методологију, чији резултат треба да преточи у налаз и мишљење. Најчешће тешкоће у вештачењу су непотпуност и недостатак података садржаних у исправама прибављених уз кривичну пријаву, као и током тужилачког прикупљања доказа, слаба или никаква корист од стране окривљеног, који у допуштеном року за израду налаза и мишљења може да буде недоступан, или не води пословне књиге, а бранилац одбране, који исказује резерву да потврди економску суштину доказа, што се тражи вештачењем код избегавања плаћања пореских обавеза.

Вештачење пословних књига привредног субјекта, који је избегао плаћање пореских обавеза није предмет вештачења, јер није нормиран као извор доказа, нити је назначено како да се изврши вештачење и које чињенице да се утврде из пословних књига. Познато је да правна лица и предузетници који избегавају пореске обавезе не воде пословне књиге или их воде неуредно, тако да је претходно потребно извршити сређивање како би се приступило утврђивању чињеница кроз вештачење. Разлог оваквог стања је то што се докази који су у њима приказани могу користити и од других спољних извора, са једне, а са друге стране, уколико је вођење пословних књига неуредно

није у обавези да се изврши његово сређивање, те је дато судском вештаку да то вештачењем утврди као чињеницу везану за пореске обавезе. Скоро да је немогуће у зависности од пореске обавезе, чије се плаћање избегава, обухватити све начине и методе извршења овог кривичног дела, те је корисно указати кроз доказе и чињенице само на оне најучесталије. Током вештачења сасвим су другачији докази о оствареном приходу код избегавања плаћања пореза на доходак грађана од вештачења код доказа о оствареном промету приликом избегавања плаћања пореза на додатну вредност, мада и унутар тих основних пореских облика постоје одређене специфичности које уопште нису занемарљиве у вештачењу. Осим тога, у утврђивању избегнуте пореске обавезе још су значајније специфичности вештачења код различитих делатности, где се избегавање пореских обавеза чини у оквиру истог пореског облика, односно врсте пореза. Тако, постоје значајне разлике између вештачења код радње извршења избегавања пореске обавезе, на пример, пореза на додатну вредност у грађевинској делатности и пољопривреди. Стога је, ради разумевања разлике у радњама, односно начинима извршења избегавања пореске обавезе у вештачењу код различитих пореских форми, нужно те радње груписати у одређене категорије по наведеном начину извршења кривичног дела. Груписање је потребно из разлога што се у економско-финансијском вештачењу траже докази везани за економске параметре до којих се долази на законом прописан начин који није у потпуности регулисан. Избегавање плаћања пореских обавеза подразумева уношење у пословној документацији неистинитих података о објектима пореског опорезивања, као што је доказ о обиму промета, висина прихода, висина добити и број радника. Извођењем појединих процесних радњи у економско-финансијском вештачењу на бази доказа рачуноводствене исправе долази се до чињеница на које треба применити кривичнопроцесне норме и то на следеће пореске обавезе, који ће бити предмет анализе у наставку.

2.1.1. ВЕШТАЧЕЊЕ КОД ИЗБЕГАВАЊА ПЛАЋАЊА ПОРЕСКЕ ОБАВЕЗЕ ПОРЕЗА НА ДОДАТУ ВРЕДНОСТ

Порез на додатну вредност се квалификује као порез који се плаћа у свим фазама прометног циклуса, а додатна вредност представља разлику између испоручених добара и услуга и вредности набављених добара и услуга. Вештачење код овог облика начина избегавања плаћања пореске обавезе у кривичном поступку састоји се у утврђивању чињеница на бази доказа о оствареном промету. Различити су појавни облици начина избегавања плаћања овог пореза, а најчешћи је **неподношење пореске пријаве пореза на додатну вредност на прописаном обрасцу** за порески период за који је обвезник по Закону о порезу на додатну вредност обавезан

да прикаже промет, обрачуна пореску обавезу, преда пореску приjavу и порез плати. Економско-финансијско вештачење код овог облика избегавања пореске обавезе тражи утврђивање у свим претходним радњама и поступцима чињенице како би се у финалном облику изразило избегавање или не пореских обавеза насталих из промета. Овај појавни облик подразумева понашање пореског обвезника које је у супротности са чланом 37. Закона о порезу на додатну вредност, односно неизвршавање обавеза које су овим чланом утврђене јер не подноси пореску приjavу, не обрачунава и не уплаћује порез на додатну вредност, односно не приказује извршени промет у пословној документацији. Такође, други најчешћи облик избегавања пореске обавезе врши се на начин да **се дају фиктивни подаци о чињеницама које су од значаја за обрачун, исказивање и плаћање пореза на додатну вредност**, што се огледа у неевидентирању укупно оствареног промета с циљем умањења пореза на додатну вредност кроз коришћење фиктивних улазних рачуна са исказаним порезом на додатну вредност како би се из неоствареног промета остварило право на претходни порез са правом на одбитак од дуговног, а затим се уопште не плати или знатно умањи порез на додатну вредност супротно члану 28. Закона о порезу на додатну вредност. Ова два појавна облика избегавања пореских обавеза везани су углавном за пословање привредних субјеката, који избегавају неплаћање пореских обавеза, јер привредна друштва у систему пореза на додатну вредност испостављају фиктивне рачуне на име фиктивног промета и на тај начин обезбеђују себи повраћај пореза на додатну вредност од дуговног, иако у стварности није ни дошло до промета робе или вршења услуга. Улазни рачуни који су фиктивни служе да се исказани промет и порез на додатну вредност одбије од дуговног пореза и тако се неосновано избегава плаћање пореске обавезе.

У оба случаја економско-финансијско вештачење избегавања плаћања пореза на додатну вредност своди се на извођење чињеница на основу рачуноводствених исправа као доказних средстава из расположиве документације са циљем да се утврди да ли је било промета добара и услуга и увоза. Уколико се утврди да је постојао промет, постојала је и пореска обавеза пореза на додатну вредност. Први услов код овог вештачења је да се утврди правни оквир облигационог односа: да ли постоје уговор, споразум, закључница, наруџбеница, налог или било какав писани доказ о уговарању промета добара или услуга или решење, одлука или писани траг о резултатима са непосредних преговора надлежних наредбодаваца везаних за упит, понуду и прихват, што је предвиђено Законом о облигационим односима код уговарања промета. Вештак економско-финансијске струке на бази тих резултата из облигационог односа као доказе изводи релевантне чињенице о угова-

рању промета везане за вештачење, јер су сви економско-финансијски односи везани за промет нормирани наведеним законом и утврђивање тих чињеница уједно имплицира детерминисање економских величина, потврђених од надлежних наредбодаваца, те је неоснован став да се том приликом вештаци економско-финансијске струке у вештачењу баве и правним питањем. Други извор у вештачењу су материјални докази - рачуноводствене исправе предвиђене појединим Правилницима о евиденцији о промету роба и услуга, као што су отпремнице, отпремнице-рачуни, пријемнице, доставнице, или било која друга одговарајућа исправа када су у питању промет добара и грађевинска књига, грађевински дневник, налози, комисијски извештаји, записници и слично за извршене услуге које проистичу из облигационог односа. Материјални докази су везани за извршење појединих радњи у промету и прате добра и услуге у промету на основу којих се утврђује стварно стање предмета у промету од стране рачунополагача, надзорног органа и других овлашћених лица. Материјални докази као рачуноводствене исправе у економско-финансијском вештачењу служе као доказ за утврђивање чињеница да је дошло до преноса права располагања и коришћења и смислу власништва са именима рачунополагача и потписима лица на месту „робу издао“, „превоз извршио“, „робу примио“, „услуга извршена“, „материјал уграђен“ и слично. Трећи извор у вештачењу су формални докази рачуни, привремене или окончане ситуације, или било који документ који служи као рачун и као исправа за плаћање, сачињени на бази материјалних доказа и садрже све прописане елементе који су наведени у члану 42. Закона о порезу на додатну вредност ради плаћања добара и услуга као и порез на додатну вредност за приказани промет. Рачун, као формалан доказ, докуменат је о обрачуна у којем је обрачуната и накнада за извршени промет приказујући посебно пореску основицу, порез на додатну вредност обрачунате по општој или посебној пореској стопи и вредност промета. Формалне доказе сачињава и контролишу овлашћена лица која својим потписом потврђују да су подаци истинити, рачунски тачни и да одражавају пословну промену, промет у складу са Законом о рачуноводству и ревизији, како би се по њима могло извршити плаћање од стране наредбодавца као овлашћеног лица за исплату. Пошто се налаз и мишљење судског вештака темељи на веродостојним исправама вештак је дужан да ту веродостојност облигационих, материјалних и формалних доказа провери и у пословним књигама привредног субјекта, који избегава плаћање пореских обавеза. Када је у питању порез на додатну вредност од извршеног промета, садржан је у евиденцији Књига примљених рачуна и Књига издатих рачуна, у аналитичким картицама купаца и добављача и у аналитичким картицама конта порез на додатну вредност по примљеним рачу-

нима и порез на додатну вредност по издатим рачунима које међусобно кореспондирају и затварају се на крају сваког пореског периода, а разлика представља пореску обавезу пореза на додатну вредност, по пореским периодима што се приказује у пореској пријави, која представља извештај о извршеном промету и порезу на додатну вредност у пореском периоду.

На основу наведених рачуноводствених исправа као доказа у односу на пореску пријаву вештачењем се кроз прорачун утврђује висина избегнуте пореске обавезе, која представља причињену штету, јер је противправно присвојио пореску обавезу - дуговни порез на додатну вредност који је требало да плати, али је остао код извршиоца кривичног дела. Доказ таквом стању је достављена пореска пријава са неистинитим подацима. У вештачењу код избегавања плаћања пореза на додатну вредност јављају се слабости и недоречености кривичног поступка. Слабости код овог начина вештачења код избегавања плаћања пореза на додатну вредност је у томе што се вештаку не обезбеђује адекватна пословна документација о реализацији робног и платног промета, ради вештачења, јер вештаку није дозвољено да сам проналази материјал за вештачење без наредбе за вештачење. Вештачење промета и пореза на додатну вредност са странкама у кривичном поступку браниоцем и окривљеним даје најбоље резултате премда су у могућности да знају како је настало кривично дело, али они нису заинтересовани за утврђивање чињеница или су недоступни код вештачења. Осим тога, вештачење је везано наредбом о одређивању вештачења, тако да вештак не може мењати обележје кривичног дела, нити утврђивати, или оцењивати правну норму која је дата те постоји неодређеност код утврђивања чињеница избегнутог пореза на додатну вредност. У кривичној пријави коју подноси надлежни орган Пореске управе сходно начелу фактицитета из Закона о пореском поступку и пореској администрацији дужност пореског органа је да утврди пореску обавезу у складу са законом којим се уређује одговарајућа врста пореза, а чак и када је промет у овом случају остварен на прописима супротан начин. У Закону о порезу на додатну вредност прописано је да ко искаже у рачуну пореску обавезу, а није извршио промет, дугује исказану пореску обавезу. На основу наведених прописа нејасно је да ли уопште неки промет добара и услуга може бити опорезован уколико је тај промет незаконит. У овом случају предмети који су набављени по фиктивном рачуну са обрачунатим порезом на додатну вредност нису законито стечени, али су у овом кривичном поступку послужили да се од излазног рачуна, који се издаје за извршени промет, одбије дуговни порез на додатну вредност и на тај начин себи прибавио корист, а другогме нанео штету кроз пореску обавезу.

2.1.2 ВЕШТАЧЕЊЕ КОД ИЗБЕГАВАЊА ПЛАЋАЊА ПОРЕСКИХ ОБАВЕЗА ПОРЕЗА НА ДОХОДАК ГРАЂАНА

Под дохотком се подразумевају сви приходи које остварују грађани физичка лица, а потичу од обављене делатности током године. На основу финансијског суверенитета врши се опорезивање прихода, а њихово избегавање плаћања обавеза пореза на остварене приходе представља начин извршења овог кривичног дела. Поједини приходи опорезују се **аналитичким порезима** и то по извору прихода по одбитку од сваког појединачног прихода или комплементарним годишњим порезом на доходак грађана. Приходи који се најчешће опорезују су нормирани и код њих постоји избегавање плаћања прописаних пореза и доприноса приликом исплата свих облика прихода у складу са Законом о порезу на доходак грађана. Према том закону **порезу на доходак грађана подлежу следеће врсте остварених прихода**: 1) зараде, 2) приходи од самосталне делатности, 3) приходи од ауторских права, права сродних ауторском праву и права индустријске својине; 4) приходи од капитала; 5) приходи од непокретности; 6) капитални добици; 7) годишњи порез на доходак грађана и 8) остали приходи. Напред наведени приходи опорезују се било да су остварени у новцу, у натури, чињењем или на други начин. На поједине врсте прихода порез на доходак плаћа се или по одбитку од сваког појединачног исплаћеног прихода или на основу решења надлежног пореског органа или самоопорезивањем.

Економско-финансијско вештачење код избегавања плаћања пореза на наведене приходе који чине доходак грађана у основу се своди на утврђивање висине оствареног опорезивог прихода и утврђивање пореске основице на које се обрачунавају порези на доходак грађана ако нису опорезовани по другом основу или нису изузети од опорезивања. Избегавање плаћања пореских обавеза из остварених прихода углавном се врши исплатом у готовом новцу на руке из благајне или са текућег рачуна због изузетно велике потражње за готовим новцем на илегалном тржишту за финансирање широког спектра незаконитих трансакција, које имају за циљ извлачење готовог новца из легалних токова без плаћања прописаних пореских обавеза. Дакле, овај начин извршења кривичног дела врши се избегавањем плаћања обавеза по основу пореза и доприноса на начин што се остварени приходи не исплаћују преко текућих рачуна, већ у готовом новцу или у натури и ако су у питању зараде запослених, приказују се као да су обрачунате по најнижој основици, и на тај износ обрачунавају се и уплаћују порез и доприноси за обавезно социјално осигурање. У стварности ради се о знатно већим износима, чија се разлика исплаћује у готовом новцу, те се на тај начин избегава плаћање пореза и

доприноса на овако исплаћену разлику. Поред наведеног метода избегавања плаћања пореза и доприноса на лична примања, у пракси је веома чест случај избегавања плаћања пореских обавеза који се врши непријављивањем радника. Поред овог начина исплате прихода постоји и начин извршења који се огледа у вршењу исплате из благајне предузећа без одговарајуће књиговодствене евиденције личног примања и без обрачуна и плаћања пореза и доприноса на приходе, а нарочито када је она учињена ради намирне личних потреба запосленог, одговорног лица, власника, оснивача или трећих лица ван привредног друштва на чији се терет исплата врши. Један од начина извршења облика избегавања пореских обавеза јесте подизање готовог новца од стране пореских обавезника правних лица са својих текућих рачуна, при чему лажно приказују различите основе таквог подизања који не подразумевају обавезу плаћања пореза на остале приходе. Тако се, при подизању готовог новца често приказује да се то чини ради материјалних трошкова, повраћај позајмице, откупа пољопривредних производа, секундарних сировина и слично, а у реалности се подигнути новац користи за потпуно друге сврхе, углавном за личне потребе власника предузећа са чијег се текућег рачуна готов новац подиже. Још један од начина извршења овог кривичног дела огледа се у непријављивању прихода које физичка или правна лица остварују издавањем станова, пословних и других просторија у закуп.

Економско финансијско вештачење код избегавања плаћања пореза на доходак грађана у основу се своди на утврђивање оних истих чињеница на бази рачуноводствене исправе као доказа наведених код избегавања плаћања пореза на додату вредност код промета, док се у овом случају ради о заради која потиче од оствареног прихода. Утврђивање правног оквира, материјалних и формалних доказа чини окосницу вештачења у поређењу са пореском пријавом поднетом за поједине избегнуте порезе оддохотка. Облигациони оквир у вештачењу код ових прихода је битан из разлога што је уговорена вредност важан елемент пословног односа и у уговорима некада није одређена њена вредност у номиналном износу, те се тражи њено утврђивање и ревизија. Вештачење на основу материјалних доказа ради утврђивања чињеница уколико је исплата прихода вршена преко благајне врши се на основу дневника благајне. Дневник благајне као рачуноводствена исправа састоји се у томе што се евидентира почетно стање готовине, уплата у благајну, исплата из благајне и стање готовине на крају дана, потписано од стране рачунополагача благајника и оверено од ликвидатора као лица које је задужено за контролу, односно ликвидацију документације на основу које се врши исплата из благајне. Уз дневник благајне прилажу се и налози и остали докази о извршеној исплати прихода, којима се доказује так-

ва исплата са обрачунатим пореским обавезама. Привредна друштва и предузетници благајничко пословање не врше у потпуности, те се веродостојност таквих материјалних доказа мора посебно испитивати у случајевима оспоравања. Уколико се исплата врши са текућег рачуна као рачуноводствене исправе, као инструменти плаћања служе поједини налози за исплату и налози за пренос новчаних средстава са рачуна једног на рачун другог привредног субјекта, аналитичка картица кретања средстава са текућег рачуна, као и изводи банке код које се води текући рачуни. У изводу банке, као рачуноводственој исправи, приказан је пренос средстава у коме се наводи назив и власник текућег рачуна, сврха исплате, број документа по коме је исплата извршена, датум исплате и исплаћени износ. На основу тих рачуноводствених исправа као доказа утврђују се чињенице у односу на поднете пореске пријаве.

Најчешће привредна друштва и предузетници врше ово кривично дело прикривањем продатих добара и услуга и неискривањем вредности стварног обима остварених прихода. Наиме, одговорна лица у привредним субјектима који се баве продајом различитих врста добара или пружањем одређених врста услуга, испоручена добра, односно пружене услуге, наплаћују у готовом новцу без евидентирања у пословним књигама. Готов новац затим задржавају за себе, односно користе за личне потребе или предају власницима тих привредних субјеката, који их потом користе за своје личне потребе. Један од појавних облика овог кривичног дела огледа се у отварању приватних фирми, радњи, агенција и других облика пословања без пријављивања такве делатности надлежној Агенцији за привредне регистре. У грађевинарству је нарочито распрострањен овај облик избегавања плаћања пореске обавезе од стране привредних друштава, која се баве пројектовањем, на тај начин што се услуге пројектовања физичким лицима не евидентирају кроз пословне књиге, већ се такве услуге наплаћују у готовом новцу. На овај начин у пракси се противправно прибавља имовинска корист у огромним износима и тиме наноси велика штета државном буџету, јер се не подносе пореске пријаве о исплаћеним приходима и том исплатом врши се кривично дело, јер нису обрачунате пореске обавезе кроз пореску пријаву. Пошто законски прописи у том делу нису јасни кад је реч о прикривању, фиктивним и непријављеним подацима о приходима, стечени и исплаћени приходи остварени у складу са законским прописима подлежу обрачуна и плаћању пореских обавеза. Супротно томе, на приходе остварене супротно законским прописима не обрачунавају се пореске обавезе без обзира што су стечени приходи прикривени, фиктивни и непријављени, јер да би неки исплаћени приход био опорезован, мора бити законит и не ради се о избегавању пореске оба-

везе већ о некој другој правној радњи којом је оштећен буџет државе.

2.1.3 ВЕШТАЧЕЊЕ ИЗБЕГАВАЊЕ ПЛАЋАЊА ПОРЕЗА НА ДОБИТ ПРИВРЕДНОГ СУБЈЕКТА

Финансијски извештаји представљају завршну фазу рачуноводствене обраде података и чине најважнији извор података о пословању привредног субјекта. Извештаји и резултати могу да се врше у два правца приказивања и то мањег финансијског резултата и лошијег финансијског и имовног стања и већег финансијског резултата и већег финансијског и имовног стања. За исказивање већег финансијског резултата прибегава се прецењивању прихода и потцењивању расхода, а исказивање мањег финансијског резултата постиже се прецењивањем расхода и потцењивањем прихода, што има за последицу избегавање пореских обавеза. Исказани мањи финансијски резултат, односно добит има за последицу и мање плаћене пореске обавезе, а већи исказани резултат и добит веће пореске обавезе и већи бонитет. Избегавању плаћања пореза на добит привредни субјекти прибегавају на различите начин код умањења пореске основице користећи радње и поступке на увећање трошкова пословања или смањење остварених прихода у спрези са другим привредним субјектом и такво стање приказују у годишњем финансијском извештају. Добит је у ствари пореска основица, која се утврђује према рачуноводственим прописима и стандардима, пре обрачуна порез на добит код привредног субјекта кроз исказани финансијски резултат. Финансијски резултат, било да је већи или мањи, привредни субјекти исказују у зависности од тога шта тим извештајем желе постићи. Законом о порезу на добит правних лица регулисан је начин утврђивања висине пореске обавезе кроз достављање пореске пријаве за порески период који чини пословна година.

Економско-финансијско вештачење избегавања плаћања пореза на добит у основи се своди на утврђивање рачуноводствене основице пореза на добит као разлике између уложених средстава на почетку и крају пословне године, а утврђује се на бази рачуноводствених исправа по методологији усклађивања према Закону о порезу на добит правних лица. Економско-финансијско вештачење код усклађивања прихода полази од тога да се утврди да ли је на бази рачуноводствених исправа утврђена чињеница да је дошло до потцењивања приказаних прихода, неисказивања прихода и њиховог одлагања, а код трошкова да се утврде чињенице да ли су исказани расходи будућег периода приказани као расходи текућег периода, да ли је извршено претерано резервисање и отписивање имовине и слично које изгледају нелогично. У обрачуну приликом усклађивања прихода и добитака и трошкова и расхода постоје

два независна обрачуна и то један рачуноводствени базиран на Међународним рачуноводственим стандардима и интерним прописима привредног субјекта и други који се врши за потребе пореских органа пореза на добит на посебним обрасцима пореском билансу и пореској пријави. Тако усклађени обрачуни опорезиве добити по пореским прописима већи су од рачуноводственог обрачуна, а остварују се на два начина: увећањем трошкова и расхода и умањењем прихода и добитака, а добијени резултат представља добитак или губитак. Увећање трошкова и расхода с циљем избегавање плаћања пореза на добит огледа се у смањењу основице пореза на добит, чиме се умањује опорезива добит, јер уколико су расходи већи од прихода остварен је негативан финансијски резултат. Ово се врши тако што се фиктивно увећавају трошкови пословања и отварањем фиктивних билансних позиција кроз расходе. Расходи привредног субјекта се фиктивно увећавају по основу фиктивних рачуна добављача, а приказују разне издатке који имају карактер трошкова и који се према Међународним рачуноводственим стандардима и прописима о рачуноводству и одговарајућим одредбама Закона о порезу на добит привредног субјекта не могу признати као расходи, чиме се повећава износ расхода у билансу успеха предузећа. Увећање и прецењивање прихода ради избегавања пореске обавезе пореза на добит огледа се у евидентирању непостојећих прихода и нетачном приказивању добитака. Финансијски приходи представљају повећање новчаних средстава из редовне делатности привредног субјекта, док добици не потичу из редовног пословања већ од разлике између стварне и књиговодствене вредности приликом остварења тих прихода. Економско-финансијско вештачење и овде се своди на утврђивање опорезиве добити, а најпре је неопходно да се у билансу успеха тачно искажу подаци о свим приходима и добицима и свим трошковима и расходима у складу са Међународним рачуноводственим стандардима и прописима о рачуноводству и одговарајућим одредбама Закона о порезу на добит привредног субјекта и то на бази рачуноводствених исправа. На вештачењу код привредних субјеката коришћењем одређених рачунских софтвера један од начина за откривање фиктивних података, непријављених прихода и прикривених података приказаних у финансијским извештајима је **унакрсна контрола појединих износа**. Код избегавања пореских обавеза од стране правних лица, на овај начин карактеристично је то да се углавном води дупло књиговодство, једно за потребе контролних органа, а друго за потребе самих пореских обвезника.

Економско-финансијско вештачење код избегавања пореских обавеза пореза на добит своди се на утврђивање чињеница на бази рачуноводствених исправа да ли је извршена корекција усклађивања трошкова и

расхода и усклађивања прихода и добитка који се користе у обрачуну у складу са прописима за поједине врсте рачуна из контног оквира у складу са обрачуном достављеном пореској пријави и пореском билансу. Нејасноће законских прописа око законских трошкова и прихода и рачуноводствене аномалије око рачуноводственог стандарда и ревизорске улоге у финансијским извештајима легализује питање фиктивних података, непријављених износа и прикривених података који утичу на висину опорезиве добити и самим тим и на висину пореза на добит. Осим тога, Закон о порезу на добит правних лица код утврђивања трошкова и расхода полази од речи „не признају се”, што значи да су трошкови одређени, јер изнад дефинисане границе предвиђене пореским прописима и приликом рачунања опорезиве добити, која представља основицу пореза на добит, имају прво да само прикажу износе до дефинисане границе.

2.1.4. ВЕШТАЧЕЊЕ ИЗБЕГАВАЊА ПЛАЋАЊА ДОПРИНОСА ЗА ОБАВЕЗНО СОЦИЈАЛНО ОСИГУРАЊЕ

Доприноси представљају врсту јавних прихода, која се наплаћује из свих прихода од свих запослених и незапослених особа и послодаваца, а служи за подмиривање потреба по основу пензијско-инвалидског осигурања, здравственог осигурања, и за случај незапослености. Овако дефинисани доприноси за обавезно социјално осигурање под контролом су и на располагању организација за обавезно социјално осигурање и уређени су Законом за обавезно социјално осигурање, Законом о пензијском и инвалидском осигурању, Законом о здравственом осигурању и Законом за случај незапослености. **Доприноси**, у смислу ових закона су прво **допринос за пензијско и инвалидско осигурање** и то: (1) допринос за обавезно пензијско и инвалидско осигурање; (2) додатни допринос за стаж осигурања који се рачуна са увећаним трајањем у складу са законом; (3) допринос за случај инвалидности и телесног оштећења по основу повреде на раду и професионалне болести у случајевима утврђеним законом, друго **доприноси за здравствено осигурање** и то: (1) допринос за обавезно здравствено осигурање; (2) допринос за случај повреде на раду и професионалне болести у случајевима утврђеним законом и треће, **допринос за осигурање за случај незапослености** и то (1) допринос за обавезно осигурање за случај незапослености.

Економско-финансијско вештачење своди се у основи на утврђивање основице за социјалне доприносе који чине бруто зараду, с тим да најнижа прописана основица износи до нормираног процента просечне месечне зараде исплаћене у претходном кварталу, а највиша основица се утврђује у висини петоструке просечне зараде у прет-

ходном месецу. Основица за обрачун на остале приходе одређује се зависно од пореског обвезника и његовог статуса у смислу да ли је осигуран по другим основама како би обрачун доприноса био извршен у складу са наведеним законским прописима. Пошто је зарада део прихода, то вештачење везано за доприносе на зараду и из зараде врло је тешко утврдити начине избегавања плаћања доприноса по одбитку, у смислу да се радници ангажовани на раду не пријављују пореским органима, или је исплаћени приход, односно зарада фиктивна или прикривена, и самим тим се не плаћају доприноси или се зарада исплаћује једним делом у готовом на руке. Под зарадом се сматра зарада која се остварује по основу радног односа, дефинисана законом којим се уређују радни односи и друга примања запосленог, али се ту убрајају и уговорена накнада и друга примања, а ради се о разноврсним облицима исплата, које се врше у готовом новцу, почев од плата запосленима и повременим радницима, као и накнада власницима и оснивачима предузећа, накнаде на име закупнине до исплата накнада за извршене услуге и испоручена добра која се не евидентирају у пословним књигама и не врши се обрачун и уплата доприноса. Готово да је постала пракса у понашању да се не пријављују такви износи, а ако се пријаве, онда су вишеструко нижи износи од оних који су стварно исплаћени и тиме се избегава плаћање обавезе у виду доприноса за обавезно социјално осигурање, јер се пропуштају радње да се обрачунају, обуставе и уплате одговарајући доприноси кроз подношење пореске пријаве.

ЗАКЉУЧАК

Законске одредбе из кривичнопроцесног права не дефинишу нити улогу вештака, нити улогу вештачења као доказног извора чињенице, те је институт налаз и мишљење економско-финансијске струке дероганан у ефикасности кривичног поступка код примене у тужилачкој и судској компетенцији. Економско-финансијско вештачење у кривичним поступцима спроводи се у околностима када је потребно утврдити чињенице из домена економске, финансијске и рачуноводствене струке на бази рачуноводствених исправа а затим извршити прорачуне висине обавезе настале у промету и прихода и утврдити висину и начин избегнуте пореске обавезе, у условима када се ти подаци не евидентирају, фиктивно приказују или се прикривају, што ово вештачење чини компликованим и комплексним. Прописи који регулишу кривични поступак по питању утаје код избегавања плаћања пореских обавеза било да су основни или бланкетног карактера су непрецизни и нејасни, што се одражава и на питање законите и незаконите утаје код прикривања и давања фиктивних података код неплаћене пореске обавезе остварене од промета, прихода и добити.

Литература

1. Снежана Соковић, Вештачење у кривичном поступку, нова пракса у старим нормативним оквири-ма и други проблеми, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања (ИКС), број 1-2/2008, Београд,
2. Драгомир Ђорђевић, Економско финансијско вештачење у судским споровима, теорија и пракса, При-ручник о вештачењу, Зборник радова, редактор Небојша Шаркић, 2011, Београд,
3. Владимир Водинелић, Кривично-процесни принципи вештачења, Наша законитост, број 4/1982, Београд,
4. Муатер Ницевић и Александар Р. Ивановић, Пореска утаја, Економски изазови, број 3/2013, Нови Пазар.

Voljom autora tekst je objavljen ćirilćnim pismom.

NEUROPSIHIJATRIJSKO VEŠTAČENJE U SUDSKIM POSTUPCIMA

Dragana Murtezanović
Sudski veštak za oblast psihologije

Značajno mesto u utvrđivanju sudske istine ima sudski veštak. Pozicija veštaka je objektivan istraživački poduhvat. Zadaci su razumevanje i tumačenje ljudske delatnosti, sagledavanje sposobnosti i stanja pojedinca. Kontekst priče je pravno područje. Veštak svoju procenu može usmeriti na pitanje sposobnosti ili na stanje (oba legitimna prilaza). Od kvaliteta argumentacije u slučaju može se govoriti o prilazu koji je bliži istini. Kada je u pitanju procena ljudske delatnosti, pravna nauka je zainteresovana za sposobnosti. Osnovni zadaci pred veštakom su sposobnost shvatanja značaja dela, upravljanje postupcima, sposobnost za obavljanje pravne radnje (dakle procena podobnosti za uredljivost i poslovna sposobnost).

Najčešće se psiholozi pozivaju u sudskim postupcima prema maloletnim ili mlađe punoletnim učiniocima krivičnih dela ili u slučajevima sumnje u duševno zdravlje, ali i veštachenja podobnosti za uredljivost. Najviše bi trebalo da rade sa osobama gde nema sumnje u duševno zdravlje, a učestvuju u sudskim sporovima. (Pravo na brigu i vaspitanje deteta, testament, nematerijalna šteta).

Kod ispitivanja osobe pod istragom uloga psihologa je da podupire presudu činjenicama subjektivne vrste. Dobar

veštak bi trebalo da je sposoban da umanju mogućnost dijagnostičke greške i istinski sagleda ličnost i delanje, to je mnogo više od otežavajućih i olakšavajućih okolnosti u presudama.

Psihološki pristup odgovara ideji individualizacije u pravnoj teoriji. Za tu vrstu rada veštak bi trebalo da bude edukovan. Ne bi trebalo slobodno da tumači pitanja iz pravnog domena, ne bi trebalo da se striktno drži naučenog medicinskog modela, ne bi trebalo da se bavi ovim poslom zbog zarade ili da ga doživljava kao hobi ili radi ovaj posao zato što voli crnu hroniku i žutu štampu.

Psiholog pomaže sudiji tako što spaja segmente tekstovnih rezultata, koji su osnov za donošenje zaključka. Mora da zna pravila za donošenje zaključka i da ume adekvatno da ih primeni u pojedinačnom slučaju. Psihološki prilaz je širi od psihijatrijskog. Psihijatar bi trebalo da se uključi kao veštak ukoliko postoji sumnja na duševno obolenje.

Veštak mora biti neutralan i savestan, mora da zna više od stečenog obrazovanja. Takođe poželjno je da poseduje senzibilitet, iskustvo, da je oslobođen predrasuda.

Strategija suda i veštaka je zajednička. Veštak se uvodi u sudski postupak da doprinese rekonstrukciji događaja i stanja i sposobnosti ličnosti.

Sadržaj zahteva od strane suda može biti različit, oblici kriminala se menjaju. U konkretnom slučaju, psiholog pomaže u razumevanju pojava, dakle bitan je sporazum dve struke. Potrebna su konkretna pitanja suda kao i odgovarajuća saradnja okrivljenog. Psiholog ne može da se bavi aspektima mimo predmeta.

Sudski spis koji sadrži samo iskaze a ne i opise ponašanja nepodoban je za psihološko veštačenje. Veštak traga za pouzdanim vezama unutrašnjeg sadržaja i delatnosti. Ukoliko postoji razlika opisanog i ustanovljenog događaja, pronalazi odgovore na pitanje zašto je to tako (da li je u pitanju duševni poremećaj ili način odbrane). Nalaz koji daje je interpretacija na osnovu svih podataka.

Bez dobrih argumenata ništa se ne interpretira: mora da se zna radnja i da se ima sposobnost učestvovanja u tuđem doživljaju. Osnovna svrha psihološkog ispitivanja ličnosti je upotpunjavanje pravosudnog procesa. Psiholog bi trebalo da ima važno mesto kao savetodavac u proceni ko bi trebalo da se veštači.

Jezik u izveštaju prilagođava se naručiocu. Reči kao što su nasilje, zlostavljanje, mučenje nekada se koriste kao sinonimi, a nekada da opišu različite radnje i posledice. U stručnoj terminologiji (pravnoj i psihološkoj) poželjno je što konkretnije opisivati akte i posledice kako bi se profesionalci iz različitih oblasti lakše razumeli.

Treba biti svestan upotrebe stručnih izraza i komunikativnosti stručnih izveštaja.

Ako je pokrenut postupak pred sudom moramo da budemo sigurni u informacije koje prikupljamo i poštovati osnovna načela dokumentovanja.

Sudski postupci obično zahtevaju visoke standarde dokaznog materijala, te se očekuje da informacije budu potkrepljene solidnom dokumentacijom.

Ako govorimo o nasilju u partnerskim odnosima koliko god imali poverenja u iskaz žrtve za sudske postupke su važni i potkrepljujući dokazi u koje spada i psihološka procena.

Forenzička procena ličnosti je korisna, istinita, individualno specifična i nudi prihvatljivo objašnjenje.

UPRAVNO-PRAVNI KOMPLET

VEŠTAČENJE U OBLASTI ELEKTROTEHNIKE

*SUDSKI VEŠTAK
iz oblasti elektrotehnike
Mehmed Murtezanović*

Dokazna radnja - veštačenje u sudskim postupcima predstavlja tekovinu modernog pravosuđa. U sudskom postupku gde se utvrđuje materijalna istina sud se oslanja na nalaz i mišljenje sudskih veštaka iz oblasti na koju se odnose sudski sporovi.

Sudski veštak preuzima predmet po naredbi suda, tužilaštva ili po rešenju suda u parničnom postupku.

Naredba postupajućeg sudije, tužioca podrazumeva da veštak može da preuzme predmet i da se upozna sa zadatkom veštačenja.

Zadatak veštačenja je da u skladu sa zakonskim odredbama i po pravilu struke, posle uviđaja, uradi nalaz i mišljenje i time pomogne sudu i sudiji, kao i strankama u sporu, tako što sve utvrđeno i zapaženo prezentira nepristrasno, stručno i na razumljiv način.

Konkretan primer je veštačenje u oblasti elektrotehnike.

Ako je zadatak veštačenja da se izvrši obračun utrošene električne energije u skladu sa Uredbom o uslovima za isporuku električne energije (Sl. glasnik RS, br. 107/05 i 63/13), obračun se vrši na osnovu vrednosti koje su određene Uredbom što nije realno i rezultat je procenjen, a ne utvrđen, (može li biti dovoljan dokaz procenjeno stanje?),

a sve po principu koliko je mogao da utroši električne energije, a ne koliko je stvarno utrošeno električne energije u spornom periodu. U ovom slučaju veštak može da razume problem uz ograničenje koje uslovljava Uredba, ali ne može da izvrši obračun stvarno neovlašćeno utrošene električne energije.

Tačan obračun utrošene nemerene električne energije, a koja se koristi bez mernog uređaja, može se uraditi i radi se po pravilu struke, a posle uviđaja primenom:

- Napona mreže, nazivne vrednosti osigurača-limitatora u skladu sa elektro potrošačima koji se koriste, poprečnog preseka provodnika.
- Sagledavanje potrošnje pre spornog perioda, u spornom periodu i posle spornog perioda.
- Poređenjem računa za navedene periode može se utvrditi da li je i koliko je bilo neovlašćenog korišćenja električne energije.

Imajući u vidu obračun u skladu sa Uredbom i obračun za stvarno utrošenu električnu energiju, uočava se velika razlika u materijalnom smislu, gde je jedna strana u sporu oštećena i u tom slučaju veštačenja se ne mogu usaglasiti, pa je pitanje kako uskladiti pravilo struke sa Uredbom. •

NAČELO NAROČITE HITNOSTI U KRIVIČNOM POSTUPKU PREMA MALOLETNICIMA KROZ PRIMENU VASPITNIH NALOGA

Dragana Antonović

Sudija

Osnovni sud u Negotinu

Uvodna razmatranja

„Naročita hitnost”, koju slobodno možemo nazvati imperativom u postupanju prema maloletnicima, a u tom kontekstu i istovremena potreba da brzina ne ide na uštrb kvaliteta, otvara niz pitanja, kako za krivično-pravnu teoriju, tako i za praksu, pre svega, Viših sudova u Republici Srbiji, kojima, prema aktuelnom Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (dalje: ZM), pripada stvarna nadležnost u postupanju prema maloletnicima i to upravo u onim najvažnijim fazama postupka, kada će najviše i doći do izražaja koliko su organi, koji učestvuju u postupku prema maloletnicima, kao i drugi organi i ustanove od kojih se traže obaveštenja, izveštaji ili mišljenja, ispunili svoju zakonsku dužnost da postupaju najhitnije kako bi se postupak što pre završio (čl. 56. ZM-a). Koji način odabrati kao adekvatan, pa da se postigne efikasnost i delotvornost u maloletničkom postupku, a da pritom maloletnici ne „prerastu” sam ZM, koji je upravo, kao *lex specialis*, donet sa ciljem poštovanja posebnosti uzrasta maloletnih učinilaca krivičnih dela i specifičnosti biopsihičkog stanja u kom se nalaze. Naime, ako je „maloletnik” već u fazu pripremnog postupka ušao kao punoletno lice, bez obzira što je krivično delo počinio u periodu maloletstva, postavlja se pitanje da li će i dalje postojati mogućnost da se očuva smisao pomenutog Zakona i da se postigne svrha, bez obzira na vrstu krivične sank-

cije, koja će, u konkretnom slučaju, biti primenjena. Jedan od svojevrstnih načina da se u svim slučajevima, kada su za to ispunjeni zakonom predviđeni uslovi, krivični postupak prema maloletniku „ne pokrene”, odnosno, ako je već pokrenut, da se obustavi, a da se, ipak, izvrši adekvatan uticaj na pravilan razvoj maloletnika i jačanje njegove lične odgovornosti, sve sa ciljem da u buduću ne vrši krivična dela, jesu vaspitni nalozi.

Na jednom primeru iz prakse Višeg suda u Novom Sadu, jasno se uočava koliko primena vaspitnih naloga može da „ubrza” krivični postupak prema maloletnicima, pa tako bude u službi načela „naročite hitnosti”, a da se, pritom, takvom brzinom ne naruši zakonom postavljeni cilj, odnosno svrha koja se želi postići. Naime, dvojica starijih maloletnika (jedan uzrasta 16, drugi uzrasta 17 godina), pojavljuju se kao učinioci krivičnog dela krađe iz čl. 203. st. 1. Krivičnog zakonika. U konkretnom slučaju, tužilac za maloletnike je podneo Zahtev za pokretanje pripremnog postupka dana 7.3.2014. godine. U navedenom primeru, dana 8.5.2014. godine, sudija za maloletnike je doneo rešenje o primeni vaspitnog naloga - uključivanje, bez naknade, u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja i to u ukupnom trajanju od 20 (dvadeset) časova. Nakon što su obojica maloletnika u potpunosti izvršila primenjeni vaspitni nalog, dana 7.8.2014. godine, postupak je obustavljen. Dakle, prema

navedenim podacima, ovaj krivični postupak prema maloletnicima je okončan nakon pet meseci. Ako se uzmu u obzir prilično zabrinjavajući podaci - da postupci prema maloletnicima vrlo često traju i duže od godinu dana, te da se, takođe, često i obustavljaju zato što „maloletniku“ (koji je odavno postao punoletan) više nije celishodno izreći neku vaspitnu meru, jer je sve, manje-više prerastao, onda je sasvim opravdano insistirati da se vaspitni nalozi primenjuju kadgod se steknu zakonski uslovi za njihovu primenu.

Tema ovog rada je kako ostvariti naročitu hitnost u krivičnom postupku prema maloletnicima primenjujući vaspitne naloge, sa primarnim ciljem da se postupak prema maloletnicima ubrza i istovremeno sačuvaju svi zakonski standardi. Obrada ovako postavljene teme kretala se kroz analizu prakse Višeg suda u Novom Sadu. Naime, od donošenja ZM-a, sudije za maloletnike Višeg suda u Novom Sadu, u saradnji sa tužiocem za maloletnike i nadležnim organom starateljstva (centrom za socijalni rad), vrlo uspešno primenjuju vaspitne naloge prema maloletnicima. Uspešnost primene ogleda se u velikom procentu u potpunosti izvršenih vaspitnih naloga od strane maloletnika. U radu su korišćeni podaci iz evidencije vaspitnih naloga Višeg suda u Novom Sadu. Izvršena je analiza odabranih slučajeva iz prakse istog suda, gde su postupci prema maloletnicima (koji su u fazi postupka pred većem za maloletnike Višeg suda) vođeni u toku 2014. godine. Analiza i poređenje obrađenih primera iz prakse je višestruko korisna, kako u praktičnom, tako i u teorijskom smislu, jer otvara nove mogućnosti za primenu vaspitnih naloga, ukazuje na njihov veliki potencijal u korekciji ponašanja maloletnika, i u isto vreme, nameće veliki broj pitanja, čija bi dalja razrada, u budućnosti, trebalo da dovede do novih, poboljšanih rešenja. Da li je i koliko je realno moguće iskoristiti vaspitne naloge kao modus da se istovremeno postigne ravnoteža između naročite hitnosti, efikasnosti i svrsishodnosti u postupku prema maloletnicima, pitanje je koje će biti polazna teza dalje razrade teme ovog rada. U tom kontekstu, dat je i poseban osvrt na pozitivan efekat vaspitnih naloga na ponašanje maloletnika. Najzad, opet u okvirima postavljene teme, ukazano je i na značaj evidencije vaspitnih naloga kao jednog od objektivnih pokazatelja poštovanja načela naročite hitnosti u postupanju prema maloletnicima.

Pojam, svrha i cilj vaspitnih naloga sa aspekta čl. 56. ZM-a - kratak teorijski osvrt -

Koncepcija krivičnog postupka prema maloletnicima je tako osmišljena da se ovim postupkom, između ostalog, želi ostvariti i vaspitni uticaj na maloletne učinioce krivičnih dela, zbog čega je hitnost, na kojoj zakonodavac insistira, sastavni deo ovako koncipiranog postupka. U čl. 56.

ZM-a, zakonodavac naglašava da „Organi koji učestvuju u postupku prema maloletniku, kao i drugi organi i ustanove od kojih se traže obaveštenja, izveštaji ili mišljenja, dužni su da postupaju najhitnije kako bi se postupak što pre završio“. „Ideal“ bi bio da protek vremena između učinjenog krivičnog dela i okončanja postupka uvek bude najkraći moguć, već prema okolnostima svakog konkretnog slučaja. Ovde bi valjalo „uvesti“ diverzioni postupak, odnosno primeniti vaspitne naloge. Naravno, ukoliko je to zakonski ostvarivo, tj. ako su ispunjeni svi zakonom propisani uslovi za primenu vaspitnih naloga (čl. 5. ZM: ...da je u pitanju krivično delo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina..., priznanje krivičnog dela od strane maloletnika i njegov odnos prema krivičnom delu i oštećenom...). Da li to znači da zvaničan sudski postupak prema maloletnicima, u nemalom broju slučajeva ima bolju „alternativu“, koja mnogima, možda čak i većini maloletnika, omogućava da izbegnu potencijalno negativne efekte takvog postupka, a da se istovremeno omogući puno poštovanje ljudskih prava i pravne zaštite i postigne željeni cilj. Odgovor bi bio da bolja alternativa, zaista, postoji i da bi ta alternativa mogli da budu, upravo, vaspitni nalozi.

Donošenjem Zakona o maloletnim učinioциma krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (2005. godine), Republika Srbija je načinila izuzetno važan korak u usklađivanju nacionalnog zakonodavstva, pre svega, sa Konvencijom o pravima deteta, ali i sa ostalim važnim evropskim i međunarodnim standardima u ovoj oblasti. Domaći zakonodavac je „prepoznao“ koliko je, u krivičnopravnom smislu, specifičan položaj maloletnih lica kada se nađu u sukobu sa zakonom, pa je krivični postupak prema maloletnicima uredio lex specialis-om, koji je, između ostalog, doneo i niz novih, naprednih rešenja koja, u mnogome, mogu da pojednostave i ubrzaju postupak prema maloletnicima. Jedno od tih rešenja jeste i koncept restorativne pravde. Ideja o restorativnoj pravdi, koja posebno dolazi do izražaja u oblasti vaspitnih naloga, inkorporirana je u srž ovog Zakona. Naime, sam pojam „restorativna pravda“ je relativno nov. Analizom međunarodnih propisa, na primer Rezolucije o osnovnim principima restorativne pravde u krivičnim stvarima (doneta od strane Ekonomskog i socijalnog komiteta Ujedinjenih nacija) istaknuto je da je „...restorativna pravda odgovor na kriminalitet koji poštuje dostojanstvo i ravnopravnost svake osobe, izgrađuje razumevanje i promoviše društvenu harmoniju kroz reparaciju žrtava, prestupnika i zajednice...“.

Vaspitni nalog kao posebna mera, koja nema karakter krivične sankcije, već predstavlja svojevrsnu diverzionu meru, ne bi trebalo da se tumači samo kao poželjan „trend“ u krivičnim propisima prema maloletnicima, već bi trebalo da postane *conditio sine qua non* za postizanje načela hitnosti u postupanju prema maloletnicima kadgod je to zakonski moguće. Rezultat bi bio višestruko pozitivan - uspešno izvršen vaspitni uticaj na maloletnika, te tako prevenirano

dalje vršenje krivičnih dela, i to unutar vremenskog perioda, koji je značajno kraći, u odnosu na uobičajeno trajanje „redovnog” postupka prema maloletnicima (koji neretko traje i duže od godinu dana), ispoštovano načelo hitnosti u postupanju u realno najvećoj mogućoj meri, uz očuvanje kvaliteta i relevantnih evropskih i međunarodnih standarda u oblasti zaštite maloletnika u sukobu sa zakonom. Ideja protektivnosti maloletnika u krivičnim stvarima nije se zadržala samo na značajnim modifikacijama materijalnog i procesnog zakonodavstva u oblasti krivice, sankcija, načela javnosti, kontradiktornosti, načela hitnosti u postupku prema maloletnicima, već je otišla i korak dalje - uvodeći takve modele postupanja u krivičnim stvarima maloletnika, koji u procesnom smislu znače rešavanje stvari izvan suda, a u oblasti materijalnog prava, insistiranje na primeni parapenalnih mera u svim slučajevima kada se proceni da ne bi bilo celishodno primeniti sankciju. U tom kontekstu, domaći zakonodavac je uvođenjem mogućnosti primene vaspitnih naloga, pružio i sudiji i tužiocu za maloletnike moćan zakonski instrument za zaštitu interesa maloletnika, koji se našao u sukobu sa zakonom. I međunarodni pravni dokumenti, takođe, ističu „unapređenje dobrobiti maloletnih delinkvenata” kao jedan od primarnih ciljeva maloletničkog prava (Pekinško pravilo br. 5).

Dakle, ako se još jednom vratimo na primer, naveden u Uvodnim razmatranjima ovog rada, može se zaključiti da je, u konkretnom slučaju, kada je sudija za maloletnike primenio vaspitni nalog, krivični postupak pokrenut i okončan prema maloletniku u pravom smislu te reči, a ne, kao što se često dešava u praksi, da se postupak pokreće prema maloletniku, a okončava prema licu, koje je već uveliko postalo punoletno. Na ovom mestu bi trebalo istaći i činjenicu da se primena materijalnih i procesnih, a u izvesnom smislu i izvršnih odredaba ZM-a, vezuje za uzrast (godine starosti) učinioca krivičnog dela, pa se nikako ne bi smelo dozvoliti da zbog nepotrebnog odugovlačenja postupka, bez svoje krivice, maloletnik izgubi pravo, koje mu formalno, zakonski pripada i tako se nađe u nepovoljnijem položaju. Hitnost se u maloletničkim predmetima ne odnosi samo na pravosudne organe, već i na sve ostale organe, organizacije i ustanove, koji uzimaju učešće u ovim predmetima. Važno je, takođe, naglasiti da hitnost nikada ne sme da pretekne svestranost u razjašnjenju stvari.

Analiza izabranih slučajeva iz prakse Višeg suda u Novom Sadu

Slučaj 1: Sada punoletni (1995. godište), u vreme dok je bio maloletan, izvršio je krivično delo falsifikovanje isprave iz čl. 355. st. 2. u vezi st. 1. Krivičnog zakonika, što je, u potpunosti i priznao u svojoj odbrani, pri čemu je izrazio kajanje zbog učinjenog i spremnost da oštećenom nadoknadi pričinjenu štetu. Zahtev za pokretanje pripremnog

postupka podnet je 26. septembra 2013. godine. Po završetku pripremnog postupka, 5. decembra 2013. godine, podnet je Predlog za izricanje krivične sankcije, prema maloletniku, koji je, u međuvremenu, već postao punoletan. Sednica veća je bila zakazana i održana 27. marta 2014. godine. U navedenom primeru, veće za maloletnike Višeg suda u Novom Sadu donelo je rešenje kojim je prema sada punoletnom izrečena vaspitna mera - posebna obaveza da se, bez naknade, uključi u rad humanitarnih organizacija u trajanju od 20 (dvadeset) časova u periodu od 6 (šest) meseci, koliko može trajati ova posebna obaveza. Rešenje je postalo pravnosnažno 12. maja 2014. godine, a izvršenje izrečene posebne obaveze još uvek traje.

Slučaj 2: Sada punoletni (uzrasta 19 godina) izvršio je, u periodu maloletstva, krivično delo teška telesna povreda iz čl. 121. st. 1. Krivičnog zakonika (krivično delo priznaje, kaje se zbog učinjenog, izražava žaljenje zbog povreda koje je naneo oštećenom i spreman je da štetu nadoknadi, u granicama sopstvenih mogućnosti). Po završetku pripremnog postupka, tužilac za maloletnike je podneo Predlog za izricanje krivične sankcije prema sada punoletnom, dana 22. marta 2013. godine. Posle više od godinu dana (računajući od dana podnošenja Predloga), nakon održanog glavnog pretresa dana 4. juna 2014. godine, veće za maloletnike Višeg suda u Novom Sadu izreklo je, prema sada punoletnom, vaspitnu meru - posebnu obavezu da se, bez naknade, uključi u rad humanitarnih organizacija u trajanju od 30 (trideset) časova u periodu od 6 (šest) meseci, koliko može trajati ova posebna obaveza.

Analiza „Slučaja 1” i „Slučaja 2” ima za cilj da pokaže, koliko bi, u navedenim primerima, postupak bio efikasniji i ekonomičniji, uz značajno veće poštovanje načela naročite hitnosti u postupanju, između ostalog, da je, umesto posebne obaveze, primenjen vaspitni nalog (jedan ili više). Naime, vaspitni nalozi i posebne obaveze, i pored brojnih sličnosti u sadržini, ispoljavaju bitne razlike po pravnoj prirodi i funkciji u sistemu krivičnopravne zaštite maloletnika. Vaspitni nalozi, kao mere diverzionog karaktera, predstavljaju posebne „izmirujuće” krivičnopravne mehanizme, čija je svrha „izmirenje” maloletnog učinioca krivičnog dela, sa jedne strane, i oštećenog, sa druge strane, uz sprečavanje ponovnog kriminogenog ponašanja maloletnika. Nasuprot tome, posebne obaveze su vrsta krivične sankcije, koja zahteva redovan sudski postupak, dakle, odluku o izricanju ove vrste krivičnih sankcija prema maloletnicima, donosi veće za maloletnike, nakon održane sednice veća. Drugačije je i njihovo trajanje - vaspitni nalozi mogu trajati do šest meseci, dok posebne obaveze različito traju, u zavisnosti od vrste posebne obaveze.

U navedenim primerima, i pored ispunjenosti svih zakonom propisanih uslova za primenu vaspitnih naloga, ipak je vođen klasičan sudski postupak, koji je ishodio primenom posebne obaveze, koja, po svojoj sadržini, u pot-

punosti odgovara vaspitnom nalogu - uključivanje, bez naknade, u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja. U prvom slučaju, postupak još uvek traje, tj. u toku je izvršenje izrečene posebne obaveze, a u drugom slučaju, ni posle više od godinu dana od podnošenja inicijalnog akta, postupak još uvek nije okončan (a maloletnik je odavno postao punoletan). Ako se sada vratimo na primer naveden u Uvodnim razmatranjima ovog rada, gde je postupak iniciran i okončan prema maloletniku, nakon pet meseci, postavlja se pitanje zašto nije došlo do „skretanja” toka postupka sa redovnog koloseka na mnogo prihvatljiviju, jednostavniju i, najzad, jeftiniju alternativu? Važno bi bilo „prepoznati” na vreme da su u konkretnom slučaju ispunjeni svi zakonom propisani uslovi za primenu vaspitnih naloga, jer pravovremena reakcija sudije za maloletnike ili tužioca za maloletnike (koji optiraju ovlašćenjem da primene vaspitne naloge) doprineće da se postupak nekada i ne pokrene, a da se, ipak, postigne adekvatan uticaj na ponašanje maloletnika, koji se ogrešio o zakon, ili, ako je postupak već pokrenut, pridržavajući se načela naročite hitnosti u postupanju, a kroz primenu vaspitnih naloga, da se postupak u što kraćem vremenskom periodu obustavi, opet, uz postizanje odgovarajućeg vaspitno-korektivnog efekta na maloletnog učinioca krivičnog dela.

Slučaj 3: Stariji maloletnik (uzrasta 17 godina) počinio je krivično delo krađe iz čl. 203. st. 1. Krivičnog zakonika. Priznao je izvršenje navedenog krivičnog dela, iskreno se pokajao zbog istog i pokazao spremnost da štetu nadoknadi. Po završetku pripremnog postupka, dana 19. jula 2013. godine, podnet je Predlog za izricanje krivične sankcije. Sednica veća je održana posle skoro godinu dana, odnosno 10. jula 2014. godine. Izrečena je mera upozorenja i usmeravanja - sudski ukor (u vreme pisanja ovog rada, pravnosnažnost još uvek nije nastupila).

Analiza „Slučaja 3” ukazuje na, nažalost, vrlo čestu situaciju u praksi, koju bi svakako trebalo izbegavati. Ne samo zbog nepotrebnog odugovlačenja postupka i time direktnog kršenja načela naročite hitnosti u postupanju prema maloletnicima, već, pre svega, i zbog toga, što se nameće pitanje koliko je, zapravo, bilo celishodno i opravdano izricanje sudskog ukora, u konkretnom slučaju. Ne zadirući u razloge donošenja ovakve odluke, jer to i nije cilj ove analize, kroz poređenje vaspitnih naloga i sudskog ukora, biće ukazano koliko je, u nemalom broju slučajeva, bolje i ispravnije primeniti vaspitni nalog, umesto sudskog ukora. Na ovom mestu, važno bi bilo osvrnuti se na pitanje zaštite interesa žrtve u krivičnom postupku, pa i kada se u tom postupku kao učinilac krivičnog dela pojavljuje maloletnik.

Zaštita interesa žrtve (oštećenog) predstavlja jedan od važnih savremenih kriminalnopolitičkih postulata, koji bi trebalo da bude u ravni sa još jednim podjednako važnim postulatom, a to je zaštita interesa maloletnog učinioca

krivičnog dela. Kako „pomiriti” ova dva, na prvi pogled, suprotstavljena postulata? Polazeći od očigledne potrebe da se ovde postigne ravnoteža, a posmatrano kroz komparaciju vaspitnih naloga i sudskog ukora, primeni vaspitnih naloga bi trebalo pribеći u svim slučajevima kada je i sa stanovišta žrtve to rešenje celishodnije. Uvođenje vaspitnih naloga u sistem maloletničkog krivičnog pravosuđa, u značajnoj meri je promenilo i ulogu oštećenog lica u postupku. Oštećeni je dobio višestruku mogućnost - najpre, da se aktivno uključi u realizaciju pojedinih vaspitnih naloga; od pasivne žrtve krivičnog dela, sada postaje aktivan učesnik u smislu davanja svog pristanka za primenu, odnosno praćenje toka realizacije pojedinih vaspitnih naloga; najzad, primarni cilj postupanja prema maloletniku jeste, istovremeno, popravljavanje štete nanete žrtvi i reintegracija učinioca krivičnog dela, umesto njegovog otuđenja i izolacije iz socijalne sredine. U praksi, oštećeni često izražavaju stav da je bolje pokušati sa reparacijom štete kroz lično angažovanje maloletnika i tada najčešće izlaze sa predlogom da je bolje radno angažovati maloletnika, nego da roditelj plati štetu, a sud samo „ukori” maloletnika da to više ne sme činiti.

Slučaj 4: Prema dvojici starijih maloletnika (jedan uzrasta 16, drugi uzrasta 17 godina) podnet je Predlog za izricanje krivične sankcije 26. marta 2014. godine, zbog krivičnog dela teška krađa iz čl. 204. st. 1. tač. 1. Krivičnog zakonika (Obojica priznaju izvršenje krivičnog dela, uz izraženo kajanje i spremnost da se šteta nadoknadi). Na sednici veća, koja je održana 15. jula 2014. godine, prema maloletnicima je izrečena mera upozorenja i usmeravanja - sudski ukor (u vreme pisanja ovog rada, pravnosnažnost još uvek nije nastupila).

Analiza „Slučaja 4” otvara mogućnost proširenja primene vaspitnih naloga, izuzetno, i za ona krivična dela za koja je zaprećena kazna zatvora do osam godina. Ovde bi pretežno akcenat bio na krivičnom delu teške krađe, koje je jedno od najzastupljenijih krivičnih dela u ukupnom maloletničkom kriminalitetu. Naime, u praksi, sudije za maloletnike su često u prilici da se susretnu sa maloletnikom, koji je izvršio krivično delo za koje je propisana kazna zatvora preko pet godina. U nemalom broju slučajeva, takav maloletnik se, prvi put, pojavljuje kao izvršilac krivičnog dela. Iz okolnosti samog predmeta, jasno je da izvršenje krivičnog dela predstavlja epizodu, koja nije prerasla u model ponašanja, pa se nameće pitanje, da li je, u jednom takvom slučaju, potrebno i poželjno kao prvu meru, primeniti krivičnu sankciju? Prema aktuelnom zakonskom rešenju, u analiziranom slučaju, isključena je mogućnost primene vaspitnih naloga (maloletnicima je izrečen sudski ukor), iako utvrđeno činjenično stanje upućuje da bi bilo poželjno primeniti vaspitne naloge, tim pre što ni posle četiri meseca (od podnošenja Predloga za izricanje krivične sankcije) postupak još uvek nije okončan.

Dakle, po mišljenju autora ovog rada, trebalo bi razmotriti mogućnost primene vaspitnih naloga, izuzetno, i prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, koji su izvršili krivično delo za koje je propisana kazna zatvora do osam godina. Takođe, pojavljuje se i opravdanost uvođenja mogućnosti da se vaspitni nalozi primene i u pretkrivičnom postupku, što bi značilo davanje posebnih ovlašćenja policajcu za maloletnike, koji bi mogao da primeni vaspitni nalog u svim onim slučajevima u kojima bi iniciranje sudskog postupku donelo više štete, nego koristi. Pozitivan ishod je moguće postići i bez učešća tužioca, odnosno sudije za maloletnike. Na takvom trendu insistiraju i međunarodni propisi, pa su neke od zemalja iz regiona (npr. Republika Crna Gora) već implementirale u svoje zakone nova, poboljšana rešenja.

Pozitivan efekat primene vaspitnih naloga na ponašanje maloletnika

Pozitivan efekat primenjenih vaspitnih naloga na ponašanje maloletnika (prema praksi sudija za maloletnike Višeg suda u Novom Sadu) došao je do punog izražaja najpre u činjenici da su maloletnici u potpunosti izvršavali vaspitne naloge. U dva slučaja, maloletnici su čak nastavili da volontiraju u humanitarnim organizacijama u kojima su prethodno (po vaspitnom nalogu sudije za maloletnike) bili radno angažovani. U šest od devet postupaka, u kojima su bili primenjeni vaspitni nalozi, nije bilo recidiva. Imajući u vidu ove podatke, praksa sudija za maloletnike Višeg suda u Novom Sadu je odličan primer da je poželjno primenjivati vaspitne naloge u svim onim slučajevima kada se za to steknu zakonom predviđeni uslovi. Takođe, trebalo bi istaći i činjenicu da su vaspitni nalozi, u svim slučajevima u kojima su bili primenjeni, značajno ubrzali ceo postupak, a većina maloletnika prema kojima je primenjen neki od vaspitnih naloga, bili su maloletni i kada je postupak obustavljen.

„Nepokretanje ili obustavljanje krivičnog postupka” trebalo bi da bude stimulans maloletniku, koji se ogrešio o zakon, u pravcu njegovog pravilnog razvoja i jačanja njegove lične odgovornosti kako, u budućnosti, ne bi došlo do recidiva. Ovaj specijalno preventivni koncept vaspitnih naloga ima višestruko pozitivan efekat na maloletnike, što je potvrdila i praksa (kako je to napred navedeno). Naime, pozitivni efekti bi se, najpre, mogli povezati sa izbegavanjem „etiketiranja” do kojeg neretko dolazi kada je u pitanju klasičan sudski postupak; dalje, uloga maloletnika prilikom realizacije vaspitnog naloga postaje izraženo aktivna (maloletnik vrlo brzo shvata da uspešna realizacija vaspitnog naloga, što će rezultirati obustavom postupka, zavisi isključivo od njega samog - da li će se ozbiljno i odgovorno pridržavati dogovora i plana, da li će redovno izvršavati svoje radne obeveze/zadatke, poštovati satnicu i sl., što na većinu deluje vrlo podsticajno); činjenica da se,

nakon primene vaspitnog naloga, maloletnici vrlo retko pojavljuju kao učinioci novih krivičnih dela, takođe, ide u prilog pozitivnom efektu primene vaspitnih naloga.

U praksi, prilikom prvog saslušanja pred sudijom za maloletnike (u pripremnom postupku), maloletnici, posebno, ako se prvi put pojavljuju kao učinioci nekog krivičnog dela, često postavljaju pitanja - šta ih očekuje u daljem toku postupka i koliko dugo će postupak trajati. Prilikom davanja odgovora na ova pitanja, trebalo bi biti veoma oprezan, jer postupak pred sudom ne bi trebalo da stvori u glavi maloletnika neku zastrašujuću sliku, ali isto tako, ne bi trebalo ni da bude olako shvaćen. Predviđanje trajanja samog postupka je posebno osetljivo pitanje. Mladima je važno da se postupak što pre završi (mnogi napuštaju sudnicu upravo sa takvim komentarom). Sa druge strane, organima u postupku je važno da se postupak završi brzo, ali uz postizanje pozitivnog efekta na ponašanje maloletnika. Vaspitni nalozi, očigledno, imaju kapacitet i za brzinu (postupak je moguće sprovesti i okončati barem tri puta brže nego klasičan sudski postupak) i za postizanje željenog vaspitnog uticaja na ponašanje maloletnika (u prilog tome idu podaci o veoma malom broju povratnika među maloletnicima prema kojima je bio primenjen vaspitni nalog).

Evidencija vaspitnih naloga kao jedan od objektivnih pokazatelja poštovanja načela naročite hitnosti u postupanju prema maloletnicima

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica je stvorio normativni okvir za primenu vaspitnih naloga. Međutim, u praksi, više činilaca u međusobnom sadejstvu, koje bi trebalo da bude koordinirano i dobro organizovano, a čija je saradnja neophodna, učestvuje u samoj proceduri realizacije vaspitnih naloga. Kako je uočena neujednačenost u praksi, sem zakona, u praktičnom smislu, pojavila se potreba za donošenjem podzakonskih akata, kao što su posebni pravilnici, koji bi detaljno regulisali proceduru realizacije primenjenog vaspitnog naloga (dakle, „postupak” koji sledi nakon pravnosnažnosti rešenja o primenjenom vaspitnom nalogu), bilo da je taj nalog primenio tužilac ili sudija za maloletnike. Potreba za usklađivanjem procedure, koja se odnosi na realizaciju primenjenih vaspitnih naloga, je sasvim realna i očekivana, s obzirom da se u pojedinim Višim sudovima i tužilaštvima „izbegavala” primena vaspitnih naloga upravo iz razloga što procedura oko realizacije vaspitnih naloga nije do kraja regulisana, pa je postojala „opravdana bojazan” da će vaspitni nalog, ukoliko i bude primenjen, ostati samo „mrtvo slovo na papiru”, odnosno, neće biti moguća njegova praktična realizacija. Takođe, ova podzakonska akta su neophodna i radi ustrojanja evidencije o vaspitnim nalogima.

Samo na osnovu dobro obrađenih i sistematizovanih podataka iz prakse, mogu se uočiti eventualne poteškoće u primeni vaspitnih naloga, unaprediti primena vaspitnih naloga, izvršiti određene korekcije, i najzad, ceo postupak učiniti efikasnijim. Ukoliko se postigne odgovarajući stepen ažurnosti u evidentiranju podataka od značaja za primenu vaspitnih naloga, moglo bi se, posredno, uočiti i koliko je, zaista, poštovano i ostvareno načelo naročite hitnosti u postupku prema maloletnicima. Naime, potpuna, precizna i ažurna „hronologija“, od momenta podnošenja inicijalnog akta, pa do momenta obustavljanja postupka, pružila bi stvarnu sliku o postupanju svih onih, koji direktno ili indirektno učestvuju u postupku prema maloletnicima. Tako bi se jasno uočilo da li je zaista bilo propusta, koji su nepotrebno odugovlačili postupak, u kojoj meri je ispoštovano načelo naročite hitnosti u postupanju i najzad, šta bi trebalo učiniti pro futuro, koje mere preduzeti, pa da se postupak učini efikasnijim i ekonomičnijim.

Posmatrano kroz praksu Višeg suda u Novom Sadu, uočeno je da ne postoji poseban upisnik za evidenciju vaspitnih naloga, već svaki sudija za maloletnike, ponaosob, vodi „internu“ evidenciju, koja, zbog velikog obima posla i manjka kadrova, nije dovoljno ažurna i detaljna. Iako se svi podaci, unazad četiri godine (od aprila 2010. godine), pohranjuju u računarski sistem „Mega Libra“ (specijalni program, koji bi trebalo da olakša praćenje postupanja u predmetima), stanje se nije, u mnogome, popravilo, jer u programu ne postoji mogućnost unošenja podataka o vrstama primenjenih vaspitnih naloga u konkretnim slučajevima, već samo mogućnost evidentiranja da je postupak obustavljen nakon što je vaspitni nalog izvršen, odnosno, potpuno ili delimično neizvršenje vaspitnog naloga.

Uvođenje jedinstvene i standardizovane evidencije vaspitnih naloga u svim Višim sudovima u Republici Srbiji je više nego potrebno, ukoliko se želi stvoriti celovita baza podataka, na osnovu koje bi se mogla vršiti dalja istraživanja i tako unaprediti i olakšati primena vaspitnih naloga u praksi. Takođe, neophodna je i dostupnost i međusobna razmena podataka o vaspitnim nalogima među sudovima, što će omogućiti veću ujednačenost u praksi.

Zaključci i preporuke

Vaspitni nalog je svojevrsna diverziona mera, koju je, u duhu restorativne pravde, naročito poželjno primenjivati prema maloletnim učiniocima krivičnih dela kadgod se steknu zakonski uslovi za njihovu primenu. Imperativ maloletničkog krivičnog postupka je naročita hitnost, a cilj je da se izvrši pozitivan uticaj na ponašanje maloletnika kako ne bi nastavili sa vršenjem krivičnih dela. Sudije za maloletnike, usled velikog priliva predmeta, nedostatka ljudstva i brojnih drugih „otežavajućih“ okolnosti sa kojima se suočavaju u radu sa maloletnicima, neretko su nemoćni pred

svim tim preprekama, pa tako, nažalost, vrlo često izostane ono što bi trebalo da bude prioritet. Kako bi se smanjio procenat „maloletnika“, koji su uveliko u vreme suđenja postali punoletni, na koji način se gubi smisao maloletničkog postupka, neophodno je primenjivati vaspitne naloge u svim onim slučajevima, kada su za to ispunjeni zakonom propisani uslovi. Primena vaspitnih naloga, ceo postupak prema maloletnicima čini mnogo bržim, efikasnijim i ekonomičnijim. Da je to tako, pokazuju i rezultati Višeg suda u Novom Sadu, čiji su podaci analizirani u ovom radu.

Praksa je pokazala pozitivan efekat vaspitnih naloga na ponašanje maloletnika, pa bi, u tom kontekstu, trebalo razmotriti mogućnost proširenja primene vaspitnih naloga, što je ujedno i preporuka međunarodne prakse u oblasti prestupništva mladih. Analiza četiri slučaja iz prakse Višeg suda u Novom Sadu upućuje na zaključak da u izboru između redovnog sudskog i diverzionog postupka, između krivičnih sankcija i mera sui generis (vaspitnih naloga), u sva četiri primera, bolja opcija bi bilo „skretanje“ postupka u pravcu primene vaspitnih naloga. Takođe, imajući u vidu da je primena vaspitnih naloga u ovom radu obrađena kroz sagledavanje u koliko meri se poštuje načelo naročite hitnosti u postupanju prema maloletnicima, očigledno je da u analiziranim slučajevima ovo načelo nije ispoštovano. U cilju poboljšanja zaštite interesa maloletnika i istovremenog postizanja vaspitno-korektivnog uticaja na njihovo ponašanje, važno bi bilo na vreme „prepoznati“ situaciju u kojoj bi valjalo primeniti vaspitne naloge. Ova preporuka se, pre svega, odnosi na sudije za maloletnike u fazi pripremnog postupka i tužioce za maloletnike (koji su, realno, u mogućnosti da ispoštuju načelo naročite hitnosti u postupanju prema maloletnicima, u najvećoj mogućoj meri).

Preporuka bi bila i uvođenje jedinstvene i standardizovane evidencije vaspitnih naloga u svim višim sudovima u Republici Srbiji. Celovita baza podataka je neophodna kao osnov za dalja istraživanja, a time i unapređenje i olakšanje primene vaspitnih naloga u praksi. Na taj način, biće ispunjene sve pretpostavke za donošenje pravilnika, koji će detaljno urediti proceduru realizacije svakog vaspitnog naloga ponaosob. Time će se otkloniti nedoumice, koje su sada očigledne u praksi, a koje su dovele do toga da se u pojedinim sudovima i tužilaštvima vaspitni nalozi uopšte ne primenjuju.

Ukoliko bi svi oni, koji direktno ili indirektno, učestvuju u postupku prema maloletnicima uložili još veći napor da postupaju naročito hitno, kako zakonodavac i insistira ne samo u čl. 56. ZM-a, nego i posredno, u velikom broju drugih članova ovog Zakona, propisujući posebne rokove i sl., i istovremeno intenzivirali primenu vaspitnih naloga, bili bismo barem za korak bliže postupku prema maloletnicima, koji bi bio brz, efikasan i ekonomičan, a pritom ostvarivao pozitivan efekat na ponašanje maloletnika, što i jeste cilj tog postupka.

Literatura:

Perić, O. (2005) Komentar Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Beograd: „Službeni glasnik“

Cipriani, D. (2010) Sprovođenje Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica - Analiza primene vaspitnih naloga, posebnih obaveza i zaštite dece kao oštećenih (neobjavljeni dokument)

Satarić, N., Obradović, D. (2011) Analiza praksi primene vaspitnih naloga i posebnih obaveza u Srbiji, Beograd: „Amity“

Radulović, LJ. Vaspitni nalozi - alternativa sankcijama za maloletnike (Prilozi projektu 2006 - Razvoj pravnog sistema Srbije i harmonizacija sa pravom Evropske unije)

Jovašević, D. (2007) Novine u krivičnom zakonodavstvu o maloletnicima u svetlu restorativne pravde, „Temida“

Maljković, M. (2011) Alternative kazni zatvora, „Socijalna misao 2/2011“

Vasiljević, S., Ignjatović Ristić, D., Ćirić, Z., Maloletnička krivična sankcija: posebne obaveze, „Socijalna misao 3/2010“

Interna evidencija vaspitnih naloga Višeg suda u Novom Sadu za 2014. godinu

KRIVIČNO DELO ŠPIJUNAŽA (član 315. Krivičnog zakonika Republike Srbije)

Nikola Pantelić

Treće osnovno javno tužilaštvo u Beogradu
Zamenik javnog tužioca

Svakako jedan od najčuvenijih citata u filmskoj industriji: „I’m Bond, James Bond”, vodi nas u svet tajne agenture, špijunaže i međudržavnih odnosa na tom polju. Ali, na stranu sa fikcijom - špijunaža je realnost, sa kojom se susreću sve države ovog sveta, kako u miru, tako i u ratu ili neposrednoj ratnoj opasnosti. Metodi za vršenje špijunaže se konstantno usavršavaju, čemu doprinosi i ubrzani tehničko-tehnološki razvoj, te svaka država mora da ima svoje načine za borbu protiv ove pojave. Svaka država mora da štiti svoju unutrašnju i spoljašnju bezbednost od ovog uticaja, jer špijunažu može vršiti bilo ko, što znači svi domaći i strani državljani, kao i lica bez državljanstva. Tu se naročito ističe strogi zakonski okvir, koji je propisan u okviru Krivičnog zakonika („Službeni glasnik RS”, br. 85/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014). Takođe, veoma je bitno u praksi razlikovati koji to događaji i dela zaista predstavljaju povod za sumnju da je u pitanju krivično delo špijunaže, o čemu će nam kasnije dati odgovor i sudska praksa.

Objekt krivičnopravne zaštite krivičnih dela koja su sadržana u okviru glave dvadeset osam Krivičnog zakonika, među kojima se nalazi i špijunaža, jeste ustavno uređenje i bezbednost Republike Srbije. Krivična dela koja se nala-

ze u ovoj glavi nazivaju se i političkim krivičnim delima, a između ostalog obuhvataju i ugrožavanje nezavisnosti (305), priznavanje kapitulacije ili okupacije (306), napad na ustavno uređenje (308), pozivanje na nasilnu promenu ustavnog uređenja (309), oružanu pobunu (311), odavanje državne tajne (316), izazivanje nacionalne, rasne ili verske mržnje i netrpeljivosti (317) i slično. Priroda ovih krivičnih dela, podrazumeva uvek postojanje umišljaja kao težeg stepena krivice na strani okrivljenog, osim kod krivičnog dela odavanje državne tajne, koje ima i nehatni oblik.

Krivično delo špijunaža je propisano članom 315. Krivičnog zakonika Republike Srbije. Osnovni oblik špijunaže se sastoji u saopštavanju, predavanju ili činjenju dostupnim tajnih vojnih, ekonomskih ili službenih podataka ili dokumenata stranoj državi, stranoj organizaciji ili licu koje im služi (stav 1). Špijunaža će biti učinjena bilo kojom od navedene tri radnje, a sama radnja saopštavanja, recimo, često ima nove i modernije oblike koje treba na vreme uočiti. Opravdano je da se pod saopštavanjem smatra posredno ili neposredno obaveštavanje subjekata usmeno, pismeno ili bilo kojim sredstvom savremenog komuniciranja (npr. znaci, šifre, mikrofilmovi...); da se predajom smatra posredna ili neposredna fizička predaja usled koje subjekti

mogu primljenim podacima i da raspolazu; a da se činjenje dostupnim ustvari sastoji u svesnom propuštanju ili nepreduzimanju mera za sprečavanje da subjekti saznaju sadržinu podataka (npr. namerno propuštanje zaključavanja tajne arhive podataka kako bi subjekti mogli da dođu do istih, ili, recimo, postavljanje uređaja za prisluškivanje).

Objekat krivičnog dela su tajni vojni, ekonomski ili službeni podaci ili dokumenti. Naravno, neophodno je da njihova tajnost ima određenu težinu, odnosno da su proglašeni tajnim, putem zakona, drugog propisa ili odluke nadležnog organa a da bi istovremeno njihovo odavanje prouzrokovalo ili moglo da prouzrokuje štetne posledice za bezbednost, odbranu ili za političke, vojne ili ekonomske interese zemlje (stav 6). Međutim, ukoliko neko lice prikuplja podatke koji formalno nisu proglašeni tajnim i dostupni su svima, a pritom se osnovano može sumnjati da ih strana država može iskoristiti na neki način koji može biti loš po domaću zemlju, i za njih se treba uzeti da su tajni. Ovo iz razloga što niz pojedinačnih podataka, dostupnih svima (npr. visina zgrade Vlade; broj lica koja obezbeđuju zgradu, smena straže, i slično), sistematizovanih i analiziranih tako da su od koristi stranoj zemlji itekako može da dovede do ozbiljnih posledica po bezbednost. Upravo iz tog razloga je veoma bitna sudska praksa, tako: „Optužena je, u konkretnom slučaju, merila koracima širinu kasarne, sa ciljem da te podatke dostavi stranim obaveštajnim agentima. Vrhovni sud je našao da se tu radi o podacima vojne prirode, koji imaju poverljiv karakter, mada su inače poznati i dostupni građanima koji se kreću u blizini tih objekata. Karakter poverljivosti tih podataka Vrhovni sud je uzeo na osnovu toga što su se svi navedeni objekti nalazili u graničnom području i jer uopšte podaci o dimenzijama vojnih objekata mogu poslužiti kao temelj za razne zaključke u smeru utvrđivanja daljih podataka vojne prirode, koji su takođe poverljivi.” (*Vrhovni sud Hrvatske, KŽ 44/54 od 29. januara 1954. god.*). Do sada smo primetili inostrani element u ovom osnovnom obliku špijunaže - naime, da bi postojalo krivično delo špijunaže, neophodno je da do podataka dolazi strana država, strana organizacija ili lice koje im služi. Ovo iz razloga što, ukoliko ne postoji inostrani element, ovakva dela mogu činiti biće nekih drugih krivičnih dela u Krivičnom zakoniku. Po pravilu, češće će ovaj osnovni oblik krivičnog dela špijunaže izvršiti lice koje je na određenom službenom položaju, odnosno koje usled službe može doći do tajnih podataka i dokumenata, a zaprećena kazna za ovaj osnovni oblik (član 315. stav 1.) je od tri do petnaest godina zatvora.

Krivično delo špijunaža ima i tri posebna oblika. To su: stvaranje obaveštajne službe u Srbiji ili rukovođenje nje, za stranu državu ili organizaciju (stav 2); stupanje u stranu obaveštajnu službu, prikupljanje za nju podataka ili na drugi način pomaganje njenog rada (stav 3) i pribavljanje tajnih podataka ili dokumenata u nameri da ih saopšti

ili preda stranoj državi, stranoj organizaciji ili licu koje im služi (stav 4).

Stvaranje obaveštajne službe u Srbiji ili rukovođenje nje, za stranu državu ili organizaciju (stav 2) predstavlja za nijansu ozbiljnije delovanje subjekata u odnosu na osnovni oblik, te je i zaprećena kazna veća (od pet do petnaest godina zatvora). Ovo iz razloga što stvaranje obaveštajne službe u našoj zemlji zahteva pojačano angažovanje više lica, kako materijalno, tako i logistički, odnosno vršenje špijunaže je podignuto na mnogo viši nivo. Naravno, to može imati mnogo veće posledice po Republiku Srbiju, jer, ukoliko se radnjom ovog posebnog oblika krivičnog dela špijunaže, recimo, stvori tajna agentura na čitavoj našoj teritoriji, otvoren je put za dalja neprijateljska delovanja što može prouzrokovati neslućene negativne konsekvence (tj. špijunaža je samo početak, koji može dovesti i do serije ozbiljnih terorističkih napada).

Kao što vidimo, radnja ovog oblika špijunaže se sastoji u bilo kojoj delatnosti koja za cilj ima okupljanje ljudi koji će skupljati podatke, a inkriminisano je i samo rukovođenje takvom tvorevinom. Takođe je neophodan inostrani element - da se to čini za stranu državu.

Stupanje u stranu obaveštajnu službu, prikupljanje za nju podataka ili na drugi način pomaganje njenog rada (stav 3) predstavlja aktivno delovanje subjekata, koji stupanjem u stranu obaveštajnu službu, kako u zemlji, tako i u inostranstvu počinje da obavlja razne zadatke za službu i tu se ceni njegov doprinos u vidu rada - a ne samo prosto pristupanje. Takođe, sam čin stupanja ne iziskuje neku posebnu formalnost, a podaci prikupljeni na ovaj način ne moraju biti tajni, jer je u suprotnom ostvareno biće krivičnog dela oblika iz stava 1. ovog krivičnog dela. Obrazloženje jedne presude nam pojašnjava kako to izgleda u praksi: „Optuženi je održavao kontakt sa diplomatskim predstavnikom strane države. On se sa njim susretao u više navrata u raznim restoranima i konstantno održavao vezu putem dobijenih telefona. Na taj način on je stupio u stranu obaveštajnu službu. Time što je diplomatskog predstavnika strane države obaveštavao o aktivnostima izbeglica i sličnim podacima, pomagao je na taj način njen rad. U tako utvrđenim radnjama optuženog stoje sva obeležja krivičnog dela špijunaže.” (*Presuda Okružnog suda u Beogradu KŽ 2650/98 od 24. decembra 1998. i presuda Drugog opštinskog suda u Beogradu K. 794/98 od 25. avgusta 1998. god.*). Zaprećena kazna za ovaj oblik je jedna do deset godina zatvora.

Pribavljanje tajnih podataka ili dokumenata u nameri da ih lice saopšti ili preda stranoj državi, stranoj organizaciji ili licu koje im služi (stav 4) se razlikuje od prethodno navedenih oblika iako ima dosta sličnosti sa njima. Naime, iako je pribavljanje podataka za stranu državu, organizaciju ili lice koje im služi već inkriminisano u stavu 3 (ali se od ovog oblika razlikuje jer ovde podaci moraju biti tajni), a

može imati sličnosti i sa osnovnim oblikom iz stava 1, ipak je ovo samostalna radnja koja se od svih drugih pobrojanih razlikuje upravo u nameri subjekta. Namera ne može postojati bez umišljaja, te nema mesta strahu da će se okriviti za špijunažu lice koje, recimo, prikuplja podatke u svojstvu službenog lica ne znajući da to čini za onoga ko ima zle namere prema našoj zemlji. Znači, sama namera je kažnjiva, te, ukoliko subjekat, saopšti ili preda podatke, odgovaraće samo za „poslednju” u nizu delatnosti, a ne za sticaj. Zaprećena kazna za ovaj oblik je od jedne do osam godina zatvora.

Konačno, dolazimo do kvalifikovanog, težeg oblika špijunaže. Ako su usled radnji izvršenja iz stava 1. ovog krivičnog dela (saopštavanje, predaja i činjenje dostupnim tajnih vojnih, ekonomskih i službenih podataka i dokumenata) i stava 2 (stvaranje obaveštajne službe u Srbiji ili rukovođenje njome, za stranu državu ili organizaciju) nastupile teške posledice za bezbednost, ekonomsku ili vojnu moć zemlje, učinilac će se kazniti zatvorom od najmanje 10 godina (stav 5). Pitanje je na koji način će se utvrditi da li su nastupile teške posledice za bezbednost, ekonomsku ili vojnu moć zemlje, odnosno da li izvršenje krivičnog dela špijunaže u obliku iz stava 1. i 2. nužno i dovodi do takvih posledica? Smatra se, da u svakom pojedinačnom slučaju treba „izmeriti” štetu, te uporediti nastalu štetu sa onom koja redovno nastaje prilikom vršenja špijunaže.

Takođe, kažnjive su i pripreme radnje za oblike špijunaže iz stava 1. i stava 2. Špijunaža se može izvršiti samo sa umišljajem, a već smo pomenuli odsustvo odgovornosti ukoliko lice ne zna da čini špijunažu, obzirom da je u ljudskoj prirodi da se recimo previde bezbedonosne procedure usled skladištenja tajnih podataka ili ne postoji svest o tome da neko može zloupotребiti informacije kojima lice raspolaže u toku rada i sl... Postavlja se i pitanje sticaja između pobrojanih oblika špijunaže, jer vidimo da se svi oblici dosta razlikuju, a jedan izvršilac može da vrši špijunažu u svim njenim oblicima - naime, izvršilac krivičnog dela špijunaže će odgovarati za sticaj ukoliko: učini delo iz stava 1. i stava 2 (ne samo da saopštava i predaje tajne podatke

i dokumente, već i stvori obaveštajnu službu) kao i ukoliko učini delo iz stava 2. i stava 3 (ne samo da stvori obaveštajnu službu, već i da aktivno radi za nju - pritom ovde nema sticaja ukoliko neko stvori službu, pa onda stupa u nju, što predstavlja prvu aktivnost oblika iz stava 3). Ostale kombinacije oblika špijunaže treba posmatrati u svetlu pravila za prividni idealni sticaj - recimo, kako je u slučaju supsidijariteta biće jednog krivičnog dela supsidijarno u odnosu na drugo, te se primenjuje samo ako ne dođe do primene primarnog bića, onda bi se u slučaju špijunaže to odnosilo na radnje iz stava 4. i stava 1- lice prvo s namerom prikupi podatke pa ih onda i saopšti ili preda stranoj državi.

Nedavno, veliku pažnju javnosti je izazvala vest da je uhapšena osoba zbog sumnje da je u Republici Srbiji vršila špijunažu vojnih podataka za potrebe jedne strane države. Srpsko tužilaštvo je saopštilo da je osoba uhapšena u saradnji sa Bezbedonosno-informativnom agencijom, te možemo pretpostaviti da je osoba neko vreme bila pod prismotrom. Za javnost su najviše bile interesantne informacije na koji način je ova osoba vršila špijunažu, kao i kako će dalje teći sudski postupak. Za svega par dana, slučaj je okončan, tako što je sudija za prethodni postupak Višeg suda doneo presudu kojom je prihvatio sporazum o priznanju krivičnog dela, koji je okrivljeni zaključio sa Višim javnim tužilaštvom. Okrivljeni je pritom oglašen krivim zbog izvršenja krivičnog dela špijunaža iz člana 315. stav 3. Krivičnog zakonika i osuđen na kaznu zatvora u trajanju od tri godine. Tako je pitanje špijunaže ponovo postalo aktuelno, jer, činjenica je da su, prema podacima Višeg tužilaštva, za poslednjih pet godina u Srbiji podnete samo četiri krivične prijave u vezi s krivičnim delom špijunaže. U svim slučajevima je krivična prijava odbačena jer nije bilo osnova za da su prijavljene osobe vršile špijunažu. U svakom slučaju, treba sa opreznosti pratiti da li je ovaj poslednji slučaj samo vrh ledenog brega koji preta našoj bezbednosti, ili razlog za iznošenje ovog slučaja u javnost (tačnije u procesuiranju okrivljenog) leži u nekim drugim faktorima, odnosno aktuelnim političko-diplomatskim odnosima dve države.

NEDOSTACI PRAVNOG INSTITUTA OPORTUNITETA - ODLAGANJA KRIVIČNOG GONJENJA

Katarina Stanković
Advokatski pripravnik

Institut oportuniteta je od svog pojavljivanja u krivično-pravnom sistemu Srbije, tačnije od kraja 2009. godine, do danas veoma evoluirao, pa je njegova primena u praksi sve zastupljenija, zbog čega se broj krivičnih postupaka, koji se okončavaju na taj način iz godine u godinu sve više povećava, da bi danas taj broj u odnosu na 2009. godinu bio uvećan i za nekoliko stotina puta.

Trenutno je ovaj institut predviđen članom 283. Zakonika o krivičnom postupku, pa je u skladu sa tim članom, okrivljenom za krivična dela za koja je propisana kazna zatvora do pet godina, uz ispunjenje jednog ili više od postavljenih uslova, omogućeno odlaganje krivičnog gonjenja.

Odlaganje krivičnog gonjenja

Član 283.

Javni tužilac može odložiti krivično gonjenje za krivična dela za koja je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora

do pet godina, ako osumnjičeni prihvati jednu ili više od sledećih obaveza:

- 1) da ukloni štetnu posledicu nastalu izvršenjem krivičnog dela ili da naknadi pričinjenu štetu;
- 2) da na račun propisan za uplatu javnih prihoda uplati određeni novčani iznos, koji se koristi za humanitarne ili druge javne svrhe;
- 3) da obavi određeni društvenokorisni ili humanitarni rad;
- 4) da ispuni dospele obaveze izdržavanja;
- 5) da se podvrgne odvikavanju od alkohola ili opojnih droga;
- 6) da se podvrgne psihosocijalnom tretmanu radi otklanjanja uzroka nasilničkog ponašanja;
- 7) da izvrši obavezu ustanovljenu pravnosnažnom odlukom suda, odnosno poštuje ograničenje utvrđeno pravnosnažnom sudskom odlukom.

Kako su navedeni uslovi alternativno postavljeni, upravo iz tog razloga nastaju problemi koji se javljaju u praksi. Ova-

kvim stanjem stvari, zakonodavac je zanemario interese oštećenog u postupku, obzirom da po najnovijoj odredbi koja reguliše pitanje oportuniteta, osim što uopšte nije potreban pristanak oštećenog za primenu tog instituta, istome čak nije ostavljena ni mogućnost prigovora na rešenje o odlaganju krivičnog gonjenja. Svrha oportuniteta ne bi trebalo da bude samo priliv sredstava u budžet Republike Srbije, kao i smanjenje broja predmeta (što je u praksi čest slučaj), već bi iz primene tog instituta, pored pomenutih pogodnosti morala da proizilazi i odgovarajuća satisfakcija na strani oštećenog.

U praksi se neretko dešava da se počinio krivičnih dela, koji su svakako opasni za društvo uopšte i čije devijantno ponašanje ne bi trebalo olako prihvatati, oslobađaju krivičnog gonjenja, uz minimalne uplate u humanitarne svrhe, pri čemu se dela koja su počinili nigde ne evidentiraju, pa se isti u daljem životu smatraju potpuno uzornim građanima, te se postavlja pitanje šta je prava svrha oportuniteta.

Iako je ovaj institut veoma koristan, zbog takve situacije i par neizbežnih odredbi koje bi mu trebalo pripojiti, može se javiti kao kontraproduktivan, jer se kod oštećenog, koji nije obeštećen ni na koji način, nezadovoljan krajnjim ishodom postupka i povlašćenim položajem okrivljenog, može javiti neki vid revolta, pa vođen tim iskustvom, može doći u iskušenje da lično „sankcioniše“ okrivljenog, te da se i on uz uplatu novca u humanitarne svrhe oslobodi krivičnog gonjenja. Na taj način, umesto da izmiri sukobljene strane, oportunitet među njima može dovesti do još većeg razdora iz kog se može izroditi još neko krivično delo.

Najnepravednije u celoj ovoj priči o oportunitetu je to što se oštećenom u tom postupku šteta, uglavnom, ni na koji način ne nadoknađuje. Jedino pravno sredstvo koje tada ostaje oštećenom zarad ostvarivanja svojih prava, jeste tužba radi naknade nematerijalne štete, koju podnosi u novom, parničnom postupku. Međutim, ni ovde nije kraj pomenutom problemu, zbog toga što se sama činjenica da je nad okrivljenim primenjen institut oportuniteta ne može uzeti kao nesporan dokaz da je isti izvršio krivično delo i time naneo štetu oštećenom, jer članom 283. ZKP-a nije decidirano propisano da okrivljeni, radi odlaganja krivičnog gonjenja, mora priznati da je krivično delo zaista učinio, što bi po mom skromnom mišljenju bilo i opravdano i svrsishodno pridružiti navedenoj odredbi. Usled navedenog, oštećeni, sada kao tužilac u parničnom postupku mora dokazivati odgovornost na strani okrivljenog, sada tuženog, ne bi li najzad zadovoljio svoja prava.

Granice ovog problema u praksi još su šire nego što se na prvi pogled može zaključiti. Sam sud nema ingerencije da u odnosu na počinio krivičnog dela, nad kojim je primenjen institut oportuniteta, donese rešenje o oduzimanju predmeta, pa tako stvar koja predstavlja sredstvo kojim je delo učinjeno, ili koja predstavlja sam predmet krivičnog dela, ostaju u državi okrivljenog. Odlaganjem krivičnog

gonjenja, smatra se da krivični postupak uopšte nije ni pokrenut, pa samim tim sud ne može biti nadležan da odlučuje o oduzimanju pomenutih predmeta. Ovakav stav dele i Viši sud, kao i Vrhovni kasacioni sud. U nastavku teksta, primer ovakvog slučaja iz aktuelne sudske prakse:

REŠENJE O ODUZIMANJU PREDMETA

Kada krivični postupak nije ni započet, sud nije nadležan za donošenje rešenja kojim se izriče mera bezbednosti oduzimanja predmeta - opojne droge.

Iz obrazloženja:

Rešenjem prvostepenog suda, odbačen je predlog OJT-a za donošenje rešenja kojim se izriče mera bezbednosti oduzimanja predmeta - opojne droge.

Žalba Javnog tužioca je neosnovana.

Po nalaženju Višeg suda, pravilno je prvostepeni sud utvrdio da je prema osumnjičenom primenjeno načelo oportuniteta iz čl. 283. ZKP-a na osnovu koga je javni tužilac odložio krivično gonjenje prema okrivljenom, što znači da nije ni vođen krivični postupak, pa kako u ovom slučaju krivični postupak nije pokrenut, time sud nije ni nadležan za donošenje rešenja o oduzimanju predmeta, a što je u skladu sa stavom Vrhovnog kasacionog suda sa sednice od 24. 11. 2014. kada je zauzeo pravni stav da sud nije ovlašćen da odlučuje o merama bezbednosti pre pokretanja sudskog postupka.

(Rešenje Osnovnog suda u Ivanjici, K 167/15 od 30. 11. 2015. i Rešenje Višeg suda u Čačku, Kž 111/15 od 21. 12. 2015)

Pored spektra predloženih problema koji se javljaju prilikom primene instituta oportuniteta, nije zgoreg primetiti i činjenicu da se počinio brojnih krivičnih dela, među njima i onih iz grupe krivičnih dela protiv života i tela, koja dobra su zaštićena kao najvrednija na lestvici društvenih dobara, mogu uz minimalne sume novca staviti u povoljan položaj i olako se osloboditi odgovornosti. Pa tako, počev od najlakšeg dela iz ove grupe, a to je Laka telesna povreda iz člana 122. Krivičnog zakonika, gde se učinilac koji se prilikom njegovog izvršenja čak služio oružjem, opasnim oruđem, ili kakvim drugim sredstvom podobnim da telo teško povredi i zdravlje teško naruši, preko nekoliko modaliteta krivičnog dela Teške telesne povrede iz člana 121. istog zakona, zatim Ubistva deteta pri rođenju iz člana 116. KZ-a, te Ubistva iz samilosti iz člana 117. KZ-a, preko Nehatnog lišenja života iz člana 118. KZ-a i nekih oblika krivičnog dela Navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu iz člana 119. KZ-a, kao i brojnih drugih dela, u povlašćen položaj postavljen je upravo okrivljeni, umesto oštećenog.

Iz svega iznetog, može se uvideti da ključ problema leži u par neizbežnih dodatnih odredbi, koje bi zajedno sa ostalim odredbama člana 283. ZKP-a, činile jednu fuziju i kao

takve bi institut oportuniteta podigle na jedan viši nivo, gde bi interesi svih strana u postupku bili zadovoljeni, kako optuženog i nadležnih organa, tako i oštećenog, a uz to ni sam budžet RS ne bi ostao uskraćen za dosadašnji priliv sredstava. Smatram da je neizbežno da se u postojeći član ubaci odredba koja bi propisivala da javni tužilac može odložiti krivično gonjenje samo ukoliko optuženi uz jednu od obaveza propisanih članom 283. ZKP-a, kumulativno ispuni i obavezu iz istog člana, stav 1. tačka 1, a koja se odnosi na to da optuženi mora otkloniti štetnu posledicu nastalu izvršenjem krivičnog dela ili da naknadi pričinjenu štetu. Uz to, važan deo navedene odredbe i nužan uslov za primenu ovog instituta uopšte, trebalo bi biti priznanje okrivljenog

da je krivično delo učinio. Na taj način bi se i naknadni parnični postupak efikasnije i brže okončao. Kao alternativno rešenje, ne bi bilo na odmet da se ponovo vrati u upotrebu i odredba koja, kao uslov primene oportuniteta, zahteva i pristanak oštećenog.

Za sam kraj, pored malog doprinosa prestižnom časopisu „Iustitia”, volela bih da ovaj tekst posluži kao sugestija budućem zakonodavcu, prilikom nekih narednih izmena i dopuna Zakonika o krivičnom postupku, kako bi institut oportuniteta dobio jedan bolji oblik, koji ne ostavlja mogućnost bilo kakvoj zloupotrebi.

O OSTVARIVANJU PRAVA NA IZNOŠENJE ODBRANE U PREKRŠAJNOM POSTUPKU

Bojana Žuža
Sudijski pomoćnik

Prekršajni apelacioni sud, Odeljenje u Novom Sadu

UVOD

Prekršajni postupak, kao jedan od kaznenih postupaka u našem sistemu prava ima niz osobenosti koje su rezultat specifičnih zakonskih rešenja vezanih za njegovo vođenje. Ovo se odnosi i na pravo na iznošenje odbrane okrivljenog u prekršajnom postupku. S obzirom na odredbe Zakona o prekršajima¹⁾, njegova karakteristika jeste da u formalnom smislu, postoji više načina na koji će okrivljenom biti omogućeno ostvarivanje ovog prava, i ne samo to, Zakon o prekršajima dopušta da se odluka u prekršajnom postupku donese i bez saslušanja okrivljenog. Važno je ukazati na to da Zakon o prekršajima ne propisuje da je u prekršajnom postupku obavezno održavanje pretresa, što je jedan od razloga zbog čega su zakonska rešenja propisana pomenutim zakonom, kada je u pitanju i iznošenje odbrane u prekršajnom postupku uopšte moguća.

Osnovne postulate ostvarivanja prava na odbranu okrivljenog u prekršajnom postupku ustanovljava odredba člana 93. Zakona o prekršajima. Stavom 1. ovog člana propisano je da se okrivljenom pre donošenja odluke mora dati mogućnost da se izjasni o činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist, osim u slučajevima propisanim zakonom. Stav 2. propisuje da okrivljeni mora već na prvom saslušanju biti obavešten o prekršaju za koji se tereti i o osnovama optužbe, osim kao se postupak na osnovu Zakona o prekršajima sprovodi bez saslušanja okrivljenog. Prema odredbi stava 3, odluka se može doneti i bez saslušanja okrivljenog, ako uredno pozvani okrivljeni ne dođe i ne opravda svoj izostanak ili u određenom roku ne da pisanu odbranu, a njegovo saslušanje nije nužno za utvrđivanje činjenica koje su od važnosti za donošenje zakonite odluke. Ova odredba još propisuje da okrivljeni ima pravo da se brani sam ili uz stručnu pomoć

1) Zakon o prekršajima ("Službeni glasnik RS", br. 65/13, 13/16, 98/16 - odluka USS)

branioca koga sam izabere i da je sud dužan da prilikom prvog saslušanja okrivljenog pouči o pravu na branioca.

U praksi je pravilo da prva procesna radnja nakon pokretanja prekršajnog postupka bude saslušanje okrivljenog, što bi podrazumevalo njegov pristup pred sud. Međutim, Zakon o prekršajima propisuje mogućnost da sud pozove okrivljenog da se na navode iz zahteva za pokretanje prekršajnog postupka izjasni tako što će sudu dostaviti svoju pisanu odbranu. Dakle, već na samom početku postupka sud ima diskreciono ovlašćenje da procenjuje da li je radi utvrđivanja odlučnih činjenica nužno da se na okolnosti iz zahteva za pokretanje prekršajnog postupka okrivljeni izjasni neposredno ili dostavljanjem pisane odbrane. Iako je sud koji vodi postupak subjekt kome se pruža mogućnost da odluči na koji način će okrivljenom omogućiti da se izjasni na okolnosti prekršaja za koji se okrivljeni tereti, faktički, da li će saslušanje okrivljenog u postupku biti nužno, u većini slučajeva diktira zahtev za pokretanje prekršajnog postupka, a često i sama priroda prekršaja za koji se okrivljeni tereti. Zahtev za pokretanje prekršajnog postupka pored predloga dokaza koje treba izvesti, gotovo uvek, prate i dokazi, a ako kvalitet priloženih dokaza i dokaznih predloga iz zahteva indikuju da se činjenično stanje može utvrditi i bez saslušanja okrivljenog, nema razloga da se na tome insistira. U svakom slučaju, bez obzira da li je okrivljeni pozvan da se na okolnosti prekršaja za koji se tereti izjasni neposredno ili mu je omogućeno da sudu dostavi pisanu odbranu, okrivljenom se mora dati primeren rok za njeno pripremanje. Zakon o prekršajima ne reguliše ovo pitanje, ali je uobičajena praksa, s obzirom na odredbu člana 355. stav 4. Zakonika o krivičnom postupku²⁾, kojom je, između ostalog, propisano da se poziv optuženom mora dostaviti tako da između dostavljanja poziva i dana glavnog pretresa ostane dovoljno vremena za pripremanje odbrane, a najmanje osam dana, da i u prekršajnom postupku rok između dana kada je okrivljenom dostavljen poziv i dana predviđenog za saslušanje, tj. dana do kada sudu treba da dostavi pisanu odbranu, ne bude kraći od 8 dana. Prema članu 187. stav 5. Zakona o prekršajima, sud ima obavezu da okrivljenog, kada se okrivljeni prvi put poziva, u pozivu pouči o pravu da može uzeti branioca i da branilac može prisustvovati njegovom saslušanju, a stavom 4. istog člana propisano je da je dužan da mu dostavi primerak zahteva za pokretanje prekršajnog postupka.

U zavisnosti od toga da li je sud ocenio da je saslušanje okrivljenog nužno za utvrđivanje činjeničnog stanja ili ne, razlikovaće se i sadržina poziva koji se okrivljenom upućuje radi prvog saslušanja. Ukoliko sud oceni da je saslušanje okrivljenog nužno, pozvaće ga da pristupi pred sud, a u suprotnom, u smislu člana 93. stav 1. Zakona o prekršajima, sud će okrivljenom uputiti poziv radi saslušanja, ali

mu ujedno može i omogućiti da odbranu iznese tako što će sudu dostaviti pisanu odbranu. Time se na strani okrivljenog stvara mogućnost izbora na koji način će se, ukoliko to namerava, izjasniti na navode iz zahteva za pokretanje prekršajnog postupka - da li će pristupiti pred sud ili će dostaviti pisanu odbranu.

IZNOŠENJE ODBRANE SASLUŠANJEM

Saslušanje okrivljenog neposredno pred sudom, ne predstavlja procesnu radnju do koje nužno mora doći u prekršajnom postupku. Ono se određuje ako je sud ocenio da je saslušanje okrivljenog u postupku neophodno, što bi značilo da se činjenično stanje ne može utvrditi bez saslušanja okrivljenog. Kako se za izvođenje ove procesne radnje sud opredeljuje jer se bez saslušanja okrivljenog ne može doneti pravilna odluka, ovo je situacija kada se prema okrivljenom, ukoliko se ispune uslovi propisani Zakonom o prekršajima, najčešće primenjuje mera prinudnog dovođenja. Ako sud namerava da se koristi pomenutom merom, prema članu 187. stav 6. Zakona o prekršajima, okrivljenog u pozivu mora upozoriti da će u slučaju neodazivanja po pozivu biti doveden. Za izdavanje naredbe za dovođenje okrivljenog potrebno je da se ispune i procesne pretpostavke propisane članom 188. stav 1. Zakona o prekršajima: da se uredno pozvani okrivljeni ne odazove pozivu a svoj izostanak ne opravda ili ako se nije moglo izvršiti uredno dostavljanje poziva, a iz okolnosti očigledno proizlazi da okrivljeni izbegava prijem poziva. Izuzetno, sud će narediti njegovo dovođenje ako se činjenično stanje na drugi način ne bi moglo potpuno i pravilno utvrditi. Dakle pored ocene suda da se bez izvođenja procesne radnje saslušanja okrivljenog činjenično stanje ne može utvrditi, i upozorenja u pozivu da će, ukoliko se ne odazove po pozivu suda biti doveden, za izdavanje naredbe za dovođenje okrivljenog potrebno je da se ispuni još jedan od dva alternativno propisana uslova.

Okrivljeni odbranu iznosi pred sudom koji vodi postupak, međutim, prema odredbi člana 204. Zakona o prekršajima, ako sud koji vodi postupak nije sud na čijem području okrivljeni ima prebivalište ili boravište, sud koji vodi postupak, može sudu na čijem području okrivljeni ima prebivalište ili boravište uputiti zahtev da sasluša okrivljenog, i ovo je česta praksa u postupanju prekršajnih sudova. S tim u vezi, važno je reći da se u praksi sporadično viđaju slučajevi da se okrivljeni, kada pristupi pred zamoljeni sud, pita da li želi pred tim sudom, a ne sudom koji vodi postupak da se izjasni na navode iz zahteva, za šta ne postoji zakonski osnov. Kada je u pitanju saslušanje pred zamoljenim sudom, u praksi se događa da se zamoljenom sudu od stra-

2) Zakonik o krivičnom postupku ("Službeni glasnik RS", br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14)

ne suda koji vodi prekršajni postupak ne dostave dokazi koji su uz zahtev priloženi, a da okrivljeni zatraži da se pre saslušanja upozna sa njihovom sadržinom, te da to bude razlog zbog čega ne dođe do njegovog saslušanja.

Zakon o prekršajima sadrži i odredbe o načinu saslušanja okrivljenog i pravima na koja se okrivljeni tom prilikom mora poučiti, a sa aspekta prakse, značajna je obaveza propisana u već pomenutom članu 93. stav 1. Zakona o prekršajima, prvenstveno obaveza da se okrivljenom pre donošenja odluke mora dati mogućnost da se izjasni o činjenicama i dokazima koji ga terete. Ostvarivanje ovog prava obezbeđuje se pozivanjem okrivljenog da pristupi pred sud, a ukoliko se okrivljeni po pozivu i odazove predočavanjem sadržine dokaza koji ga terete. Događa se da sudovi ovo propuste, naročito kada su u pitanju dokazi do kojih se dođe nakon saslušanja okrivljenog, što je posledica činjenice da se u prekršajnom postupku retko određuje održavanje pretresa, i ovo je, po žalbenim navodima vodilo ukidanju odluka.

Osim što okrivljeni ima pravo da iznese odbranu, ima pravo i da je dopuni i menja tokom postupka, ali ima pravo i da ne odgovara na postavljeno pitanje ili pitanja. U tom slučaju, odredba člana 200. stav 10. Zakona o prekršajima, sudu nalaže da okrivljenog pouči da time može otežati prikupljanje dokaza za svoju odbranu („odbrana ćutanjem”). Zbog ovakvog izjašnjavanja okrivljenog, okrivljeni se ne može sankcionisati, on zadržava sva procesna prava koja ima po odredbama Zakona o prekršajima, kao i okrivljeni koji je u pogledu iznošenja odbrane aktivno učestvovao u postupku.

Kao što je već pomenuto, u prekršajnom postupku nije obavezno održavanje pretresa i prema odredbi člana 239. stav 1. Zakona o prekršajima, pretres se određuje kada sud oceni da je to potrebno radi pravilnog i potpunog utvrđivanja činjeničnog stanja. Ukoliko se sud odlučio za to da održi pretres, u pozivu za pretres koji okrivljenom dostavlja okrivljenog će, prema stavu 2. ovog člana Zakona o prekršajima, upozoriti da će se u slučaju neodazivanja po pozivu narediti njegovo dovođenje. Ukoliko okrivljeni pristupi po pozivu, određuje se njegovo saslušanje, koje sledi odmah nakon iznošenja sadržine zahteva za pokretanje prekršajnog postupka, a u suprotnom, odredba člana 239. stav 4. Zakona o prekršajima nalaže odlaganje pretresa ukoliko na pretres ne dođe uredno pozvani okrivljeni i svoj izostanak ne opravda, s tim što se članom 240. stav 1. Zakona o prekršajima, dopušta izuzetak, a to je da sud može odlučiti da se pretres održi u odsustvu okrivljenog koji je uredno pozvan ako je saslušan, a nađe da njegovo prisustvo nije neophodno za pravilno utvrđivanje činjeničnog stanja.

IZNOŠENJE ODBRANE PISANIM PUTEM

Odredbom člana 203. Zakona o prekršajima propisano je da sud, ako nađe da neposredno usmeno saslušanje nije potrebno s obzirom na značaj prekršaja i podatke kojima raspolaže, može u pozivu poučiti okrivljenog da svoju odbranu da u pisanoj formi. Okrivljeni može svoju odbranu dati u pisanoj formi ili se lično javiti da usmeno bude saslušan.

Omogućavanjem da se na ovaj način okrivljeni izjasni u pogledu bitnih obeležja prekršaja ne dira se u njegovo pravo da se na ista izjasni neposredno pred sudom, jer okrivljeni ovo pravo u svakom slučaju zadržava, a isto tako, ni sud nije u obavezi da u slučaju kada saslušanje okrivljenog nije nužno radi potpunog i pravilnog utvrđivanja činjeničnog stanja okrivljenom omogućiti da iznese odbranu dostavljanjem pisane odbrane, tim pre što okrivljeni, kako je već navedeno, iako mu je ovo omogućeno, zadržava pravo da bude saslušan pred sudom. Sudovi i okrivljeni često koriste ovu mogućnost, koja značajno doprinosi efikasnosti postupka. Nema razloga da se pisana odbrana okrivljenog ne uzme u obzir čak i kada okrivljenom od strane suda nije omogućeno da se na ovaj način izjasni o svim bitnim činjenicama, ukoliko je njen kvalitet takav da isključuje potrebu za saslušanjem okrivljenog.

S obzirom na različite situacije u praksi, treba napomenuti da se pisanom odbranom okrivljenog ne može smatrati odbrana koju je sačinio njegov branilac. Podnesak koji je sudu predat ili upućen kao pisana odbrana okrivljenog, koji je sačinjen od strane branioca okrivljenog, može se smatrati pisanom odbranom okrivljenog samo u slučaju da se sa njenom sadržinom saglasio i sam okrivljeni, svojim potpisom na tom podnesku. Okrivljenom se na nedvosmislen način u pozivu moraju predočiti posledice njegovog neodazivanja po pozivu, što znači da se u pozivu za okrivljenog ne može navesti da se poziva da pristupi radi saslušanja uz upozorenje da će, ukoliko se ne odazove po pozivu i izostanak ne opravda biti doveden, uz istovremeno upozorenje da će odluka biti doneta bez njegovog saslušanja ukoliko se ne odazove po pozivu i svoj izostanak ne opravda. Treba reći da ocena suda na početku postupka - da mu je radi utvrđivanja činjeničnog stanja saslušanje okrivljenog neophodno, nije nepromenljiva. U praksi se nailazi na predmete gde je sud istrajavao u pozivanju okrivljenog radi saslušanja, te odustajao od ove procesne radnje, iako je saslušanje okrivljenog bilo nužno, dostavljajući mu poziv kojim mu omogućava da se na okolnosti iz zahteva izjasni iznošenjem pisane odbrane uz predočavanje da će se odluka doneti bez njegovog saslušanja, ukoliko se

ne odazove po pozivu a svoj izostanak ne opravda i u roku koji mu je ostavljen ne da pisanu odbranu. Naravno, ako je sud najpre opravdano zaključio da je saslušanje okrivljenog neophodno, nije smetnja da tokom postupka odustane od izvođenja ove procesne radnje i na dalje postupka kao da saslušanje okrivljenog nije nužno, međutim, donošenje pravilne odluke pretpostavlja da sud na drugi način tj. na osnovu drugih dokaza utvrdi činjenice u pogledu kojih je najpre ocenio da se bez saslušanja okrivljenog ne mogu utvrditi.

Zakon o prekršajima poznaje i jednu situaciju kada je iznošenje odbrane dostavljanjem pisane odbrane ostavljeno na volju okrivljenom. To je slučaj kada do prekršajnog postupka dolazi inicijativom okrivljenog, tačnije, kada lice kome je izdat prekršajni nalog ne prihvata svoju odgovornost za prekršaj i zahteva sudsko odlučivanje o prekršajnom nalogu. Odredbom člana 174. stav 4. Zakona o prekršajima propisano je da ako okrivljeni sudu dostavi zahtev za sudsko odlučivanje putem pošte, uz potpisan prekršajni nalog može priložiti i svoju pisanu odbranu i dostaviti ili predložiti dokaze. Specifično je to da ovo pravo pripada samo okrivljenom koji sudu zahtev za sudsko odlučivanje dostavi putem pošte. Za očekivati je da je intencija zakonodavca bila da se pre svega licima koja zahtevaju sudsko odlučivanje o izdatom prekršajnom nalogu, a ne borave na području suda koji je nadležan da odlučuje o podnetom zahtevu, omogući da se postupak sprovede sa što manje troškova, a ne čini se da ima razloga da se ovo pravo isključi kada su u pitanju okrivljeni koji neposredno sudu podnose zahtev za sudsko odlučivanje, pre svega iz razloga što ovo može doprineti efikasnosti postupka, posebno imajući u vidu odredbu člana 174. stav 5. Zakona o prekršajima. Sud ima obavezu da pozove organ koji je izdao prekršajni nalog da se u roku od osam dana izjasni i dostavi ili predloži dokaze o učinjenom prekršaju, te nije nemoguće da, ukoliko i okrivljeni dostavi svoju pisanu odbranu u ovoj fazi postupka, sud odmah po pokretanju prekršajnog postupka dođe do dovoljno činjenične građe za odlučivanje.

Iznošenje odbrane okrivljenog na ovaj način, ima i neke nedostatke. Oni su pre svega posledica neukosti okrivljenih koji po pravilu sami sastavljaju pisanu odbranu. Iz navoda njihovih odbrana često izostanu okolnosti koje su sudu bitne za odmeravanje kazne kod prekršaja za koje je kazna propisana u rasponu, prvenstveno okolnosti koje se odnose na njihove lične i imovinske prilike. Dobar primer da se ovo prevaziđe viđa se u predmetima u kojima postoje, moglo bi se reći formulari, naslovljeni kao pisana odbrana okrivljenog, sa rubrikama vezanim za podatke za koje se okrivljeni pita kada se prvi put sasluša, a koji su propisani odredbom člana 200. stav 5. Zakona o prekršajima, iza kojih sledi deo predviđen za izjašnjavanje na činjenični opis radnje izvršenja prekršaja iz podnetog zahteva za pokretanje prekršajnog postupka. Ovi formulari su dostavljani okrivljenima uz poziv i zahtev za pokretanje prekršajnog

postupka, okrivljeni su ih popunili i vratili sudu kao svoju pisanu odbranu. Neukost stranaka često je problem i kada je u pitanju izjašnjenje na same okolnosti prekršaja koji je predmet podnetog zahteva. Događa se, da se okrivljeni ne izjasne na neke okolnosti koje su sudu značajne za odlučivanje, ili da pak pomenu neke okolnosti koje sudu mogu biti od značaja, a na iste se ne izjasne u meri u kojoj je sudu to potrebno za donošenje pravilne odluke, ili da neki navodi iz odbrane ne budu potpuno jasni. Donošenje pravilne odluke podrazumevalo bi da se ono što je sporno raspravi, te iako je okrivljeni dostavio pisanu odbranu, ove situacije nalažu saslušanje okrivljenog.

DONOŠENJE ODLUKE BEZ SASLUŠANJA OKRIVLJENOG

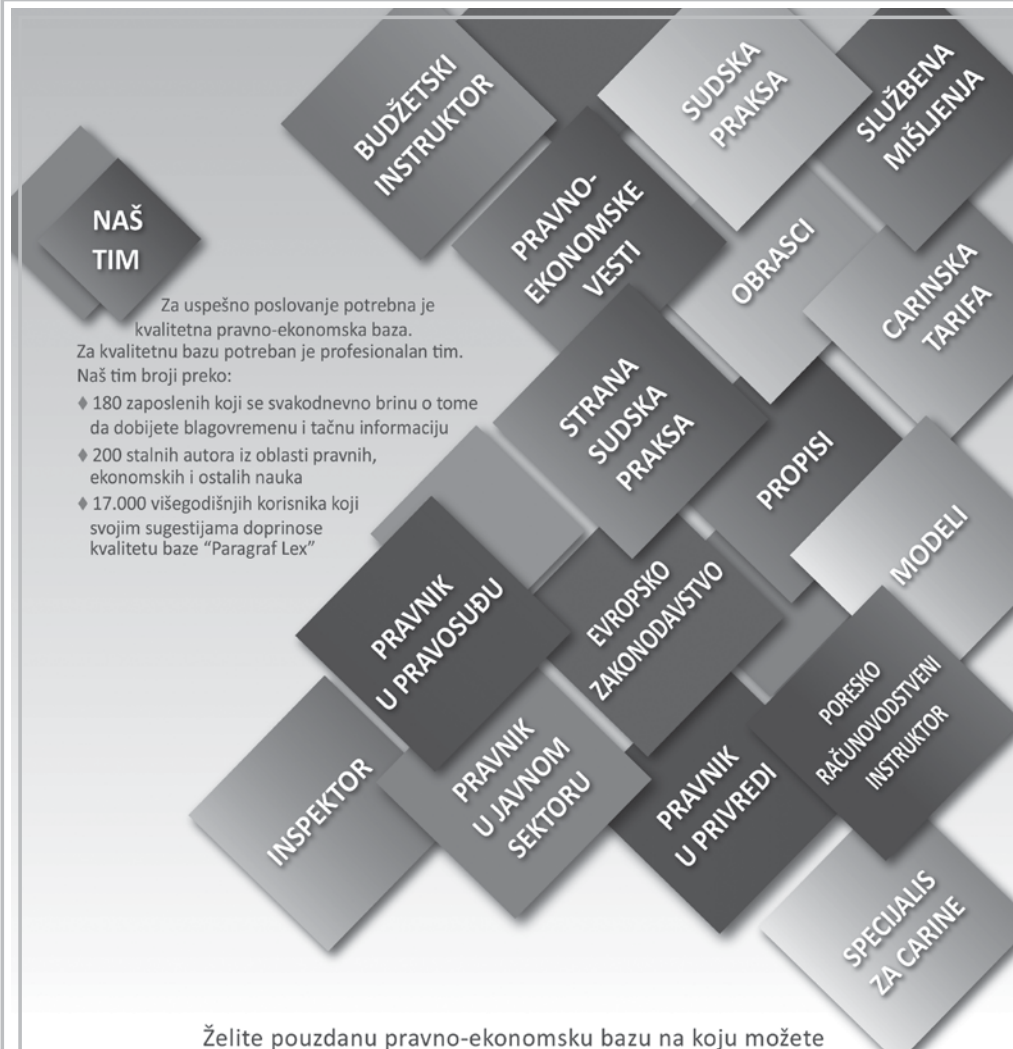
Zakon o prekršajima dopušta da se u prekršajnom postupku donese odluka i bez saslušanja okrivljenog, u već citiranoj odredbi člana 93. stav 3. Zakona o prekršajima. Prema ovoj odredbi odluka se može doneti i bez saslušanja okrivljenog, ako uredno pozvani okrivljeni ne dođe i ne opravda svoj izostanak ili u određenom roku ne da pisanu odbranu, a njegovo saslušanje nije nužno za utvrđivanje činjenica koje su od važnosti za donošenje zakonite odluke. S tim u vezi treba ukazati i na odredbu člana 187. stav 7. Zakona o prekršajima koja propisuje da će se okrivljeni u pozivu upozoriti da će u slučaju neodazivanja odluka biti doneta bez njegovog saslušanja, ako za utvrđivanje činjeničnog stanja njegovo prisustvo nije neophodno. Dakle, odluka bez saslušanja okrivljenog u prekršajnom postupku može se doneti kada njegovo prisustvo nije neophodno radi utvrđivanja činjeničnog stanja, pod uslovom da je uredno pozvan, da je u pozivu upozoren na posledice svog propuštanja, i da se nije odazvao po pozivu, a izostanak nije opravdao i nije dao pisanu odbranu, ako mu je to omogućeno. S obzirom na žalbene navode na koje se nailazi po žalbama na odluke koje su donete bez saslušanja okrivljenog, treba reći da se zakonskim rešenjem da se odluka u prekršajnom postupku može doneti i bez saslušanja okrivljenog ne onemogućava niti isključuje korišćenje prava na iznošenje odbrane okrivljenom. Kao što se vidi iz napred navedenih odredaba, donošenje odluke bez saslušanja okrivljenog moguće je samo kada saslušanje okrivljenog nije nužno za utvrđivanje činjeničnog stanja, pod uslovom da je okrivljenom data mogućnost da se koristi pravom na iznošenje odbrane, i da to okrivljeni neopravdano nije učinio.

Jedna kategorija lica protiv kojih se vodi prekršajni postupak prema odredbama Zakona o prekršajima uživa naročitu zaštitu, a reč je o maloletnim licima protiv kojih se vodi prekršajni postupak. Kazneno-procesno pravo uopšte, pa i prekršajno pravo predviđa posebne odredbe koje se odnose na maloletne učinioce kaznenih dela, a Zakon o prekršajima u članu 291. stav 2. propisuje i shodnu primenu odredaba

Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivično-pravnoj zaštiti maloletnih lica³⁾, ukoliko nisu u suprotnosti sa njegovim odredbama. Iako Zakon o prekršajima ne pominje mogućnost da se u prekršajnom postupku maloletnik protiv kog je podnet zahtev za pokretanje prekršajnog postupka na bitne činjenice izjasni dostavljanjem pisane odbrane, kao načina izjašnjavanja okrivljenog na ono za šta se tereti zahtevom za pokretanje prekršajnog postupka svojstven samo prekršajnom postupku, specifičnosti postupka

protiv maloletnika koji se terete za izvršenje prekršaja ne dopuštaju mogućnost da se oni na ovaj način izjasne na činjenice koje su značajne za donošenje odluke. Sledi i da se u prekršajnom postupku koji se vodi protiv maloletnika odluka ne bi mogla doneti bez njegovog saslušanja, što znači da je u postupcima koji se vode prema maloletnicima njihovo saslušanje bez izuzetka, obavezno. •

3) Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica ("Službeni glasnik RS", br. 85/05)

NAŠ TIM

Za uspešno poslovanje potrebna je kvalitetna pravno-ekonomska baza. Za kvalitetnu bazu potreban je profesionalan tim. Naš tim broji preko:

- ◆ 180 zaposlenih koji se svakodnevno brinu o tome da dobijete blagovremenu i tačnu informaciju
- ◆ 200 stalnih autora iz oblasti pravnih, ekonomskih i ostalih nauka
- ◆ 17.000 višegodišnjih korisnika koji svojim sugestijama doprinose kvalitetu baze "Paragraf Lex"

Želite pouzdanu pravno-ekonomsku bazu na koju možete da se oslonite i koja će Vam ponuditi stručne tekstove, pronaći odgovore i biti Vaš virtuelni saradnik?

IMAMO REŠENJE ZA VAS!

 Paragraf Lex
PRAVNA BAZA

www.paragraf.rs

VREDNOST PREDMETA SPORA KADA SE TUŽBENIM ZAHTEVOM TRAŽI UTVRĐENJE PRAVA SVOJINE NA NEPOKRETNOSTIMA I REVIZIJSKI CENZUS

Vladimir Vrhovšek, sudija Višeg suda u Beogradu

*Petar Banovac, sudijski pomoćnik
Višeg suda u Beogradu*

Tužba je podnesak (član 98. stav 1. ZPP). Tužba, kao podnesak mora da bude razumljiva, da sadrži sve ono što je potrebno da bi se po tužbi moglo postupiti, a naročito: označenje suda, ime i prezime, poslovno ime privrednog društva ili drugog subjekta, prebivalište ili boravište, odnosno sedište stranaka, njihovih zakonskih zastupnika i punomoćnika ako ih imaju, predmet spora, sadržinu izjave i potpis podnosioca (član 98. stav 3. ZPP). Međutim, tužba, pored navedenih podataka, koje mora da sadrži svaki podnesak, mora da sadrži i vrednost predmeta spora (član 192. stav 1. ZPP). Vrednost predmeta spora je bitan element tužbe iz razloga, što je za utvrđivanje stvarne nadležnosti suda, prava na izjavljivanje revizije i u drugim slučajevima propisanim ZPP merodavna vrednost predmeta spora. Kao vrednost predmeta spora uzima se samo vrednost glavnog zahteva (član 28. stav 1. ZPP), uz napomenu da se kamate, ugovorna kazna i ostala sporedna traženja, kao i troškovi postupka ne uzimaju u obzir ako ne čine glavni zahtev (član 28. stav 2. ZPP).

U ovom radu, baziraćemo se, kako i sam naslov rada kaže, na vrednosti predmeta spora kada se tužbenim zahtevom traži utvrđenje prava svojine na nepokretnostima i slučajevima koji se po tom pitanju javljaju u praksi, a upravo po pitanju revizijskog cenzusa.

Dakle, ako se tužbenim zahtevom traži utvrđenje prava svojine na nepokretnostima, vrednost predmeta spora se određuje prema tržišnoj vrednosti nepokretnosti ili njenog dela (član 31. stav 1. ZPP). Ako se dakle, tužbeni zahtev ne odnosi na novčani iznos, merodavna je vrednost predmeta spora koju je tužilac označio u tužbi (član 33. stav 2. ZPP). Navedeno, upućuje na to da tužilac sam raspolaže svojim pravom na izjavljivanje revizije, odnosno da li će imati pravo na reviziju ili ne. Može se reći da, opredeljujući vrednost predmeta spora (ukoliko se tužbeni zahtev ne odnosi na novčani iznos), tužilac određuje ekonomski značaj koji za njega ima dobro koje je predmet tražene sudske zaštite. Međutim, u slučaju da tužilac očigledno suviše visoko ili suviše nisko označi vrednost predmeta spora, sud će, najkasnije na pripremnom ročištu, a ako pripremno ročište nije održano onda na glavnoj raspravi, pre početka raspravljanja o glavnoj stvari, brzo i na pogodan način da proveri tačnost označene vrednosti i utvrdi vrednost predmeta spora (član 33. stav 3. ZPP). Zašto je to tako, pa upravo iz razloga što sudovi u parničnom postupku sude u granicama svoje stvarne nadležnosti propisane zakonom (član 27. ZPP), a vrednost predmeta spora je upravo merodavna za pravo na izjavljivanje revizije. Pored ovoga, navedeno ovlašćenje suda može se posmatrati i kao sredstvo spre-

čavanja eventualne zloupotrebe procesnih ovlašćenja, i to pre svega tužioca. Naime, neograničena sloboda tužioca u pogledu raspolaganja vrednošću predmeta spora vodila bi tome da tužilac može, tendencioznim opredeljivanjem vrednosti predmeta spora na, primera radi, 1 dinar, izbeći obavezu plaćanja sudske takse koju bi inače bio dužan da plati, da je opredelio tržišnu vrednost prava čiju zaštitu traži. Time bi takođe uskratio i eventualnog punomoćnika protivne stranke iz reda advokata za adekvatnu nagradu koja bi mu po advokatskoj tarifi pripala. Suprotno tome, opredeljujući previsoku vrednost predmeta spora, tužilac bi mogao da isходи (i za sebe i za protivnu stranku) pravo na izjavljivanje revizije koje mu inače ne bi pripadalo, i na taj način izigra intenciju zakonodavca da revizija bude dozvoljena kao vanredni pravni lek u sporovima čiji je predmet imovina velike vrednosti (osim slučajeva u kojima je revizija uvek dozvoljena, bez obzira na vrednost spora).

Revizija je dozvoljena u imovinskopравnim sporovima ako vrednost predmeta spora prelazi dinarsku protivvrednost od 40.000 evra po srednjem kursu Narodne banke Srbije na dan podnošenja tužbe (član 403. stav 3. ZPP).

Viši sud u prvom stepenu sudi u građanskopravnim sporovima kad vrednost predmeta spora omogućuje izjavljivanje revizije (član 23. stav 1. tačka 7. Zakona o uređenju sudova). Kako je revizijski cenzus smanjen sa 100.000,00 evra po srednjem kursu NBS na dan podnošenja tužbe (član 403. stav 3. ZPP „Sl. glasnik RS”, br. 72/2011 od 28. septembra 2011. godine) na pomenuti iznos od 40.000,00 evra po srednjem kursu NBS, to se osnovni sudovi oglašavaju stvarno nenadležnim za postupanje u predmetima u kojima revizijski cenzus prelazi iznos od 40.000,00 evra, jer osnovni sudovi, iako su odredbama Zakona o uređenju sudova nadležni da sude u građanskopravnim sporovima, nisu nadležni da sude u građanskopravnim sporovima kad vrednost predmeta spora omogućuje izjavljivanje revizije (član 22. stav 2. Zakona o uređenju sudova).

Smanjenje revizijskog cenzusa, dovelo je do toga da viši sudovi budu dodatno opterećeni velikim brojem predmeta.

Učinjen je pokušaj da se navedena posledica umanjí - da viši sudovi ne budu opterećeni velikim brojem predmeta (a uzrok velikom broju predmeta je upravo pomenuto smanjenje revizijskog cenzusa), tako što je Odredbama izmene 55/2014 koje nisu integrisane u tekst važećeg ZPP i to odredbama „Član 23. st. 1, 2. i 3. propisano da Postupak koji je započet po Zakonu o parničnom postupku („Službeni glasnik RS”, br. 72/11, 49/13 - US i 74/13 - US), a nije okončan pre stupanja na snagu ovog zakona sprovede se po odredbama ovog zakona (stav 1), Prvostepeni postupci započeti pred osnovnim sudovima u kojima vrednost predmeta spora omogućuje izjavljivanje revizije prema odredbama ovog zakona, okončaće se pred tim sudovima (stav 2) i Revizija je dozvoljena u svim postupcima u kojima vrednost predmeta spora pobijenog dela prelazi dinarsku protivvrednost od 40.000 evra, odnosno 100.000 evra u privrednim sporovima, po srednjem kursu Narodne banke

Srbije na dan podnošenja tužbe, a koji nisu pravnosnažno rešeni do dana stupanja na snagu ovog zakona (stav 3).

Međutim, ni učinjeni pokušaj nije doveo do željenog cilja - da viši sud u prvom stepenu između ostalog bude manje opterećen brojem predmeta, u kojima se osnovni sudovi oglašavaju stvarno nenadležnim usled smanjenog revizijskog cenzusa, uz pozivanje na to da osnovni sudovi nisu nadležni da sude u građanskopravnim sporovima kad vrednost predmeta spora omogućuje izjavljivanje revizije, istovremeno prenebređavajući citirane odredbe izmene 55/2014 koje nisu integrisane u tekst važećeg ZPP.

Valja posebno napomenuti da se osnovni sudovi najčešće oglašavaju stvarno nenadležnim za postupanje po tužbenim zahtevima, kojima se traži utvrđenje prava svojine na nepokretnostima.

Po našem mišljenju, navedeno osnovni sudovi čine na način suprotan Zakonu o parničnom postupku, a na to ukazuje i primer iz sudske prakse koja sledi:

Tužilja je podnela Prvom osnovnom sudu u Beogradu tužbu protiv tuženog, radi utvrđenja prava svojine po osnovu sticanja radom u toku trajanja zajednice života u braku sa ovde tuženim. Tužbenim zahtevom tražila je da sud presudom utvrdi da je tužilja vlasnik 1/2 idealnog dela nepokretnosti - trosobnog stana br. 2 u prizemlju, ul. Radivoja Markovića br. 8. u Beogradu, površine 81 m², na kat. parc. 1482/2, upisan u LN 1620, KO Mirijevo, što bi tuženi bio dužan da prizna i trpi da tužilja svoja prava upiše u javne knjige, kada se za to steknu uslovi. Kao vrednost predmeta spora označila je iznos u visini od 1.000.000,00 dinara.

Prvi osnovni sud u Beogradu je doneo rešenje P 7316/17 od 18.05.2017. godine, kojim se oglasio stvarno nenadležnim za postupanje u ovoj pravnoj stvari i odredio da se spisi predmeta dostave Višem sudu u Beogradu, kao stvarno i mesno nadležnom.

Prvi osnovni sud u Beogradu je u napred navedenom rešenju P 7316/17 od 18.05.2017. godine između ostalog naveo da se pomenuti sud oglasio stvarno nenadležnim jer je našao da stvarna vrednost predmeta spora očigledno prelazi revizijski cenzus iz člana 403. stav 3. ZPP. Dakle, Prvi osnovni sud u Beogradu nije vrednost predmeta spora proverio na brz i pogodan način u smislu člana 33. stav 3. ZPP, već je svoju pomenutu odluku zasnovano na tome da stvarna vrednost predmeta spora očigledno prelazi revizijski cenzus.

Viši sud u Beogradu, imajući u vidu navedeno, nije prihvatio stvarnu nadležnost za postupanje po navedenoj tužbi tužilje, a koju je tužilja kako je već konstatovano podigla kod Prvog osnovnog suda i Viši sud u Beogradu je stoga izazvao sukob nadležnosti.

Za razliku od Prvog osnovnog suda u Beogradu, Viši sud u Beogradu je pre izazivanja navedenog sukoba nadležnosti pristupio utvrđivanju stvarne vrednosti predmeta spora i to u smislu odredbe člana 33. stav 3. ZPP.

Naime, Viši sud u Beogradu je rešenjem 9 P 3232/17 od 03.07.2017. godine, utvrdio da vrednost predmeta spora u ovom konkretnom slučaju ne prelazi revizijski cenzus, a u postupku utvrđivanja stvarne vrednosti predmeta spora u smislu odredbe člana 33. stav 3. ZPP, Viši sud u Beogradu je izvršio uvid u internet stranicu Direkcije za građevinsko zemljište i izgradnju Beograda JP i vizuelnom identifikacijom utvrdio da kat. parc. 1482/2 KO Mirijevo pripada trećoj zoni u smislu člana 3. Odluke o određivanju zona na teritoriji grada Beograda („Sl. gl. RS”, br. 72/2011 i dr.). Dalje, Viši sud u Beogradu je konstatovao da je odredbom člana 3. Odluke o utvrđivanju prosečnih cena kvadratnog metra odgovarajućih nepokretnosti na teritoriji grada Beograda za utvrđivanje poreza na imovinu za 2017. godinu („Sl. list grada Beograda”, br. 113/2016), propisano da prosečna cena kvadratnog metra stana u trećoj zoni iznosi 95.450,00 dinara, te da iz navedenog sledi da prosečna vrednost stana površine 81 m² u trećoj zoni iznosi 7.731.450,00 dinara. Kako se tužbenim zahtevom pretenduje na 1/2 idealnog dela stana pomenutog stana od 81 m², a koji se nalazi u navedenoj trećoj zoni, to je Viši sud u Beogradu na brz i pogodan način utvrdio da stvarna vrednost predmeta spora jeste 3.865.725,00 dinara odnosno da ne prelazi revizijski cenzus.

Apelacioni sud u Beogradu je odlučujući o sukobu nadležnosti između Prvog osnovnog suda u Beogradu i Višeg suda u Beogradu dana 14.09.2017. godine doneo rešenje R 200/17, kojim je odlučio da je za suđenje u pomenutoj pravnoj stvari nadležan Prvi osnovni sud u Beogradu. Apelacioni sud u Beogradu je u pomenutom rešenju R 200/17 od 14.09.2017. godine, između ostalog ukazao na to da iako je Prvi osnovni sud u Beogradu pravilno ocenio da vrednost predmeta spora nije pravilno određena, nije istu proverio na pogodan način u smislu odredbe člana 33. stav 3. ZPP, već je na osnovu subjektivne procene zaključio da vrednost predmeta spora prelazi revizijski cenzus iz člana 403. stav 3. ZPP. Nasuprot tome, Viši sud u Beogradu je pravilno rešenjem 9 P 3232/17 od 03.07.2017. godine u skladu sa odredbom člana 33. stav 3. ZPP, na osnovu objektivnih kriterijuma - lokacije i površine predmetnog stana, obima tužbenog zahteva, kao i Odluke grada Beograda o određivanju zona na teritoriji grada Beograda, Odluke o utvrđivanju prosečnih cena kvadratnog metra odgovarajućih nepokretnosti na teritoriji grada Beograda za utvrđivanje poreza na imovinu za 2017. godinu i uvidom u internet stranicu Direkcije za građevinsko zemljište i izgradnju Beograda JP, utvrdio vrednost predmeta spora od 3.865.725,00 dinara, koji ne prelazi revizijski cenzus i ne omogućava izjavljivanje revizije. Imajući u vidu izloženo, Prvi osnovni sud u Beogradu nije na pogodan način utvrdio tržišnu vrednost predmetne nepokretnosti, saglasno odredbi člana 33. stav 3. ZPP, a oko koje se nepokretnosti parnične stranke spore i koja bi vrednost eventualno omogućavala izjavljivanje revizije, te je saglasno svemu navedenom za suđenje u navedenoj pravnoj stvari nadležan

Prvi osnovni sud u Beogradu u smislu odredaba člana 22. stav 1. ZPP i 22. stav 2. Zakona o uređenju sudova.

Po mišljenju autora, još jedan problem koji bi valjalo razmotriti jeste učestala praksa osnovnih sudova da se postupajući u smislu odredbe čl. 33. st. 3. ZPP, posebnim rešenjem ili čak u formi dopisa nalaže tužiocu da opredeli „stvarnu” vrednost predmeta spora. Stoji da je odredbom čl. 33. st. 3. ZPP propisano ovlašćenje prvostepenog suda da „brzo i na pogodan način” ispita pravilnost označene vrednosti predmeta spora. Premda zakon ne razrađuje dalje sadržinu ovog pravnog standarda niti sadrži druge odrednice koje bi odgonetnule o kakvoj se proveru radi, mišljenje autora jeste da se svakako ne radi o ovlašćenju suda da stranci naloži da drugačije disponira svojim zahtevom. Određivanje vrednosti predmeta spora spada u napred pomenuto procesno raspolaganje tužioca i isključivo je u domenu njegove dispozicije. Sud je, u smislu odredbe čl. 33. st. 3. ZPP ovlašćen i dužan da kontroliše označenje vrednosti predmeta spora (baš kao što je dužan i da spreči nedozvoljena procesna raspolaganja i zloupotrebu procesnih prava) ali ne može nalagati tužiocu kako će raspolagati svojim zahtevom, jer bi se to moglo uporediti sa nalogom tužiocu da, primera radi, povuče tužbu. Na ovakvo stanovište ukazuje i rešenje Apelacionog suda u Beogradu R 90/15 od 10.06.2015. godine.

Dakle, kada se ima sve navedeno, a i to da odredbama izmene 55/2014 koje nisu integrisane u tekst važećeg ZPP nije postignut željeni cilj - da se izbegnu pomenute situacije i kako osnovni sudovi, postupajući na opisani način pokušavaju odbiti da sude u predmetima u kojima su nadležni, a što je svakako protivno odredbi člana 2. stav 2. ZPP, kojom je propisano da sud ne može da odbije odlučivanje o zahtevu za koji je nadležan, potrebno je pokrenuti inicijativu za izmenu važećih zakonskih odredaba koje se odnose na revizijski cenzus, uz napomenu da se visina revizijskog cenzusa od 40.000,00 evra u dinarskoj protivvrednosti po srednjem kursu NBS na dan podnošenja tužbe ne mora menjati (povisiti), već da se decidno odredi da je nadležnost osnovnog suda do 100.000,00 evra, a da je preko navedenog iznosa od 100.000,00 evra nadležan prvi stepen višeg suda. Navedeno bi naime, dovelo do smanjenja ili potpunog nestanka opisanih situacija, zatim do smanjenja broja predmeta, kojim je opterećen viši sud prvog stepena (jer isti saglasno odredbama člana 23. stav 1. tačka 7. Zakona o uređenju sudova jedini sudi u građanskopravnim sporovima kad vrednost predmeta spora omogućuje izjavljivanje revizije), zatim mogućnosti da stranke i u predmetima u kojima osnovni sudovi sude u prvom stepenu izjave reviziju protiv pravnosnažne presude donete u drugom stepenu, kao i do sprečavanja odugovlačenja sa postupkom (rešavanje sukoba nadležnosti u smislu odredaba člana 22. stav 1. ZPP). Podsećanja radi odredbom člana 10. stav 2. ZPP, propisano je između ostalog da je sud dužan da postupak sprovede bez odugovlačenja, a upravo izazivanje sukoba u slučaju postojanja pomenutih situacija dovodi do odugovlačenja sa postupkom, a predloženom izmenom navedeno (odugovlačenje) bi se svakako izbeglo. •

PRAVO DA SE NE DOPRINOSI SOPSTVENOJ INKRIMINACIJI U PRAKSI EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Ivana Stojilković

Viši tužilački saradnik

Drugo osnovno javno tužilaštvo u Beogradu

Članak je preuzet iz Časopisa za sudije, advokate, tužioce i ostale pravosudne profesije „Pravnik u pravosuđu“ u izdanju Paragrafa.

I Uvod

Pravo na pravično suđenje predstavlja temeljno procesno načelo, a u okviru njega centralno mesto zauzima pravo na odbranu, čijom realizacijom okrivljeni dobija šansu da se suprotstavi optužbi i eventualno izbegne krivičnu odgovornost i propisano je članom 6. Konvencije Evropskog suda za ljudska prava¹⁾ (u daljem tekstu: *Konvencija*) koje glasi:

„Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona. Presuda se izriče javno, ali se štampa i javnost se može isključiti sa celog ili sa dela suđenja u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, kada to zahtevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranaka, ili u meri koja je, po mišljenju suda, nužno potrebna u posebnim okolnostima kada bi javnost mogla da naškodi interesima pravde.

Svako ko je optužen za krivično delo smatraće se nevinim sve dok se ne dokaže njegova krivica na osnovu zakona.

Svako ko je optužen za krivično delo ima sledeća minimalna prava:

- da u najkraćem mogućem roku, detaljno i na jeziku koji razume, bude obavešten o prirodi i razlozima za optužbu protiv njega;
- da ima dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane;
- da se brani lično ili putem branioca koga sam izabere ili ako nema dovoljno sredstava da plati za pravnu pomoć, da ovu pomoć dobije besplatno kada interesi pravde to zahtevaju;
- da ispituje svedoke protiv sebe ili da postigne da se oni ispituju i da se obezbedi prisustvo i saslušanje svedoka u njegovu korist pod istim uslovima koji važe za one koji svedoče protiv njega;
- da dobije besplatnu pomoć prevodioca ako ne razume ili ne govori jezik koji se upotrebljava na sudu.”

Iako član 6. Konvencije ne pominje izričito, pravo okrivljenog na odbranu ćutanjem i pravo da se ne inkriminiše su uopšteno priznati međunarodni standardi, a garancije prava na odbranu sadržane su ne samo u ustavu i zakoni-

1) Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, u daljem tekstu: Konvencija.

ma kao domaćim izvorima prava, već i u međunarodnim pravnim aktima.

Obrada ove teme ima za cilj sagledavanje prava na odbranu okrivljenog da se brani ćutanjem u okviru poreskog postupka kroz, pre svega, analizu sadržine prava na odbranu ćutanjem, kao jednog od garancija prava i sloboda okrivljenog u postupku. U uvodu članka razmotrićemo i ustavnu i zakonsku regulativu prava na odbranu ćutanjem, kao i njihovu usklađenost sa međunarodnim dokumentima koje obavezuju države potpisnice.

Jedan od najstarijih međunarodnih izvora prava, na osnovu kog su rađeni i mnogi drugi međunarodni dokumenti je Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima²⁾, koja je otvorila put zaštiti i unapređivanju ljudskih prava na najširem planu i koja je izvršila uticaj kako na međunarodne konvencije legislativnog karaktera, tako i na unutrašnje pravne sisteme država. Za njom dalje slede i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima³⁾ uz fakultativne Protokole, te Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima⁴⁾ do Konvencije protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih, ili ponižavajućih kazni ili postupaka⁵⁾. Pravo na odbranu u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima obuhvaćeno je kroz pravo na pravično suđenje i princip *ne bis in idem*. U odredbi člana 14. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima okrivljeni ima pravo „da bude prisutan na suđenju i da se brani sam ili uz pomoć pravnog zastupnika po svom izboru; ako nema branioca da bude upoznat o svom pravu da ga ima i kad god to interes pravde zahteva da mu se postavi branilac po službenoj dužnosti, bez plaćanja troškova ako nema sredstva da plati.”

Kada govorimo o pravu na odbranu okrivljenog u pozitivnom pravu Republike Srbije, naglašavamo da su proklamovane garancije prava na odbranu iz međunarodnih dokumenata osnov kojim se rukovodila država Srbija prilikom uvođenja ustavnih principa. Pravo na odbranu čini deo korpusa ljudskih prava sadržanih u Ustavu Republike Srbije⁶⁾. Ovo pravo iskazano je u članu 33. prema kome:

„Svako ko je okrivljen za krivično delo ima pravo da u najkraćem roku, u skladu sa zakonom detaljno i na jeziku

koji razume, bude obavešten o prirodi i razlozima dela za koje se tereti, kao i dokazima prikupljenim protiv njega.

Svako ko je okrivljen za krivično delo ima pravo na odbranu i pravo da uzme branioca po svom izboru, da s njim nesmetano opšti i da dobije primereno vreme i odgovarajuće uslove za pripremu odbrane.

Okrivljeni koji ne može da snosi troškove branioca, ima pravo na besplatnog branioca, ako to zahteva interes pravičnosti, u skladu sa zakonom.

Svako ko je okrivljen za krivično delo, a dostupan je sudu, ima pravo da mu se sudi u njegovom prisustvu i ne može biti kažnjen ako mu nije omogućeno da bude saslušan i da se brani.

Svako kome se sudi za krivično delo ima pravo da sam ili preko branioca iznosi dokaze u svoju korist, ispituje svedoke optužbe i da zahteva da se pod istim uslovima kao svedoci optužbe i u njegovom prisustvu ispituju i svedoci odbrane.”

Takođe, Ustav Republike Srbije uspostavlja Evropsku konvenciju kao deo unutrašnjeg pravnog poretka sa mogućnošću neposredne primene i daje joj primat u odnosu na pravo Srbije, a u članu 16. stava 2. Ustava Republike Srbije propisano je da su opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori sastavni deo pravnog poretka Republike Srbije i neposredno se primenjuju, a da potvrđeni međunarodni ugovori moraju biti u skladu sa Ustavom Republike Srbije, dok je članom 18. stav 3. propisano da se odredbe o ljudskim i manjinskim pravima tumače u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, saglasno važećim međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje.

Osim Ustavnog regulisanja, Zakonikom o krivičnom postupku⁷⁾ okrivljenom je omogućeno nekoliko procesnih sredstava kojima se može koristiti u vršenju funkcije odbrane. To podrazumeva prikupljanje dokaza i materijala u korist odbrane; preduzimanje dokaznih radnji u korist odbrane; upoznavanje sa prikupljenim dokazima; iznošenje odbrane; saslušanje optuženog. Da okrivljeni i njegov branilac mogu samostalno prikupljati dokaze i materijal u

2) Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima proglasila je Generalna skupština Ujedinjenih naroda 10. decembra 1948. godine;

3) Usvojen i otvoren za potpisivanje i ratifikovanje ili pristupanje rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 2200A (XXI) od 16. decembra 1966. godine. Stupio na snagu 23. marta 1976. godine u skladu sa članom 49. Službeni list SFRJ br. 7/1971.

4) Usvojen i otvoren za potpis, ratifikaciju i pristupanje Rezolucijom Generalne skupštine 2200A (XXI) od 16. decembra 1966, stupio na snagu 3. januara 1976. godine

5) Usvojena i otvorena za potpis, ratifikaciju i pristupanje Rezolucijom Generalne skupštine UN br. 39/46 od 10. decembra 1984. godine. Stupila na snagu 26. juna 1987. godine

6) Ustav Republike Srbije, u daljem tekstu: Ustav, "Sl. glasnik RS", br. 98/2006.

7) Zakonik o krivičnom postupku, "Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014

korist odbrane govore odbredbe Zakonika o krivičnom postupku u članu 301, u kojima navedena lica mogu:

- da razgovaraju sa licem koje im može pružiti podatke korisne za odbranu i da od tog lica pribavljaju pisane izjave i obaveštenja, uz njegovu saglasnost;
- da ulaze u privatne prostorije ili prostore koji nisu otvoreni za javnost, u stan ili prostore povezane sa stanom, uz pristanak njihovog držaoca;
- da od fizičkog ili pravnog lica preuzmu predmet i isprave i pribave obaveštenja kojima ono raspolaže, uz njegovu saglasnost, kao i uz obavezu da tom licu izdaju potvrdu sa popisom preuzetih predmeta i isprava.
- Sva obaveštenja do kojih okrivljeni i njegov branilac dođu u pripremanju odbrane mogu se koristiti u toku ispitivanja svedoka ili provere verodostojnosti njegovog iskaza ili za donošenje odluke o ispitivanju određenog lica kao svedoka od strane javnog tužioca ili suda.

Jedno od prava okrivljenog je da se u toku celog krivičnog postupka koristi svojim pravom da se brani ćutanjem. Sa tim u vezi, važno je napomenuti problem koji se može javiti u praksi, imajući u vidu da je Zakonik o krivičnom postupku propisao da je branilac okrivljenog dužan da odmah po prikupljanju dokaza obavesti tužioca da je dokaz prikupio, kao i da mu pre završetka istrage omogući uvid u prikupljene dokaze. Ovakvo stanje stvari nije u saglasju sa pretpostavkom nevinosti i u potpunosti je suprotnosti sa načelom jednakosti oružja, jer je okrivljeni dužan da otkrije koncepciju svoje odbrane već na samom početku postupka. Pravo na odbranu ćutanjem, pravo okrivljenog da sam sebe nije dužan inkriminisati, kao i pravo da se okrivljeni brani na način i u trenutku za koji smatra da je za njega najpovoljniji predstavlja srž prava na pravično suđenje.

Evropski sud je u okviru prava na pravično suđenje iz člana 6 paragraf 1 Konvencije zauzeo stav da kada je reč o proceni pravičnosti krivičnog postupka, nije od presudnog značaja usklađenost postupaka domaćih nadležnih tela sa formalnim pravilima domaćeg postupka u prikupljanju dokaza i postupanju sa njima, koliko je važan izostanak naznaka da su korišćenjem tih dokaza za osudu prekršena autonomna načela „pravilnosti” u smislu člana 6 Konvencije i to - akuzatorski postupak, jednakost oružja kao i odsutnost navođenja na krivično delo i neprimereni pritisak da se odustane od prava na odbranu ćutanjem.

II O presudi ESLJP Chambaz protiv Švajcarske⁸⁾

U osnovi obrazlaganja presude Chambaz protiv Švajcarske, koja je doneta 05.07.2012. godine, je princip jednakosti oružja iz člana 6 Konvencije koji pretpostavlja da okrivljeni

ne sme biti uskraćen u svojim temeljnim procesnim pravima u odnosu prema tužiocu. Jednakost oružja podrazumeva da svakoj stranci mora biti data razumna mogućnost da predstavi svoj slučaj, uključujući i svoje dokaze, pod uslovima koji je ne stavljaju u bitno nepovoljniji položaj u odnosu prema njenom protivniku.

A. Činjenična pitanja u razmatranoj presudi

Podnosilac predstave G. Yves Chambaz (u daljem tekstu: podnosilac zahteva) podneo je dva zahteva protiv odluke poreske komisije, koja je odredila oporezivi prihod podnosioca zahteva za fiskalnu godinu 1989-1990. jer je smatrala da podnosilac zahteva nije prijavio sve svoje prihode, imajući u vidu da je razvoj njegovog bogatstva bio nesrazmeran u odnosu na prijavljeni prihod.

Podnosilac zahteva se žalio protiv odluke poreske komisije i to tako što je prvi zahtev bio usmeren protiv utvrđene obaveze za plaćanje direktnog federalnog poreza poreskoj komisiji, dok je drugi bio usmeren na utvrđivanje obaveze za plaćanje kantonalnog i komunalnog poreza, koji je zahtev predao kantonalnim poreskim organima kantona Vaud.

Poreska komisija je 1994. godine odbacila zahtev upućen protiv utvrđene obaveze za plaćanje federalnog poreza i podnosiocu zahteva je izrečena novčana kazna u iznosu od 2.000 CHF zbog toga što je odbio da dostavi sve prateće dokumente koji mu je poreska komisija tražila u postupku rešavanja zahteva, a koji se odnose na njegov poslovni odnos sa preduzećem i bankama koje drže sredstva za račun preduzeća. Na isti način su postupili i kantonalni poreski organi, koji su podnosiocu zahteva izrekli novčanu kaznu u iznosu od 3.000 CHF.

Pored postupka pred Upravnim sudom, istragu protiv podnosioca zahteva pokrenula je 1999. godine Federalna poreska uprava, koja je sumnjala da je izbegao svoje poreske obaveze, protiv koga je direktor Federalne poreske uprave izdao nalog za pretres dokumenata koja se tiču 1989. godine i 1998. godine, kao i sva značajna dokumenta pre 1989. godine i posle 1998. godine. Istovremeno, kantonalni poreski organi su od Upravnog suda tražili da obustavi postupak dok ne dođe do okončanja istrage zbog utaje poreza.

Pre nego što je optužen da je počinio utaju poreza, podnosilac zahteva je zatražio mogućnost da konsultuje istražni spis, a posebno dokumente koji su bili oduzeti trećim licima, jer je bio ispitivan na nekoliko okolnosti i to o bankarskim računima koje je preduzeće otvorilo u njegovo ime kod banke, kao i o odnosima sa dva panamska preduzeća, koja su bili klijenti preduzeća u kom je podnosilac zahteva bio zaposlen. Federalna poreska uprava nije odobrila podnosiocu zahteva i njegovom braniocu da konsultuju spis

8) Chambaz V Switzerland, No 11663/04 od 05.07.2012. godine

istražnog postupka, argumentujući svoju odluku time da je podnositelj zahteva morao da dobije ovlašćenje nadležnih lica iz preduzeća sa kojima je bio povezan.

Dakle, kako je podnositelj zahteva propustio da prijavi celokupni prihod i bogatstvo, kantonalni poreski organi su zatražili od Upravnog suda da nastavi postupak i da shodno članu 52 paragraph 2 Zakona o postupku i upravnoj nadležnosti Vaud poveća oporezive prihode i bogatstvo podnosioca zahteva jer su tokom istražnog postupka utvrdili da podnositelj zahteva nije prijavio sve račune koje je otvarao kod banaka, niti mu je pripisan prihod i bogatstvo koje je kao akcionar sa 50% udela imao u dva panamska preduzeća. Upravni sud na održanom ročištu nije omogućio pristup dokumentima podnosiocu zahteva i njegovom braniocu koje je predstavnik Federalne poreske uprave zadužen za istragu o utaji poreza protiv podnosioca zahteva doneo na ročište.

Upravni sud kantona Vaud, kome se podnositelj zahteva žalio, je utvrdio da nije bio zakonski obavezan da sačeka ishod istrage o utaji poreza koju je izvršila Federalna poreska uprava jer izvor dokumenata o proceduralnim spisima nije bio relevantan, kao i da član 6 Konvencije nije primenljiv u ovom slučaju, te je shodno svojim ovlašćenjima doneo presudu kojom je odbacio žalbe podnosioca zahteva i potvrdio administrativne odluke u vezi sa gore pomenutim novčanim kažnjavanjem podnosioca zahteva.

Što se tiče nemogućnosti podnosioca zahteva da ima pristup svim dokumentima, sud je utvrdio da je praksa Upravnog suda da odbije pristup određenim dokumentima.

Osporavajući presudu Upravnog suda, podnositelj zahteva je pred Federalnim sudom istakao da je odbijanje da mu se dozvoli da konsultuje dokumenta koje je dostavio predstavnik Federalne poreske administracije kršenje njegovog prava na jednakost sredstava.

Takođe je smatrao da su novčane kazne, koje su izrečene zbog odbijanja da dostavi sva potrebna dokumenta, kršenje njegovog prava da se sam ne inkriminiše, obzirom da ta dokumenta mogu istovremeno biti korišćena tokom istrage koja se vodi protiv njega zbog utaje poreza.

Naposletku, pozivajući se na pretpostavku nevinosti, tvrdio je da je postupak pred Upravnim sudom trebao da bude obustavljen do kraja istrage Federalne poreske uprave.

U nastavku istrage Federalna poreska uprava je utvrdila da je podnositelj zahteva utajio porez za poreski period 1995-1996, 1997-1998 i 1999-2000, dok je za poreski period od 1988-1999, 1991-1992 i 1993-1994 uprava smatrala da su informacije koje je pronalazila za ovaj period omogućile „ažuriranje poreskih predmeta“ koji nisu pomenuti u prijavi supružnika Šambaz.

B. Pravna pitanja u razmatranoj presudi

U odlučivanju o predstavci Sud je najpre preispitao svoju postojeću praksu od značaja za tumačenje i primenu člana 6 Konvencije, napominjući da se član 6 ne primenjuje u svom građanskom aspektu u ovom postupku čija je svrha bila utvrđivanje poreskih obaveza podnosioca zahteva prema državi, istovremeno postavljajući pitanje da li su sporni postupci bili „krivični“ i kao takvi mogli dovesti do primene garancija predviđenih članom 6 Konvencije.

Pozivajući se na postupke *A.P. i T.P. protiv Švajcarske*⁹⁾ u kojima je Sud već imao priliku da razmatra pitanje primene člana 6 Konvencije u poreskom postupku pred švajcarskim vlastima, Sud je zaključio da postupak koji dovodi do novčane kazne za krivično delo poreske utaje po švajcarskom poreskom zakonu zahteva ispitivanje u smislu člana 6 Konvencije.

Praksa Evropskog suda, kada je u pitanju postupak za određivanje iznosa dospelih kao porez, ide u pravcu primenljivosti člana 6 Konvencije bez obzira da li domaći organi u zakonom propisanom postupku izreknu osumnjičenom bilo kakvu novčanu kaznu ili to ne učine.

Pitanje koje je Sud pre razmatranja da li se član 6 Konvencije primenjuje i na upravni postupak podsetio da se Konvencija mora tumačiti na takav način da se garantuju prava propisana u njoj, a kako se istovremeno protiv podnosioca zahteva vodi više paralelnih postupaka u kojima je podnositelj zahteva podnosio žalbe čije ispitivanje neizbežno vodi do dela ili delova upravnog postupka, utvrdio je da se „različiti elementi“ kombinuju u istom postupku.

Sud zaključuje da je u skladu sa članom 6 Konvencije potrebno uzeti u obzir skup postupaka ako su dovoljno povezani međusobno na osnovu činjenica i načina na koji ih vode nacionalni organi, pa se član 6 Konvencije primenjuje kada se jedan od spornih postupaka odnosi na krivičnu prijavu, a ostali su dovoljno povezani sa njim.

U paragrafu 45. se navodi da član 111. Federalnog zakona o direktnom saveznom porezu nameće obaveze različitim organima da pružaju jedni drugima informacije, iz čega Sud donosi zaključak da je istražni postupak koji se vodio bio oslonac kantonalnoj poreskoj upravi. Sud na kraju donosi zaključak da je istraga za utaju poreza protiv podnosioca zahteva bila produženje postupka pred Upravnim sudom, tako da su dva postupka bila blisko povezana i da je krivična priroda istrage proširena na postupke koji su pokrenuli ovu prijavu. Iz navedenog sledi da se član 6 Konvencije ima primeniti u navedenom slučaju.

Podnositelj predstave je tvrdio da je u njegovom slučaju prekršeno pravo da ne doprinese sopstvenoj inkriminaciji. Naime, poreska komisija je od njega zahtevala podnoše-

9) Case of A.P., M.P. i T.P. V Switzerland, NO 71/1196/690/882 od 29.08.1997. godine

nje dokumentacije koja je dalje odmah omogućila poreskim organima da sprovedu istragu protiv njega, kao i da su Upravni i Savezni sud potvrdili novčane kazne koje su mu izrečene prilikom istrage za utaju poreza i da je podnošenjem traženih dokumenata poreskoj komisiji bio izložen upotrebi protiv njega u krivičnom postupku.

Ovde je važno napomenuti da je u slučaju *Allen protiv Ujedinjenog Kraljevstva*¹⁰⁾ utvrđeno je da, imajući u vidu ciljeve člana 6 paragrafa 2 Konvencije i stajalište koje se pojavljuje iz proučavanja sudske prakse, Sud formira princip pretpostavke nevinosti na sledeći način: pretpostavka nevinosti znači da, ako je postojala krivična optužba i ako je krivični postupak okončan oslobađajućom presudom, osumnjičeni koji je bio predmet krivičnog postupka je nevin po zakonu, te se prema njemu mora postupati na način koji je u skladu sa tom pretpostavkom nevinosti. Prema tome, pretpostavka nevinosti i dalje postoji u toj meri nakon okončanja krivičnog postupka kako bi se osiguralo, u pogledu bilo koje optužbe koja nije dokazana, da se nevinost predmetne osobe poštuje. To dominantno pitanje leži u osnovi pristupa Suda primenljivosti člana 6 paragrafa 2 Konvencije i kad god se pojavi pitanje primenljivosti člana 6 paragrafa 2 Konvencije u kontekstu postupaka koji su usledili, podnosilac predstavke mora dokazati postojanje veze između okončanog krivičnog postupka i postupka koji je usledio. Takva veza postoji kada postupak koji će uslediti iziskuje ispitivanje ishoda prethodnog krivičnog postupka, a naročito kada on obavezuje sudsku vlast da analizira krivičnu presudu; da preduzme ispitivanje ili ocenu dokaza koji se nalaze u krivičnom spisu; da oceni učešće podnosioca zahteva u nekim ili svim događajima koji su vodili krivičnoj optužbi.

Sud u Paragrafu 53 razmatrane presude napominje da su nadležni organi izricanjem novčanih kazni izvršili pritisak na podnosioca zahteva kako bi im podneo dokumente koji bi pružili informacije o njegovom prihodu i bogatstvu radi oporezivanja, a koja dokumentacija je bila sastavni deo izveštaja sastavljenog na kraju istrage koja je sprovedena za utaju poreza. Sud je takođe primetio da istraga koja je otvorena četiri godine posle pokrenutog postupka pred Upravnim sudom nije odlučujuća jer je u vreme kada je Upravni sud potvrdio sporne odluke, istraga bila otvorena, a dokumentacija koja se odnosi na oporezivi prihod koju je podnosilac zahteva morao da preda dodatno doprinela podizanju optužbe protiv njega za utaju poreza, te je ta činjenica prema mišljenju Suda bila ključna u ugrožavanju njegove pozicije u istrazi za utaju poreza. Tom prilikom podnosilac zahteva je posredno doprineo sopstvenoj inkriminaciji.

Sud je posebno razmatrao položaj podnosioca zahteva kao poreskog obveznika u odnosu na njegov položaj u krivičnom postupku. Sud je imao u vidu i odredbu člana 193. Federalnog zakona o direktnom federalnom porezu koja propisuje da se osobama koje su predmet poreske istrage pruža dovoljna garancija u pogledu činjenica koje se daju tokom poreske procedure da iste neće biti upotrebljene tokom istrage za utaju poreza.

Kako je podnosilac zahteva negirao da se bavi nezakonitim ponašanjem i koristio svoje pravo da se brani ćutanjem, Sud je shodno navedenom zaključio da je u ovom slučaju povređeno pravo podnosioca predstavke da ne bude prisiljen da inkriminiše sebe, na način kako je to garantovano članom 6 paragrafa 1 Konvencije.

Sud zaključuje takođe da je odbijanje da se podnosiocu prijave dostavi čitav predmet koji poseduju administrativni organi nije opravdan iz razloga principa koji proizlaze iz sudske prakse Suda, a odnose se na jednakost sredstava, te je, prema mišljenju Suda, došlo do kršenja prava na jednakost sredstva, zagarantovanog članom 6 paragrafom 1 Konvencije.

Naposletku, podnosilac zahteva se žalio i na kršenje prava na pretpostavku nevinosti jer je istraga za utaju poreza izvršena nakon postupka koji je pokrenut od strane poreskih organa, tvrdeći da je prekršen član 6 paragraf 2 Konvencije koji glasi:

„Svaka osoba optužena za krivično delo smatra se nevinom dok se ne dokaže krivom po zakonu”.

Kao u slučaju *Telfner protiv Austrije*¹¹⁾, Sud podseća da pretpostavka nevinosti zabranjuje da se osobe koje su pod istragom smatraju krivom za dela za koja su optužena, pre nego što budu pravnosnažno osuđena.

U razmatranoj presudi se poreski organi nisu izjašnjavali da je podnosilac zahteva osuđen za utaju poreza, a činjenica da je podnosilac zahteva osuđen za utaju poreza nakon završetka poreskog postupka nije odlučujuća u primeni člana 6 paragraf 2 Konvencije jer Konvencija ne nalaže zemljama članicama da se bave različitim postupcima u određenom redosledu. Sud zaključuje da nije došlo do kršenja prava i slobode zagarantovanih Konvencijom prema članu 6 paragraf 2 Konvencije u pogledu pretpostavke nevinosti, kako to podnosilac zahteva navodi.

Osim u razmatranoj presudi, u slučaju *Funke protiv Francuske*¹²⁾ sud je utvrdio da je postojanje „prava na odbranu ćutanjem” kao zahtev za pravično suđenje u okolnostima u kojima je od okrivljenog bilo traženo da obezbedi fran-

10) Case of Allen v. THE United Kingdom No. 25424/09 od 12.07.2013. godine

11) Telfner v. Austria, No. 33501/96 od 08.02.2000. godine

12) Funce v. France, No 10828/84. od 25.02.1993. godine.

cuskim carinskim službenicima podatke o svojim bankarskim računima bilo osnov za njegovo krivično gonjenje zbog odbijanja da podnese dokumentaciju koja je od njega tražena. Takođe, činjenica da se pravo da se ne doprinosi sopstvenoj inkriminaciji odnosi samo na prihvatanje dokaza u krivičnom postupku potvrđeno je u predmetu *Sanders protiv Ujedinjenog Kraljevstva*¹³⁾ u kom je Sud naglasio da je uloga inspektora Ministarstva trgovine i industrije bila regulatorna, te da se kao takva razlikuje od istražnog postupka u vezi sa krivičnim delom, kao i da se uloga inspektora svodi na „uspostavljanje i evidentiranje činjenica koje bi kasnije mogle služiti kao osnov za delovanje drugih nadležnih organa“¹⁴⁾.

Nakon slučaja *Sanders*, Komisija u slučaju *Abas protiv Holandije*¹⁵⁾ proglasila je neprihvatljivom pritužbu u vezi sa obavezom osumnjičenog da odgovori na pitanja poreskog inspektora. Ta obaveza nije uticala na pravo da se brani ćutanjem. Odgovori podnosioca zahteva nisu korišćeni u naknadnom krivičnom postupku, iako je nakon što je saslušan, njegov dom bio pretražen, a dokazi su prikupljeni i korišćeni tokom postupka zbog prevare i utaje poreza. Komisija je uočila da su ova ovlašćenja poreskih inspektora u većini zemalja smatrana neophodnim da bi im omogućilo da obavljaju svoje nadležnosti.

Karakterističan stav iznet je u predmetu *I.J.L. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*¹⁶⁾ u kom su podnosioci zahteva tvrdili da se istraga poreskih inspektora treba posmatrati kao deo procesa tužilaštva s obzirom na dogovaranja između inspektora i organa tužilaštva da bi se kao rezultat trebala dobiti prava „optuženog za krivično delo“, nakon čega je Sud odbacio ovaj argument navodeći da „zakonska obaveza osumnjičenog da pruži informacije koje zahteva administrativni organ nužno krši član 6 Konvencije“.

U izdvojenom mišljenju, sudija Zupančič protivi se odluci većine u ovom predmetu, naglašavajući da je zauzetim stavom u presudi Šambaz protiv Švajcarske napuštena praksa da se pravo da se ne doprinosi sopstvenoj inkriminaciji ne primenjuje u krivičnom i administrativnom postupku koji se odnosi na poreske obaveze osobe koja je u pitanju u odnosu na državu. Smatra da je pravo da se ne doprinosi sopstvenoj inkriminaciji ogledalo „neprihvatljivog nasilja“ koje „zagađuje krivični postupak“, te se kao takvo ne može primeniti i u situaciji u kojoj otkrivanje dokumenata koji pripadaju osumnjičenom ili optuženom zapravo dovodi do koncepta samoinkriminacije. Pravo da se ne doprinosi samoinkriminisanju nije apstraktno „pravo na ćutanje“ već se

radi o zabrani prema kojoj pojedinac može biti izvor dokaza protiv sebe. Drugim rečima, okrivljeni može biti „dokaz protiv sebe“ osim ako se pribegne sili da bi on to postao. Dalje navodi da svaka poreska deklaracija može dovesti do sumnje u poreskim organima u pogledu verodostojnosti informacija koje je poreski obveznik pružio u obrascima koji se odnose na njegov oporezivi dohodak. Svaki poreski obveznik je u slučaju utaje poreza potencijalni osumnjičeni. Stoga je iluzorno tvrditi da je administrativni, poreski postupak potpuno odvojen od krivičnog postupka, koji je pokrenut na osnovu informacija dostavljenih u poreskoj prijavi. Prema izdvojenom mišljenju sudije Zupančiča pojedinac ima veze sa drugim subjektima, kao i sa državom u kojoj je prisiljen da bude izvor dokaza protiv sopstvenih interesa kada se ti interesi odnose na imovinu kojom ta osoba upravlja.

U izdvojenom mišljenju sudija *Power Forde*, oslanjajući se na sudsku praksu Suda, naglašava da postoji niz neizvesnosti u pogledu obima prava da se ne doprinosi sopstvenoj inkriminaciji i prirodi dokaza koji spadaju u to pravo. Navodi da postoje negativni efekti koji uzrokuju razlike u pristupu Suda prema poreskim kaznama i procedurama za podnošenje poreza, jer procena poreskih obaveza i izricanje novčanih kazni zbog neispunjavanja zahteva poreskog organa spadaju u „tvrdro jezgro prerogativa javne vlasti prema poreskom obvezniku“. Napominjući karakteristične presude Suda vezane za ovu materiju, sudija *Power Forde* je postavio opravdano pitanje da li se obaveza obezbeđivanja finansijskih informacija u odgovoru na zahteve nadležnih organa može smatrati više „samoinkriminišuća“ u odnosu na zahtev za podnošenje uzorka krvi ili urina u drugim vrstama krivičnih postupaka. Dalje, sudija *Power Forde* naglašava da je potrebno napraviti razliku između dokumentarnih dokaza i drugih vrsta „materijalnih dokaza“, kako je to napravljeno u presudi *J.B. protiv Švajcarske* u odnosu na materijalne dokaze uzoraka krvi ili urina u već pomenutom slučaju *Saunders*. Prema njegovom mišljenju, princip koji treba uskladiti je pitanje podataka koji „postoje nezavisno od volje osobe“ i onih podataka koji postoje „u zavisnosti od volje neke osobe“. Naime, u presudi *J.B. protiv Švajcarske* utvrđeno je da se dokumentarni dokazi razlikuju od onih dokaza koji „postoje nezavisno od volje stranaka“ (kao npr. uzimanje uzorka krvi ili urina), pa se opravdano postavlja pitanje da li se dokazi u slučaju *J.B. protiv Švajcarske* mogu razlikovati od dobijanja uzoraka krvi ili urina po pitanju pristanka na davanje, kako je to učinjeno u ove dve različite odluke Suda.

13) *Saunders v. the United Kingdom* No 43/1994/490/572 od 17.12.1996. godine

14) *Vidi Saunders v. the United Kingdom*, paragraf 67.

15) *Abas v. The Netherlands*, No 27943/95 26.02.1997. godine.

16) *Case of I.J.L. and Others v. The United Kingdom*, No. 29522/95, 30056/96 and 30574/96 od 19.12.2000. godine

III ZAKLJUČAK

Sud je pre iznošenja opšteg zaključka da je bilo povrede prava iz člana 6 paragraf 1 Konvencije, na osnovu činjeničnog stanja i dosadašnje prakse Suda utvrdio da iako član 6 Konvencije izričito ne pominje pravo na ćutanje u pravo da se ne doprinese sopstvenoj inkriminaciji, ta prava su uopšteno priznata međunarodnim aktima, koji su temelj poštenog suđenja, a pravo da se ne doprinosi sopstvenoj inkriminaciji pretpostavlja da organi nastoje da svoje odluke donose bez pribegavanja dokazima dobijenim prinudom ili pritiskom.

Pitanje koje je potrebno razmotriti imajući u vidu prava okrivljenog da ne doprinosi sopstvenoj inkriminaciji u smislu obrazlagane presude je pitanje tanke linije koja razdvaja upravni od krivičnog postupka u pogledu poreske prijave koja dolazi od pojedinca. Ako uzmemo da se pravo da se ne doprinosi sopstvenoj inkriminaciji primenjuje na poreska pitanja, kao i da predaja dokumenata od strane pojedinca predstavlja samoinkriminaciju, opravdano se otvara pitanje da li bi se pravo na samoinkriminisanje trebalo ubuduće primenjivati u „običnom” krivičnom postupku, koji nije „poreski”. Osoba koja je u krivičnom postupku primorana da postane izvor dokaza protiv sebe nije u istom položaju kao osoba koja je dužna da pruži dokaze koji se odnose na određene aspekte njene imovine. Sa tim u vezi, postoji razlika između osobe koja je poreski obveznik i čija se imo-

vina oporezuje, pa samim tim, ta osoba i njen privatni život nisu predmet krivičnog postupka, već njegova imovina u odnosu na privatnost određene osobe koja je posebno zaštićena pravom da ne doprinosi sopstvenoj inkriminaciji.

Sud je u razmatranoj presudi utvrdio da su dokazi vezani za poreske obaveze, koje se odnose na vođenje upravnih, poreskih i krivičnih postupaka, a koji su pruženi od strane osumnjičenog nužno vodili sopstvenoj inkriminaciji, usled čega je Sud izveo zaključak da je prekršen član 6 Konvencije i pravo da se ne doprinosi sopstvenoj inkriminaciji. Ako pođemo od toga da pružanje informacija vezanih za poreske obaveze od strane građana ili pravnih lica vodi samoinkriminaciji prilikom vođenja upravnih i krivičnih postupaka, postavlja se pitanje nužnosti izmena zakonske regulative u Republici Srbiji u tom domenu, te bi tako članovi 37 i 37a Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji morali pretrpeti izmene u smeru ukidanja obaveze za poreske obveznike da na zahtev Poreske uprave dostavljaju poslovne knjige i evidencije koje bi ih kasnije dovele na polje samoinkriminacije. Sa druge, strane ako se zauzme stav da ispunjenje zahteva poreskog organa spada u prerogativ javne vlasti, potrebno je otvoriti pitanje da li tako prikupljena dokumentacija može služiti kao dokaz i biti osnov za vođenje upravnih, poreskih i krivičnih postupaka u smislu razmatrane presude i prihvatanja prakse Evropskog suda za ljudska prava u domaćem zakonodavstvu. •

JEZIČKI KUTAK

Dragan Đokić
Profesor književnosti

NIJE	NEGO
asvalt	asfalt
asma	astma
atlanski	atlantski
atmosfera	atmosfera
auto put	autoput
bagminton	badminton
bakcil	bacil
begati	bežati
(pet) gošći	(pet) gošća
bekend	bekhend
besniji	bešnji
besumnje	bez sumnje
biciklo, bicikla	bicikl
bliskiji	bliži
blomba	plomba
broji, brojimo, brojite	broj, brojmo, brojte
vazna	vaza
vakum	vakuum
vandalistički	vandalski
veći rastom	viši
(pet) lasti	(pet) lasta
vi bi	vi biste
vindjaka	vindjakna
vioriti se	vijoriti se
virtouz	virtuoz
višlji, visočiji	viši

NIJE	NEGO
garnišla	garnišna
gladaoc	gledalac
gorkiji, gorčiji	gorči
grejfrut	grejpfrut
gren slem	grend slem
delikvent	delinkvent
depadans	depandans
dijabetis	dijabetes
dinosaurus	dinosaur
dovežen	dovezen
doviđenja	do viđenja
donešen	donesen
dr. (doktor)	dr
drakstor	dragstor
Eskalibur	Ekskalibur
eskurzija	ekskurzija
etno park, etno-park	etnopark
za badava	zabadava
zasuci, zasucimo, zasucite	zasući, zasučimo, zasučite
zelenbać	zelembać
izvršioc	izvršilac
inekcijska, injekcija	injekcija
(oni) peču, seču	(oni) peku, seku...

(nastaviće se)

PORUČITE NAŠA IZDANJA

PRIRUČNICI • KOMENTARI • ZBIRKE

NA AKTUELNE TEME

DETALJNIJE INFORMACIJE I PORUČIVANJE NA

www.paragraf.rs

Izlazi u septembru 2018.

PRIRUČNIK ZA PRIMENU
ZAKONA O PRIVREDNIM DRUŠTVIMA
- KOMPLET OD 2 KNJIGE I ONLINE IZDANJE

3900 din

ZBIRKA SUDSKIH ODLUKA SUDOVA
OPŠTE I POSEBNE NADLEŽNOSTI,
ODABRANE SENTENCE
ZA 2017. GODINU

1980 din

VODIČ ZA UPRAVLJANJE ZGRADAMA

2500 din

KOMPLET KRIVIČNOPRAVNE
LITERATURE

3500 din

ZAKON O IZVRŠENJU
I OBEZBEĐENJU
KOMPLET OD 3 KNJIGE

3500 din

UPRAVNOPRAVNI KOMPLET
VODIČ KROZ UPRAVNI POSTUPAK

4500 din

KOMPLET LITERATURE
ZA BUDŽETSKO
RAČUNOVODSTVO

3500 din

LAW ON ENFORCEMENT
AND SECURITY INTEREST
Prevod Zakona o izvršenju
i obezbeđenju na engleski jezik

1500 din

ZBIRKA PROPISA IZ OBLASTI
BUDŽETSKOG SISTEMA
I ZAPOSŁJAVANJA
U JAVNOM SEKTORU

900 din

KONTAKT: 011/2750-024 • 011/2750-025 • 021/457-421

BUDITE NA PRAVNOJ STRANI

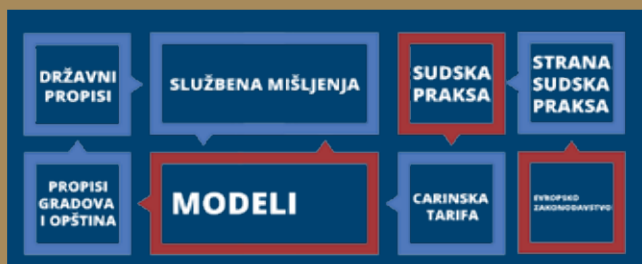
PRAVNA BAZA **PARAGRAF LEX**

Elektronska baza propisa i ostalih dokumenata Srbije

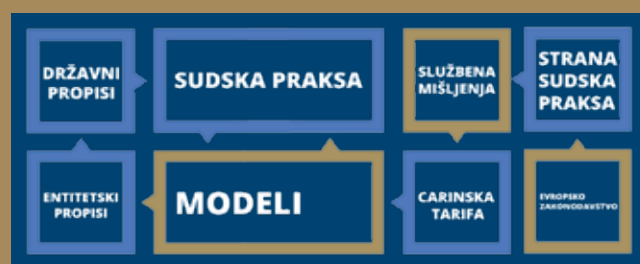
PRAVNA BAZA **PARAGRAF LEX MNE**

Elektronska baza propisa i ostalih dokumenata Crne Gore

PRAVNA BAZA **PARAGRAF LEX BA**

Elektronska baza propisa i ostalih dokumenata Bosne i Hercegovine

DETALJNIJE NA:

www.paragraf.rs

Pravna i ekonomska izdanja
za uspješno i zakonito poslovanje

